

ȚIGANII între ignorare și îngrijorare

COORDONATORI:

Elena Zamfir Cătălin Zamfir

AUTORI:

**Vasile Burtea, Viorel Gheorghe, Ioan Mărginean,
Dan Potolea, Marian Preda, Maria Voinea,
Elena Zamfir, Cătălin Zamfir**

Editura Alternative

1993

Catedra de Asistență
Socială
Universitatea București

Institutul de Cercetare
a Calității Vieții

CONSULTANȚI ȘTIINȚIFICI:

Gheorghe Nicolae, Mihai Merfea, Sandu Dumitru, Septimiu Chelcea,
Lazăr Vlăsceanu, Maria Constantinescu-Codruță, Ion Sarău

CONSULTANȚI ROMI:

Florica Mihai, Simona Farcaș, Elena-Elvira Neculai, Dumitru Ion Bidia,
Nicolae Răducanu, Dumitru Burtea, Ion Dobre, Stan Matache,
Ion Gherge (Pantalon), Gheorghe Radu, Gheorghe Ivan, Ilie Pipoi

OPERATORI DE TEREN:

Sorin Borconi	Teodora Iordache
Claudia Borosoiu	Adrian Luci
Sorin Cace	Vlad Mareș
Valerica Căprioară	Mihaela Măciucă
Andrei Constantin	Farfurica Mitică
Adriana Constantin	Nicolai Mardar
Cornelia Costin	Gabriel Marincscu
Dana Costin	Costel Moraru
Bebe Ciubotarii	Livius Manea
Ana-Maria Ciochină	Florina Nicolau
Tamara Costache	Șerban Olah
Corina Doltu	Costel Olani
Corina Dichiu	Viorel Olteanu
Gabriel Drilea	Carmen Păunescu
Hanibal Dumitrașcu	Marius Pieleanu
Marian Flangea	Mariana Popescu
Radu Florea	Mihaela Popescu
Mihaela Grecu	Ruxandra Polysu
Gheorghe Groșan	Vasilica Rafoi
Mara Galat	Nicoleta Roșu
Rodica Ghețău	Aneta Ștefan
Lucia Gheorghis	Alexandru Sthal
Mihaela Inescu	Luana Teofănescu
Liliana Ionașcu	Luis Ullrich
Luminița Ionescu	Doina Voicu

Lucrare editată cu sprijinul Reprezentanței UNICEF în
România.

ISBN 973-95550-5-5

CUPRINS

INTRODUCERE	7
I. ETNIC ȘI SOCIAL ÎN CARACTERIZAREA POPULAȚIEI DE ROMI	11
Capitolul 1. Presupozițiile culturale ale cercetării: principiile unei cercetări interetnice	12
Atitudinea față de problemele etnice în societatea actuală	12
Criteriile definirii problemelor unei minorități etnice	14
Problema relațiilor interetnice în procesul cercetării științifice	15
Interferența dintre social și etnic	19
Capitolul 2. Profilul specificei populației de romi	20
Caracteristicile distinctive ale grupurilor etnice	20
Profilul etnic al populației de romi	21
Distinctivitatea populației de romi	24
Capitolul 3. Modul de viață tradițional al populației de romi	27
Premisele istorice ale diferențierii	27
Caracteristicile distinctive ale modului de viață tradițional al romilor	28
Capitolul 4. Atitudinea romilor față de propria identitate culturală: tendințe actuale	37
Atitudinea tradițională față de romi a populației majoritare	37
Atitudinea romilor față de propria identitate etnică	39
II. CADRUL CERCETĂRII	45
Capitolul 5. Metodologia cercetării	46
Caracteristicile eșantionului studiat	46
Obiectivele analizei empirice	48
Capitolul 6. Estimarea populației de romi	52
Autoidentificare/heteroidentificare	52
Straturile etnice ale populației de romi	56

Semnificația eșantionului	58
Estimarea dimensiunilor populației de romi	59
III. CARACTERISTICILE SOCIAL-ECONOMICE ALE POPULAȚIEI DE ROMI	65
Capitolul 7. Familia de romi	66
Dimensiunea și structura familiei	66
Determinanții dimensiunii familiei	67
Tipul de căsătorie	69
Dinamica căsătoriei	73
Vârsta soției la prima căsătorie	74
Capitolul 8. Natalitatea	77
Vârsta soției la prima naștere	77
Natalitatea și dinamica ei	78
Factori care influențează natalitatea	83
Număr de copii doriți	85
Mijloace de planificare familială	88
Capitolul 9. Școala	92
Nivelul școlar	92
Determinanții școlarității	96
Capitolul 10. Profesii și ocupații	101
Profesiile	101
Ocupațiile	107
Capitolul 11. Standardul de viață	115
Veniturile: considerații metodologice	115
Veniturile și standardul de viață	117
Determinanții variației veniturilor	119
Sursele veniturilor	124
Proprietatea de instrumente de producție și standardul de viață.	126
Dimensiunile sărăciei la populația de romi	127
Capitolul 12. Bunurile de folosință îndelungată	131
Nivelul înzestrării	131
Factorii determinanți ai dotării cu bunuri	133

Capitolul 13. Locuința	138
Situația locuinței la populația de romi	139
Variația densității locuirii	140
Calitatea și confortul locuinței	141
Variația gradului de modernizare	142
Grija pentru condițiile de locuit	143
Capitolul 14. Condițiile de viață ale copiilor	145
Veniturile familiilor cu copii	145
Condițiile de locuire ale copiilor	148
Ce lipsește copiilor ?	149
Starea de sănătate a copiilor	151
IV. CONCLUZII ȘI DIRECȚII DE ACȚIUNE	155
Capitolul 15. Natura problemei populației de romi	156
Definirea problemei	156
Premisele istorice: romii în regimul socialist	157
Situația romilor după decembrie 1989	159
Problema centrală a populației de romi	159
Șansele populației de romi	160
Capitolul 16. Strategii de abordare a problemelor populației de romi	172
Studiu de caz. Conflictul din localitatea Mihail Kogălniceanu	175
Prezentarea generală a comunității locale	175
Romii	178
Conflictul	186
The Romany Population (resume)	201
Anexa 1. Structura eșantionului	237
Anexa 2. Procentul romilor în totalul populației conform recensământului.	240
Dinamica populației de romi între recensăminte	240
Distribuția populației de romi pe județe	240
Anexa 3. Diferențierea între neamuri	243

INTRODUCERE

După Revoluția din decembrie 1989 problema romilor a apărut în societatea românească într-o perspectivă cu totul nouă. Cinci mari noi tendințe au devenit evidente.

1. Apariția unei mișcări deosebit de active de afirmare etnică și politică a romilor; revendicarea respectării unor drepturi fundamentale de tip etnic și general uman referitoare la populația de romi, susținută și de noile procese și tendințe care s-au conturat pe plan european.

2. Apariția pentru un anumit segment al populației de romi a unor posibilități economice, legale și mai puțin legale, deosebit de atractive.

3. Un proces de sărăcire mult mai accentuată în cazul majorității populației de romi, decât la nivelul restului populației. O parte importantă a populației de romi înfruntă o criză economică extrem de adâncă, cu speranțe foarte scăzute de a ieși din ea.

4. Tendințe de amplificare a delincvenței în cadrul populației de romi; apariția unor manifestări de delincvență violentă, netipică tradițional pentru populația de romi. Tendința de organizare criminală și violența nu sînt specifice desigur numai romilor, dar, prin ridicata lor vizibilitate, a șocat colectivitatea.

5. Apariția unor conflicte între grupuri aparținînd populației majoritare și grupuri de romi care se pot amplifica, luînd proporțiile unor conflicte interetnice.

După cum se poate observa, unele dintre aceste tendințe - adîncirea sărăciei lipsită de speranțe, creșterea delincvenței și violenței și pericolul răbufnirii unor conflicte interetnice - sînt de natură a stîrni o profundă **ÎNGRIJORARE**.

Locul romilor în societatea românească începe să se schimbe. Pe de o parte, pentru o minoritate au apărut posibilități economice cu totul deosebite. Opinia publică a fost surprinsă de cazuri de îmbogățiri "peste noapte" ale unor romi și de unele manifestări ostentative ale bogăției.

În **Evenimentul zilei** din 22 oct.1991 apare următoarea știre: Nuntă de romi. El 17 ani, ea 16 ani. închiriat un elicopter care i-a transportat de la București la Giurgiu, în piața centrală a orașului, unde circulația a fost oprită. Costul elicopterului -350.000 lei - reprezintă salariul minim

pe economie pe aproape 2 ani și jumătate. Costul total al nunții, 3,5 milioane lei, adică salariul minim pe 24 de ani.

Pe de altă parte, pentru cei mai mulți dintre ei situația economică s-a înrăutățit dramatic. Șomajul în rândul populației de romi a crescut exploziv. Lipsa de hrană se împletește cu lipsa tot mai acută de locuințe.

Sărăcia și disperarea, cuplate cu aspirațiile generate de noile posibilități și cu cadrul democratic mult mai permisiv decât cel dictatorial, pot genera procese explozive extrem de periculoase pentru societatea românească.

Ignorarea problemelor romilor ("lasă că se descurcă ei"), caracteristică mentalității tradiționale a populației majoritare, devine un factor responsabil de procesele negative ce se pot întâmpla.

Această lucrare a pornit din dorința de a oferi colectivității o imagine cât mai realistă a situației romilor în această perioadă de răscruce.

Îngrijorarea față de modul în care populația de romi este afectată de procesul de tranziție economică și socială a reprezentat motivația acestui studiu. O echipă de cercetători de la **Universitatea din București, Facultatea de Sociologie, Psihologie, Pedagogie și Asistența socială** și de la **Institutul de Cercetare a Calității Vieții** a luat inițiativa, la începutul anului 1992, de a realiza o cercetare asupra situației social-economice a populației de romi din țara noastră.

Cercetarea a fost posibil de realizat la amploarea la care a fost făcută și într-un timp scurt datorită sprijinului plin de înțelegere al **Reprezentantului Special al UNICEF în România, dna Rosemary McCreery**.

Atenția noastră s-a concentrat asupra cuplajului dintre **modelele culturale tradiționale de viață** ale populației de romi și **parametrii sociali și economici care caracterizează în momentul actual această populație**. În același timp, am căutat să identificăm elementele strategice ale unui **program de sprijin al populației de romi** a cărui adoptare și promovare considerăm a reprezenta o prioritate absolută.

Cercetarea a început în **aprilie 1992** și s-a finalizat în **decembrie 1992**.

Este nevoie în primul rând să punem într-o manieră ceva mai clară conturul general al problemei. **În ce constă propriu-zis**

problema romilor ? Este ea o problemă etnică și dacă da, pur etnică sau mai degrabă o complexă problemă socială cu o coloratură etnică.

Impresia noastră este că schemele, cu care se lucrează de regulă în analiza problemelor unor grupuri cu profil etnic pregnant, sînt excesiv de rigide și simplificatoare, ignorîndu-se în fapt **dimensiunea socială** și totodată **dinamica fenomenului**.

Partea I a lucrării încearcă să limpezească contururile etnice ale problemei romilor. Analiza populației de romi ne-a pus de la început în fața unor întrebări referitoare la problemele etnice în general și la modul de abordare a lor. Primul capitol se referă tocmai la această temă. Capitolele 2-4 tratează particularitățile etnice ale populației de romi, pattern-urile tradiționale de viață și atitudinea celorlalți și a romilor înșiși față de această ereditate culturală.

Partea II-a oferă cadrele metodologice ale investigării caracteristilor social-economice ale populației de romi.

Partea III-a expune principalele rezultate ale cercetării noastre.

În fine, partea a IV-a încearcă să formuleze cîteva concluzii asupra problemelor cu care populația de romi se confruntă, alternativele posibile de evoluție și, în fine, recomandări pentru un program de sprijin.

Cartea se încheie cu un studiu de caz: **CONFLICTUL DIN COMUNA MIHAIL KOGĂLNICEANU**.

I.

ETNIC ȘI SOCIAL

ÎN CARACTERIZAREA

POPULAȚIEI DE ROMI

Capitolul 1. PRESUPOZIȚIILE CULTURALE ALE CERCETĂRII: PRINCIPIILE UNEI CERCETĂRI INTERETNICE

Atitudinea față de problemele etnice în societatea actuală

În ultimele decenii au existat față de problemele generate de relațiile etnice două atitudini care, deși acum par a fi mai degrabă extreme, s-au manifestat efectiv în practica politică și socială.

Prima atitudine este cea **universalistă**. Diferențierile etnice sînt privite a fi mai mult produsul unei istorii trecute. Ele caracterizează doar marginal pe omul modern care tinde tot mai mult spre cosmopolitism: a fi cetățean al lumii. Acest lucru s-a întîmplat și în Occident dar și în sistemul socialist.

Ultimele două decenii au șocat printr-un reviriment al etnicității. Poate cel mai uimitor a fost fundamentalismul arab, greu de înțeles pentru european. În țările socialiste programul sovietic de universalizare socialistă era tot mai criticat pe un temei de tip etnic: sub masca universalismului, el promova în fapt un imperialism politic, cultural și economic rus. Dezagregarea sistemului socialist a dus la o explozie a etnicității. Critica adusă nu se adresează propriu-zis presupuziției privitoare la tendința de universalizare, ci la faptul că sub ea se ascunde adesea dominarea culturală, socială, politică și economică a unei etnii asupra altora, că modelul de universalitate este realizat în cadrele unor tipare etnice particulare. O asemenea critică este adusă de regulă de către etniile minoritare celor majoritare.

Puțini ar fi dispuși să nege tendința spre universalizare, caracterizată prin scăderea ponderii particularităților etnice pe fondul afirmării unor tendințe cosmopolite. Ceea ce a fost cu claritate respins este cosmopolitizarea cu mijloace administrative, prin forță; punerea ca obiectiv politic de către populația majoritară a ștergerii particularităților etnice ale populațiilor minoritare. Cu alte cuvinte, asimilarea forțată la modelele populației majoritare.

Cea de a doua atitudine este cea **etnicistă**. Ea apare în forme specifice atît la populațiile majoritare, cît și la cele minoritare.

Politicile naționaliste de promovare artificială și ostentativă a modelelor etnice tradiționale ale populației majoritare prezintă o dificultate structurală în a trata populațiile etnice minoritare. De

regulă asemenea opțiuni politice cuprind tacit tentația asimilării mai mult sau mai puțin forțate a acestor populații. În cazuri extreme pot apărea programe de curățare etnică a teritoriului ocupat de populația majoritară, fie prin expulzarea imigranților, fie prin deplasări forțate de populații. Rezultatul de fapt al acestei politici este însă accentuarea la nivelul conștiinței colective a diferențelor etnice, accentuarea intoleranțelor reciproce și a conflictelor.

Posibilitatea de manifestare etnică specifică promovată în mod accentuat de comunitățile etnice minoritare este și ea adesea criticată pe două temeuri distincte. Pe de o parte, ea tinde să ducă la izolare social-economică pe lineamente etnice. Societății moderne, care conține un universalism structural, fundat pe excluderea discriminării pe temeuri religioase și etnice, i se substituie proiectul unor societăți închise și exclusiviste, organizate și conduse pe temeuri etnice. "Imperialismului" unei populații etnice majoritare i se substituie insule etnice închise și exclusiviste, uneori mult mai intolerante în interiorul lor decât populația etnică majoritară. Pe de altă parte, există tentația populației etnice majoritare, pentru a proba toleranța sa, de a transforma unele grupuri etnice minoritare într-un fel de **rezervație folclorică**, cu prezervarea artificială a unor pattern-uri culturale și social-economice produse într-un alt context istoric. Specificitatea etnică este transformată într-un fel de **mit**. Pattern-urile etnice nu mai sînt considerate a fi ele însele într-un proces de schimbare. Lupta împotriva intoleranței și a etnocentrismului populației majoritare este transformată într-un program contraproductiv de menținere artificială a unor pattern-uri etnice în mijlocul unei societăți aflate în schimbare. Rezultatul unei asemenea orientări este exact contrar celui urmărit: menținerea în marginalitate a respectivelor grupuri etnice, perpetuarea variatelor lor probleme sociale și economice.

Programul etnic cel mai adesea promovat de către populația majoritară, în acest context, este mai degrabă unul minimal: combaterea intoleranței și promovarea unui climat de acceptare suplimentat adesea de sprijinirea manifestării unor caracteristici etnice specifice ale minorităților. Un asemenea program, prin incompletitudinea sa, prin ignorarea problemelor sociale care cel mai adesea sînt asociate cu populațiile etnice minoritare, poate deveni contraproductiv. Teoretic, o asemenea atitudine are la bază presupuziția ultrasimplificatoare, pînă la a fi falsă, că singura sursă de conflict o reprezintă intoleranțele interetnice. Atît problemele sociale și economice cît și cele referitoare la efectele negative ale marginalizării de secole asupra culturii respectivei populații sînt trecute cu vederea.

Acestor două atitudini li se poate opune o atitudine mai complexă de acceptare/conviețuire pozitivă, fundată pe următoarele principii:

a. Principiul libertății individuale și colective de a-și cultiva și promova valorile etnice pentru care optează.

b. Tensiunile ce pot apare în relațiile dintre populații cu profiluri etnice diferite nu își au în primul rând sursa în **prejudecăți, stereotipuri, intoleranțe provenite din percepții negative iraționale**, deși și acestea au o pondere importantă, ci mai mult în dificultățile de acomodare reciprocă, în lipsa voinței de înțelegere și acceptare, în procesul găsirii unui mod de conviețuire mutual acceptabil.

c. Populațiile minoritare cu profil etnic specific prezintă adesea grave probleme sociale, efect al unui lung proces istoric, pe care populația majoritară trebuie să le înțeleagă și să contribuie la soluționarea lor.

Criteriile definirii problemelor unei minorități etnice

Cînd se realizează o cercetare asupra "problemei" unei populații cu profil etnic, se ridică de la început o întrebare cu caracter epistemologic fundamental: care sînt **criteriile** utilizate de cercetător în raport cu care diferitele caracteristici ale populației respective sînt considerate a fi **problematic**? O problemă se definește ca un decalaj, perceput a fi inacceptabil, între starea reală și un anumit standard (criteriu) considerat a reprezenta "normalitatea", "dezirabilitatea". Se pune însă imediat întrebarea: nu cumva criteriile utilizate de către analist sînt în fapt criteriile proprii culturii căreia acesta aparține, aplicate necritic unei alte culturi? Dacă în cercetarea noastră asupra romilor, de exemplu, considerăm că "participarea școlară" reprezintă o problemă pentru populația de romi, ne putem întreba, și acest lucru l-am făcut efectiv în discuțiile de pe parcursul cercetării, dacă "participarea școlară" este efectiv o necesitate pentru modul de viață al romilor sau doar o estimare reflectînd mai mult perspectiva populației majoritare de români, așa cum de altfel un reprezentant al romilor sugera.

Pentru a fi valid, evitînd cursa etnocentrismului, un criteriu în raport cu care se definește o problemă a unei populații minoritare trebuie să exprime una dintre următoarele condiții:

a. Să exprime o **valoare universală**. Dacă viața este în mod universal preferabilă morții, sănătatea, bolii etc. atunci promovarea vieții, a sănătății poate fi un criteriu universal de apreciere a problemelor. Desigur multe criterii cu aparența de universalitate pot

fi discutabile. De exemplu, în societatea americană actuală viața, chiar în condiții de maximă degradare fizică și suferință, este preferabilă morții. S-ar putea însă ca în câțiva ani să se producă o modificare din acest punct de vedere: în anumite condiții moartea să devină preferabilă unei vieți afectată iremediabil de suferință și dezagregare progresive.

b. Să exprime **o condiție pentru promovarea altor valori ale culturii în cauză**. Dacă, de exemplu, populația de romi dorește accesul la profesii înalt calificate, atunci școala reprezintă un instrument necesar și neparticiparea școlară devine o problemă a respectivei populații.

c. Să exprime **exigențele unui proces general de schimbare prin care orice cultură trebuie să treacă datorită modificării parametrilor fundamentali ai vieții sociale**. Dacă modernizarea societății este un proces general, acceptat de toate comunitățile, atunci decalajul dintre cerințele acestui proces și anumite caracteristici ale unei culturi devine o problemă. Desigur, definirea unor asemenea procese generale este ea însăși problematică și a fost adesea criticată de etnocentrism, de extindere spre universal a propriei evoluții culturale și sociale.

d. Să exprime **valorile și normele conviețuirii cu celelalte populații**. Adaptarea reciprocă a populațiilor care conviețuiesc este un criteriu inevitabil. Toleranța, dialogul și înțelegerea reciprocă stau la baza unui fel de "negociere" între populații astfel încât să se ajungă la un mod de conviețuire mutual acceptabil. Tensiunile asociate cu conviețuirea reprezintă, pentru toate populațiile implicate, o sursă absolută de **probleme**. Normele concrete ale conviețuirii nu sînt date. Ele sînt mai degrabă "negociate" într-un proces în care în mod practic înțelegerea reciprocă și toleranța se îmbină cu presiunea și exercitarea puterii.

Utilizarea unor criterii, insuficient analizate, de definire a problemelor este **de natură a stîrni mereu suspiciunea de etnocentrism**. Iar etnocentrismul reprezintă în fapt instrumentul **asimilării culturale** a populațiilor etnice minoritare de către populația majoritară.

Problema relațiilor interetnice în procesul cercetării științifice

O cercetare asupra unei populații cu profil etnic specific este cel mai adesea întreprinsă de cercetători aparținînd altei populații, cu altă cultură. De obicei ei aparțin populației majoritare. O asemenea cercetare devine inevitabil **o parte a relațiilor dintre cele două**

populații. Este de aceea esențial din punctul de vedere al eticii profesionale a cercetării, cât și a relațiilor dintre cele două populații, ca cercetătorul să-și expună de la început propriile presupoziii și opțiuni în ceea ce privește aceste relații.

De pe pozițiile populației minoritare există mai multe perspective posibile în ceea ce privește această relație, fiecare cu punctele sale critice.

1. Perspectiva asimilării. O populație etnică minoritară, marginalizată poate considera ea însăși, ca și populația majoritară, că soluția la problema marginalizării este integrarea în populația majoritară, prin asimilarea modului de viață a acesteia, a pattern-urilor culturale specifice ei. Există însă aici implicat structural pericolul unei mentalități etnocentrice tacite: iluzia că modul de viață cristalizat de către populația majoritară este cel mai bun, singura cale de dezvoltare.

În problema asimilării trebuie să operăm câteva precizări. Este de așteptat ca o masă majoritară a populației, care a dezvoltat anumite pattern-uri culturale specifice, să exercite prin însuși faptul de a fi majoritară o presiune difuză, nu neapărat intenționată, spre asimilare. Acest fapt este inevitabil și ca orice fapt inevitabil nu poate fi estimat ca fiind bun sau rău. Ceea ce este însă absolut inacceptabil este politica intenționată de asimilare. Ea încalcă libertatea fundamentală a unei populații cu profil etnic de a se manifesta pe liniamentele proprii sale culturale. Ea încalcă de asemenea și libertatea individului de a-și dezvolta propria sa viață, în parametrii pe care îi dorește. Privită din punctul de vedere al individului, aderarea la un pattern cultural sau altul (inclusiv "asimilarea") este un drept fundamental, parte a libertății sale personale. Din punctul de vedere al populației dominante, populația minoritară trebuie să aibă asigurat dreptul colectiv și individual de a alege și promova valorile pe care le dorește. Dacă asimilarea ca politică a majorității este inacceptabilă, tot atât de inacceptabil este refuzul opțiunilor individuale de a alege modul propriu de viață, pattern-urile culturale proprii. Un asemenea refuz generează izolare, discriminare. Libertatea individului de opțiune nu poate fi restrânsă nici de populația majoritară, nici de populațiile minoritare.

2. Perspectiva relativismului cultural: toate opțiunile culturale sînt egal îndreptățite. Ca o reacție la etnocentrismul care a caracterizat primele contacte ale Occidentului cu populațiile nealbe și neeuropene, antropologia socială și culturală a dezvoltat principiul relativismului cultural, ca principiu fundamental al raportării la o **altă** cultură. Nu există, conform acestui principiu, culturi superioare și culturi inferioare. Fiecare cultură are propria sa îndreptățire și trebuie respectată ca atare. Acceptarea și toleranța interculturală sînt valorile fundamentale ale acestei perspective.

O asemenea atitudine prezintă însă câteva puncte slabe.

În primul rînd tinde să ignore problemele pe care conviețuirea dintre populații cu profile etnice diferite le poate ridica. Acceptarea și toleranța reciprocă nu exclud cîtuși de puțin procesul de adaptare reciprocă, necesar tocmai unei asemenea conviețuiri. Iar adaptarea reciprocă are loc printr-un proces de **negociere intercomunitară** care a fost mult mai puțin luat în considerare în această perspectivă. De regulă relativismul cultural a accentuat tocmai punctul cel mai critic al procesului de interrelație: atitudinea culturii majoritare, mai puternică, față de cultura minoritară, mai slabă. Drepturile cultural-etnice încep, foarte clar, cu schimbarea atitudinii populației majoritare. Dar nu se reduc la aceasta. Conviețuirea înseamnă schimbare și adaptare venită din ambele părți, înțelegere și toleranță reciprocă.

În al doilea rînd, această perspectivă tinde să **reifice** culturile minoritare. Aceste culturi sînt privite ca absolut omogene, formînd pattern-uri înalt structurate, schimbarea unui component tulburînd întregul echilibru. Ele sînt considerate în același timp a fi imobile. Respectarea lor înseamnă prezervarea lor **așa cum sînt**. În realitate, culturile nu sînt ansambluri complet omogene și structurate. Ele sînt compuse din elemente relativ heterogene, produse ale unei largi varietăți de conjuncturi istorice trecute și supuse la importante presiuni de schimbare datorită noilor conjuncturi istorice. Între aceste elemente, desigur, există mereu tendința de echilibrare reciprocă, de structurare. Schimbarea unui component sau altuia dezvoltă procese de reechilibrare, prin reconsiderarea tuturor celorlalte elemente în ansamblul sistemului.

Întreaga lume este în schimbare; culturile dominante sînt într-o continuă schimbare; de ce nu ar fi în schimbare și culturile minoritare ? Schimbarea culturală este o caracteristică extrem de evidentă a ultimelor secole. De multe ori atitudinea culturilor majoritare, avînd rădăcini adînci într-o anumită vinovăție istorică, tinde să mențină marginalitatea culturilor minoritare, fixîndu-le într-un fel de "exponate zoologice". Conservarea lor, așa cum sînt ele în prezent, reprezintă pentru culturile majoritare proba lipsei intenției de asimilare, a respectului și acceptării. În fapt li se neagă dreptul la schimbare.

Cultura romilor prezintă un caz tipic din acest punct de vedere. Ea poate fi considerată a reprezenta mai degrabă un amalgam, desigur relativ structurat, a unor elemente eterogene pe care istoria aspră a acestei populații le-a generat. Putem identifica în tradiția lor culturală alături de componente de care orice cultură este mîndră și dorește să le cultive și componente tipice ale **culturii sărăciei** (moduri culturale de adaptare la o situație economică cronic caracterizată prin

sărăcie), ale **culturii marginalizării și oprimării (reacții, cristalizate cultural, de acomodare și supraviețuire în respectivele condiții)**. Fiecare comunitate este critică față de propria ei moștenire culturală și selectivă în raport cu diferitele ei componente: pe unele vrea să le cultive și amplifice, pe altele să le elimine. Acest lucru este valabil și în ceea ce privește cultura cristalizată pe o perioadă de multe secole de populația de romi. Romii înșiși sînt mituiri de multe dintre tradițiile lor culturale și doresc să se debaraseze de altele.

Din analiza punctelor tari și slabe ale celor două perspective analizate mai sus decurge o a treia perspectivă pe care am numi-o:

3. Perspectiva înțelegerii, acceptării, respectului și suportului reciproc. Această perspectivă se caracterizează prin următoarele principii:

- **Acceptarea, înțelegerea și sprijinul acordat de către populația majoritară populației minoritare pentru:**

- a. **Cultivarea și promovarea propriei culturi**

- b. **Depășirea situațiilor de defavorizare și marginalizare**

- **Stabilirea unui dialog între diferitele comunități pentru definirea problemelor care intervin în procesul conviețuirii și identificarea modalităților de soluționare a lor, în cadrul unui proces de adaptare reciprocă.**

- **Acceptarea necondiționată a libertății individuale și colective a membrilor comunităților etnice de a-și alege și promova valorile culturale pe care le consideră adecvate, de a se dezvolta în direcția pe care o preferă.**

Codezvoltarea: toate grupurile care formează o comunitate se angajează împreună în procesul de soluționare a problemelor pe care dinamica socială le pune întregii colectivități, cât și a acelor izvorîte din procesul conviețuirii. Colaborarea în promovarea intereselor comune în calitate de membri ai aceleiași comunități trebuie să fie dublată de acceptarea, înțelegerea și acomodarea reciprocă. În această din urmă relație nu este deloc exclusă și negocierea în problemele controversate. Un asemenea proces de negociere este supus, natural, la tendința populației majoritare de a-și impune punctul de vedere, datorită poziției sale avantajate, fără a fi excluse însă și amenințările disruptive ale unei minorități militante. Această tendință nu este de regulă conștientă, intenționată, ci reprezintă mai mult o înclinație spontană a populației majoritare. Apare frecvent și tendința populațiilor etnice minoritare de închidere defensivă și ostilă, de izolare într-o societate în care comunicarea și relația sînt factori esențiali ai dezvoltării. Conștiința acestor vicieri ale procesului de comunicare trebuie să stea la baza adoptării de corective specifice.

Interferența dintre social și etnic

În fine, atunci când se analizează o populație definită printr-un anumit profil etnic distinct, este necesar să ne punem încă o întrebare: sînt caracteristicile respectivei populații de tip etnic sau social? Sau ele sînt o mixtură de caracteristici etnice și sociale ?

Stereotipurile etnice de regulă se fundează pe o confuzie între două dimensiuni relativ distincte: **dimensiunea etnică** propriu-zisă și **poziția unei populații etnice în cadrul unui sistem social-economic și politic**. O populație cu profil etnic anumit poate ocupa o anumită poziție într-o anumită societate: oprinare, marginalizare, sărăcie, discriminare sau, dimpotrivă, avantajare, dominare, privilegiere. Dacă poziția ocupată de o populație într-un anumit sistem social prezintă o durată istorică semnificativă, este de presupus că în pattern-urile culturale specifice ale respectivei populații se înscriu și **efectele** unei asemenea poziții, cît și **reacțiile** adaptative la respectiva poziție. Nu este împlător faptul că în conștiința etnică a populației în cauză se poate identifica foarte adesea o atitudine contradictorie în raport cu propriile pattern-uri culturale sedimentate istoric: pe de o parte, tentația de identificare etnică cu aceste pattern-uri induse de o anumită poziție socială specifică, pe de altă parte, dorința de a elimina unele pattern-uri estimate a fi negative pe măsură ce este eliminată situația socială care le-a generat sau, ca o precondiție vitală a depășirii acesteia.

Confuzia dintre etnic și social, acompaniată cel mai adesea de ignorarea caracteristicilor sociale, generează o definiție inadecvată a **naturii problemelor**, cu consecințe grave în ceea ce privește **identificarea soluțiilor**. Destul de frecvent conflictele etnice sînt generate sau cel puțin accentuate de probleme sociale. Soluțiile de tip stric etnic - **nediscriminarea, toleranța** - riscă să nu soluționeze problemele de fond, avînd o eficacitate redusă sau chiar nulă.

În mod special atunci când se analizează populația de romi este vital să distingem cît mai clar posibil dimensiunea etnică de cea socială.

Capitolul 2. PROFILUL SPECIFIC AL POPULAȚIEI DE ROMI

Caracteristicile distinctive ale grupurilor etnice

De regulă, o comunitate etnică are câteva caracteristici distinctive care, împreună sau în combinații ale majorității acestora, îi conferă o distinctivitate anume și o mare stabilitate în timp. Cele mai importante caracteristici distinctive sînt următoarele:

- **Caracteristici fizice (rasiale).** Caracteristicile fizice exterioare, ușor identificabile la nivelul conștiinței colective, sînt foarte adesea un criteriu distinctiv. Un asemenea criteriu exterior îl putem găsi operînd cu pregnanță, de exemplu, în cazul populațiilor de negri sau de indieni din SUA. De regulă însă diferențele rasiale propriu-zise sînt mult mai puțin importante în distingerea populațiilor cu profil etnic diferit.

- **Limbă distinctivă.** Utilizarea unei limbi proprii este caracteristica ce operează diferențierea cea mai clară între grupurile etnice.

Cultura proprie este în cea mai mare măsură menținută de o limbă proprie. Limba este poate semnul cel mai distinctiv al unei comunități etnice; ea este totodată și o importantă **barieră** în calea **intrărilor** din afară în respectiva comunitate. **Ieșirea** este mult mai ușoară pentru că se realizează de regulă în comunitatea majoritară, mult mai laxă ca profil etnic, limba populației dominante fiind știută și de minorități. **Ieșirile** spre alte comunități etnice minoritare sînt și ele facilitate de limba dominantă comună.

- **Tradiții folclorice.** În procesul de evoluție istorică relativ izolată a unei populații, aceasta și-a dezvoltat un set de obiceiuri legate de evenimentele importante ale vieții (diferite sărbători) cît și o producție artistică de tip folcloric specifică. Aceste tradiții cultural-folclorice, fiind legate mai mult de anumite momente festive din viața individuală și colectivă, iar nu de viața curentă supusă unor forțe masive și continui de schimbare, manifestă o foarte mare persistență, fiind în fapt importante semne distinctive ale etnicității. Practicarea lor reprezintă de asemenea un factor de menținere a coeziunii unei populații cu profil etnic. De multe ori grupurile etnice se disting între ele și prin apartenențe religioase specifice.

- **Tradiții culturale.** Procesul de modernizare a societăților, dezvoltarea intelectualității și a instituțiilor sociale de transmitere a

culturii, are ca rezultat cristalizarea unei culturi scrise, produs al intelectualității respectivei comunități și care este transmisă prin școală și alte sisteme moderne de comunicație. Tradiția culturală cultă, care preia desigur unele elemente ale tradiției populare, folclorice, reprezintă o componentă esențială a profilului etnic al unei populații. Însușirea acestor produse culturale este o modalitate crucială a identificării etnice.

• **Mod de viață specific.** Modul de viață este o stare foarte dinamică, determinată de schimbările tehnologice, economice, social-politice mai generale. Există însă în modul de viață o serie de componente referitoare în mod special la atitudinea individuală față de viață, la strategia de a face față diferitelor probleme și care tind să prezinte un profil etnic marcat. Aceste componente sînt de fapt materia primă a **stereotipurilor** pe care populațiile etnice și le produc unele despre altele: irlandezii, englezii, francezii, americanii, românii, rușii, țiganii.

Profilul etnic al populației de romi

Să vedem acum în ce măsură criteriile enumerate mai sus operează diferențieri între populația de romi și populațiile împreună cu care aceasta trăiește.

• **RASA** nu pare a reprezenta în Europa o caracteristică distinctivă a populației de romi. După majoritatea specialiștilor, populația de romi are ca origine rasa indo-europeană, din care provin, prin diferite combinații, practic toate populațiile Europei. FIZIC există o anumită particularitate care distinge pe romi la nivelul percepției comune: **culoarea pielii**. Acest semn distinctiv este însă relativ. În primul rînd, fiind rasial destul de apropiați de restul populației din această regiune, amestecul a fost facilitat. Aceasta face ca mulți dintre romi să nu fie nici din punctul de vedere al culorii pielii atît de distinctivi. La nivelul observației comune - și de fapt aceasta este foarte importantă pentru că ea susține comportamentul colectiv - se acceptă că cei mai mulți dintre romi tind să aibă o piele mai închisă la culoare. Dar există și persoane care nu sînt considerate a fi romi cu o piele mai închisă la culoare, apropiată de a multor romi. Există și romi cu piele mai deschisă decît a multor neromi. În fapt, fizic, acesta este singurul semn distinctiv care, după cum se poate observa, nu funcționează în suficient de multe cazuri. Se invocă uneori și alte caracteristici fizice care ar fi distinctive. Este însă clar că, cel puțin pentru multe persoane, ar fi dificil, doar după caracteristicile fizice să diferențieze pe toți romii de neromi. Doar în anumite situații criteriul fizic poate deveni cu claritate distinctiv.

• **LIMBA.** În cazul romilor din România limba **romani** are o capacitate semnificativ mai redusă decât limba altor comunități etnice minoritare de a fi purtătoarea specificului etnic. Acest lucru pornește din două rațiuni:

- În primul rând **gradul de răspîndire a limbii romani.** Această limbă nu mai este știută de mulți dintre romii actuali. Două importante neamuri - **vătrașii și rudarii - folosesc foarte puțin această limbă, majoritatea membrilor acestora necunoscînd-o deloc. Să mai adăugăm un fapt. Datorită modului lor de viață de tip simbiotic,** iar nu izolat în raport cu comunitatea majoritară, romii utilizează vital limba comunității majoritare. Copiii sînt învățați limba comunității dominante încă de la început, ca o a doua limbă maternă, acolo unde limba romani este cunoscută și utilizată sau pur și simplu ca singura limbă maternă, acolo unde limba romani nu mai este utilizată. Așa se face că un rom care să nu știe limba română, la nivel de limbă maternă, sau, în comunitățile maghiare, limba maghiară, este o excepție absolută.

- În al doilea rând, **semnificația** utilizării limbii romani. Limba romani nu este utilizată în activitățile de tip religios, una dintre sursele importante ale menținerii unei limbi minoritare. Atunci cînd romii participă la viața religioasă, ei o fac împreună cu comunitatea majoritară și în limba acesteia. Limba romani nu este nici purtătoarea unei culturi tradiționale specifice, decât într-o anumită măsură. Unele cîntece "țigănești" sînt cîntate în romani; multe cîntece țigănești sînt însă cîntate în limba comunității majoritare, în cazul nostru în română. Aceasta se explică probabil prin mai mulți factori. Un prim factor este acela că romii au îndeplinit, și o fac încă într-un mod semnificativ, în multe zone ale României, profesia/funcție de **lăutar.** În calitate de lăutari ai populației dominante, ei au trebuit să devină purtătorii cîntecelor tradiționale ale acestei colectivități, care i-au influențat masiv propria lor tradiție muzicală; chiar cîntecele proprii au trebuit să fie cîntate în limba majorității populației. Muzica tradițională țigănească a devenit nu numai muzică pentru propria comunitate, dar totodată muzică pentru comunitatea dominantă, în limba acesteia. Deci chiar manifestarea culturală care de regulă menține vie propria limbă - cîntecul - se realizează în cazul romilor predominant în limba colectivității dominante.

Limba romani mai prezintă încă o foarte importantă limită: ea nu reprezintă un instrument cultural de dezvoltare a culturii tradiționale proprii și nici de acces la cultura universală. Ea nu a fost o limbă scrisă. Din acest motiv ea nu a putut păstra decât un folclor oral, mai mult cîntece și unele povestiri. Lipsa unei limbi scrise, alături de situația de marginalitate a populației de romi, a împiedicat de fapt dezvoltarea unei ample culturi. Inexistența unei literaturi

propriei scrise a creat o cultură tradițională restrânsă, care, la rândul său, nu a stimulat dezvoltarea limbii și practicarea ei într-un context cultural specific. Limba romani este în mod esențial o limbă colocvială, neputînd oferi, din acest motiv o modalitate de acces la cultura universală. Doar o limbă scrisă și cultivată reprezintă instrumentul dialogului cu cultura altor colectivități, fiind prin aceasta validată de acestea și îmbogățindu-se ea însăși printr-o asemenea comunicare. Limba romani nu a fost o limbă a intelectualității romilor. Efectul secundar al acestei situații a fost că romii intelectuali s-au amestecat cu intelectualitatea majoritară, utilizînd în practica lor intelectuală în mod exclusiv limba acesteia. Caracterul nescris al limbii romani, complementar cu inexistența unei literaturi culte scrise proprii, a făcut să nu existe grupul de intelectuali cel mai legat de manifestarea, menținerea și dezvoltarea profilului etnic al unei populații: lingviștii și literații. Lipsa unui grup de intelectuali purtători activi ai culturii etnice proprii a avut consecințe importante în evoluția întregii populații.

• **TRADIȚIILE CULTURALE ETNICE PROPRII.** O cultură tradițională folclorică se cristalizează în mod special în comunitățile rurale, în condiții de accentuată și îndelungată izolare. Istoria ultimilor 8-900 de ani a populației de romi a fost istoria unei comunități care nu a trăit niciodată o perioadă suficient de îndelungată în mod izolat, în colectivități omogene relativ mari. În timpul robiei, ei trăiau pe lângă curțile boierești sau mînăstirești, în interacțiune continuă cu comunitatea de români. Apoi, după eliberare, ea a dezvoltat și continuat **un mod de viață simbiotic** (concept pe care îl vom dezvolta mai tîrziu) cu comunitatea dominantă, trăind literalmente **la marginea acesteia**, în mici comunități. În toate satele din România, cu excepții destul de rare, romii trăiesc la marginea satului. Ulterior, prin extinderea satului, locuințele lor au fost înglobate în masa comunității, dar ca insule care amintesc fosta margine. Ei sînt în fiecare sat o minoritate. Sînt rare satele în care romii reprezintă o majoritate sau cvasi-totalitatea populației.

Lipsa unei limbi cultivate scrise a influențat negativ conservarea culturii tradiționale și dezvoltarea unei culturi literare proprii. Așa se face că și colectivitatea romilor este în mare măsură lipsită atît de o cultură de tip modern, cultivată, scrisă, cît și de o cultură tradițională de amploare. Lipsa unei limbi scrise, a unei intelectualități legată de profilul etnic specific (lingviști, literați, etnografi, folcloriști), caracterul dispersat al vieții romilor sînt factori esențiali care fac ca profilul cultural etnic să fie mai degrabă fragmentat decît coerent și suficient de elaborat.

Inexistența unei religii proprii, alături de tradițiile folclorice și culte relativ sărace în multe dintre componentele lor, a făcut ca romii să

nu dispună de un masiv corp cultural capabil să evolueze în epoca modernă, și care să ofere fiecărui membru al comunității sentimentul de identitate etnică.

● **MODUL DE VIAȚĂ** pare să reprezinte componenta cea mai importantă a profilului etnic al populației de romi. Aici putem identifica, probabil, diferența majoră dintre romi și cele mai multe alte comunități etnice. Ceea ce chiar de la o primă vedere distinge pe romi de restul populației nu este atât limba sau religia sau diferite obiceiuri de tip folcloric, ci modul lor de viață, înalt vizibil, începând cu locuința și îmbrăcămintea și sfârșind cu modul de a obține resursele necesare vieții.

Distinctivitatea populației de romi

Distinctivitatea unei populații se face în raport cu o **altă populație**. Este necesar și în cazul populației de romi să stabilim cadrul de referință în raport cu care ea se diferențiază.

Populația de romi s-a diferențiat cu claritate nu în raport cu un grup etnic sau altul (români, maghiari, germani, francezi etc), ci în raport **cu restul întregii celeilalte populații. În societățile europene tradiționale, populația de romi se distinge de celelalte populații în primul rând la nivelul opoziției sedentar/nomad**. Romii au reprezentat în Europa singura populație nomadă importantă, dezvoltând un mod de viață specific acestei opțiuni strategice de viață. În societățile actuale, în linii generale, populația de romi s-a sedentarizat. Și totuși ea a menținut un grad ridicat de distinctivitate. Elementele de nomadism care au supraviețuit nu par să fie capabile a explica integral distinctivitatea populației actuale de romi.

Ipoteza noastră este că în societățile europene actuale, populația de romi continuă să se distingă de restul populației (populația majoritară), **în măsura în care aceasta din urmă a adoptat un mod modern european de viață**. Ce caracterizează acest mod european modern de viață? Intuitiv, putem invoca următoarele caracteristici: orientarea spre o activitate constantă (de regulă salarială) de a obține resursele financiare prin încadrarea într-o activitate economică reglementată; orientare spre locuință ca un cadru confortabil de viață, în care se fac importante investiții economice și emoționale; dimensiuni relativ restrânse ale familiei - familie nucleară-, cu un număr relativ scăzut de copii; orientarea spre participarea școlară a copiilor. Caracterul distinctiv al populației de romi are loc în mod special în raport cu un asemenea stil de viață și mai puțin în raport cu alte particularități care disting, în fapt tot mai puțin, grupurile etnice europene între ele.

Marea majoritate a comunităților etnice din societatea europeană, alături de menținerea unui cadru cultural etnic specific, au parcurs un proces rapid de modernizare a modului lor de viață, integrându-se din acest punct de vedere într-o cultură ce tinde spre generalizare în întreaga Europă și Americă de Nord, cu puternice influențe asupra întregii lumi - **cultura vieții moderne mai mult sau mai puțin de tip european (occidental)**. În modul de viață cotidian s-au păstrat cele mai puține elemente specifice, însușirea unor pattemuri universale fiind extrem de activă. S-a produs un proces treptat de asimilare în formele culturale specifice etnic a modului de viață (social-politic, economic, cultural, științific) modern. Elitele sociale, economice, politice, și în mod special cele intelectuale, situându-se în fruntea dezvoltării și adoptării unui mod de viață modern, în procesul mai general de modernizare a vieții sociale, au imprimat un caracter modern și profilului cultural al propriei etnii. Curînd, elitelor social-economice și culturale li s-a adăugat marea masă a comunității. Modernizarea s-a produs masiv la nivelul modului de viață cît și al variatelor componente ale culturii. Caracterul modern al unei culturi etnice reprezintă o ofertă atractivă pentru membrii respectivei etnii care vor să promoveze social, într-un context social modern, dorind în același timp să rămînă membrii respectivei comunități etnice.

Caracterul modern al culturii unei comunități etnice este dat de capacitatea ei de a "traduce" valorile universale existente la un moment dat și de modul modern deviată asociat cu formele ceremoniale și de manifestare etnică specifică; de a fi complementară cu un mod de organizare și funcționare modern al societății. Nmodernizarea modului de viață al unui grup etnic oarecare îl transformă automat pe acesta într-un grup marginal, fie inadapdat organizării societății actuale și, din acest motiv, cronic marginalizat și dezavantajat, fie într-un fel de **rezervație socială** menținută de colectivitatea dominantă dintr-un complex de motive în care neputința se împletește cu vagi principii abstracte de respectare a drepturilor minorităților, abandonate la primul conflict mai important cu respectiva minoritate. Asemenea **rezervațiilor** protejate sau, cel mai adesea, doar tolerate pot supraviețui doar cu condiția ca ele să fie relativ restrînse. Așa cum se va demonstra mai departe, creșterea lor în dimensiuni este de natură a provoca o **criză** a respectivei minorități. Problema nu este aici nici de toleranță și nici de principii. Problema este a **NUMĂRULUI**. Doar mici comunități "exotice" pot fi acceptate ca atare de către structurile social-economice ale societății moderne, printr-un efort mai mult politic decît organic. În măsura în care

aceste comunități cresc ca dimensiuni, inevitabil se declanșează presiuni spre acomodare reciprocă a populațiilor în cauză.

Este o iluzie a crede că vreo comunitate etnică poate căpăta recunoaștere în relațiile cu celelalte comunități și, în consecință, recunoaștere de sine, doar printr-o cultură tradițională; este necesară totodată dezvoltarea unor cadre moderne la toate nivelurile vieții sociale în formele culturii proprii sau cel puțin compatibile cu acestea.

Cultura este un complex dinamic: unele componente legate de contexte de viață depășite sînt treptat eliminate; noi elemente se adaugă prin asimilare la spiritul propriu. În fapt, cultura unei comunități este mereu ceea ce rămîne după un proces continuu de eliminare a unora dintre pattern-urile generale de contexte istorice particulare. Altele se mențin printr-un proces de transformare a lor în ritualuri culturale lipsite de conținutul original, dobîndind mai mult funcția de identificare de sine a comunității făcute compatibile cu un mod de viață modern.

Cultura prezentă a romilor în România, fapt valabil în principiu pentru orice comunitate etnică, prezintă un caracter înalt heterogen. Ea cuprinde elemente legate de contexte de viață și moduri de viață heterogene, unele care anunță modernizarea, altele care o împiedică. Desigur că procesul de modernizare a atins și modul de viață al romilor. Ceea ce este însă distinctiv este persistența, chiar în forme modernizate, a strategiei tradiționale de viață a populației de romi: strategia specifică unei mici comunități, discriminată, marginalizată, care trăiește într-o **simbioză** specifică cu populația majoritară, exploatînd resursele marginale disponibile la nivelul acesteia.

Pentru a deveni o comunitate modernă ea va suferi inevitabil un proces activ de schimbare **nu în ceea ce privește setul de pattern-uri culturale care dau culoare tuturor comunităților etnice**, ci în modul său de viață. Atît cît ea este dominată mai degrabă de pattern-uri specifice unei vieți marginale, chiar deviante, care împiedică acceptarea ei ca o cultură etnică **modernă**, în sensul de cultură integrată societății moderne, capabilă să ofere membrilor ei, fără ca aceștia să-și schimbe apartenența etnică, instrumentul cultural al unei vieți la nivelul societății actuale, nu va avea o șansă de a obține o legitimare completă, nici pentru populația majoritară, nici pentru ea însăși.

Deoarece modul de viață reprezintă, după părerea noastră, punctul crucial în care romii tind să se diferențieze în raport cu alte populații, acesta va fi examinat într-un capitol special.

Capitolul 3. MODUL DE VIAȚĂ TRADIȚIONAL AL POPULAȚIEI DE ROMI

Premisele istorice ale diferențierii

Putem identifica în central modului de viață tradițional, specific populației de romi, o **strategie de viață de tip simbiotic**. Această strategie de viață pare a reprezenta în mai mică măsură produsul unei dezvoltări culturale originare, al unor opțiuni culturale distincte, ci mai mult rezultatul, sedimentat sub formă de strategie de viață, a unei situații de excepție caracterizată prin: marginalizare, oprimare, menținere în profesii/funcții marginale, discriminare, sărăcie. Este probabil ca originar populația de romi să fi fost caracterizată printr-o specializare în anumite tipuri de meșteșuguri, complementare agriculturii tradiționale și care implicau un caracter migrator. Condițiile sociale și economice ale Europei medievale i-au transformat însă pe romi într-o populație marginalizată. Este dificil a determina contribuția diferiților factori ai acestui proces de marginalizare. Pot fi enumerați mai mulți asemenea factori care probabil au acționat. Atitudinea de superioritate a populațiilor europene față de o populație venită în condiții de dependență cu valurile migratoare și care, de la început, a împins pe romi la marginea comunităților europene. Faptul că romii au fost mult timp robi în România a reprezentat cu siguranță o sursă a statutului lor social scăzut. Profesiile de tip complementar celor agricole și modul migrator de practicare a lor s-ar putea de asemenea să fi reprezentat un factor determinant al resurselor economice modeste și al statutului social scăzut.

Este însă clar că multe dintre componentele modului de viață tradițional al grupurilor de romi s-au cristalizat exprimând situația socială specială a acestora. Ele sînt pattern-uri culturale ale sărăciei, marginalizării, discriminării. Asemenea pattern-uri pot fi frecvent întâlnite în evoluția diferitelor comunități. Specific comunității de romi a fost că ea, **în întregime și timp de secole**, a fost menținută într-o asemenea situație de marginalitate. Situația de marginalitate a fost însoțită structural în strategia de viață a comunității, fapt care a prezentat avantajul de a oferi șansa supraviețuirii secolelor de discriminare, marginalizare și chiar prigoană, dar totodată a devenit și o barieră în calea modernizării. O anumită izolare de populația majoritară și în mod special **menținerea într-o oarecare măsură a caracterului migrator** au fost strategii defensive eficiente. Ele însă au avut și un efect secundar: perpetuarea marginalității.

Nu trebuie să înțelegem că a existat o singură direcție a procesului: o colectivitate majoritară care în mod sistematic, intenționat a produs o continuă **ținere la margine** a comunității de romi, printr-o discriminare continuă și masivă, pornind de la pure stereotipuri etnice negative. Actul originar - **înrobirea țiganilor** -, derulat probabil în prelungirea unor premise istorice, a fost un act masiv de oprimare, marginalizare și discriminare, cu consecințe extrem de durabile pe lung termen. **Dezrobirea**, în loc să faciliteze ștergerea diferențelor, le-a perpetuat într-o altă formă. Prin faptul că romii nu au fost împrăștiți, eliberarea lor din robie, în contextul unei societăți încă tradițional agrare, a consfințit într-o formă nouă separarea lor de populația majoritară. Activitățile specifice care le-au fost atribuite în robie, asociate cu un statut social scăzut, au reprezentat premisa culturală a noii vieți libere. În plus, statutul social scăzut, asociat cu robia, a împiedicat probabil amestecul lor cu populația majoritară, așa cum s-a întâmplat cu celelalte grupări etnice. Asumarea unui mod cvasi-migrator de viață, de tip simbiotic, a reprezentat o șansă de supraviețuire. Pe parcursul istoriei s-au adăugat cu siguranță o mulțime de atitudini și acte care au menținut marginalizarea, respingerea, discriminarea. Trebuie luat în considerare și procesul complementar. Comunitatea romilor a dezvoltat o **strategie activă de supraviețuire la marginea societății, în condiții de sărăcie și de autoizolare**. O asemenea strategie, transformată în mod de viață, devine la rândul său un factor extrem de important al menținerii marginalizării: este o strategie a automarginalizării, autodiscriminării, a perpetuării sărăciei. O asemenea strategie de a trăi în marginea societății, produs al unei îndelungate istorii negative a comunității de romi, este alături de atitudinea comunității majoritare, un factor inhibitor major al unei dezvoltări normale. Aceste pattern-uri culturale, rezultat al unor condiții sociale negative, nu trebuie în mod nediscriminativ considerate ca parte viabilă a unei moșteniri culturale unice și indivizibile.

Caracteristicile distinctive ale modului de viață tradițional al romilor

Am putea distinge următoarele caracteristici ale modului de viață tradițional al populației de romi, privit ca strategie de adaptare activă la o situație istorică particulară.

MODUL DE OBȚINERE A RESURSELOR ECONOMICE NECESARE VIEȚII. Romii au dezvoltat o strategie proprie de obținere a resurselor, specifică unei comunități sărace și aflate la marginea societății, cu caracteristici însemnate de nomadism. Există mai multe componente ale acestei strategii:

● **Dezvoltarea unor profesii auxiliare pentru societatea țărănească și orășenească tradițională** și, din acest motiv, relativ modest recompensate: fierari, căldărari, spoitori (de tingiri, vase din aramă), cărămidari, fabricarea de unelte din lemn (linguri, albi etc.), piepteni, mături. Este de discutat desigur dacă aceste meserii prin ele însele induceau o viață la nivelul sărăciei sau dacă acest lucru se datora mai degrabă asocierii acestor profesii cu grupul etnic care le practica: țiganii erau tratați ca marginali, ca săraci, cu un statut social inferior, fiind și plătiți ca atare. De asemenea este de discutat ce factori blocau în cele mai multe cazuri acumularea și schimbarea statutului social-economic al unor familii de romi.

● **Satisfacerea unor nevoi colective marginale, prin utilizarea unor resurse sărace, cu potențial economic redus**, unde nu exista competiție cu membrii populației dominante: comerțul cu haine vechi, cu fulgi de pasăre (fulgari); ursarii-circari; achiziționarea și vânzarea sticlelor goale în ultimele decenii; achiziționarea și valorificarea oricăror bunuri sau resurse risipite/neexploatate de către colectivitate; comercializarea unor "fleacuri" ca de exemplu semințe, porumb fiert, pietre de baie, gablonțuri ceva mai târziu. Aceste activități sînt relativ marginale, avînd o capacitate de producere de venituri modeste și nesigure. Doar o forță de muncă care se mulțumește cu câștiguri relativ reduse și mai mult sau mai puțin întîmplătoare poate să exploateze asemenea resurse.

Aceste resurse sînt destul de fluctuante, putînd dispărea peste noapte datorită modificărilor de politică economică sau de condiții economice. De exemplu, acum aproximativ 20 de ani sticlele goale erau recuperate de către magazinele de stat la prețuri absurd de diferențiate de la model la model; în plus existau foarte multe dificultăți în vinderea lor: uneori nu erau navete pentru a depozita sticlele, alteori gestionarul nu avea bani, alteori, cînd erau și navete și bani, avea gestionarul altă treabă. Toți acești factori descurajau pe oameni să se ducă să vîndă cele cîteva sticle goale care se acumulau în gospodărie. În această **nișă** mulți romi și-au găsit o sursă importantă de câștig. Datorită diversității foarte mari de prețuri ale sticlelor, pe care omul obișnuit nu avea de unde să le știe, romii puteau "ciupi" cîte ceva la multe dintre sticle cînd le cumpărau de la populație. Valorificarea sticlelor a devenit în acele condiții o profesie foarte răspîndită la romi. Unificarea prețurilor de achiziționare și creșterea substanțială a acestora a ușurat enorm procesul de valorificare de către populația însăși a sticlelor goale. Acest lucru a făcut să scadă dramatic posibilitatea romilor de a intermedia, cu un anumit profit, vinderea/cumpărarea sticlelor. De asemenea modificarea prețului la haine, schimbarea calității lor, orientarea spre scăderea durabilității duc la dispariția practică a comerțului cu haine vechi.

Alt exemplu: Ghimpați, spre Alexandria. Romii de aici au făcut rost de butoaie stricate (probabil aruncate după dezorganizarea diferitelor întreprinderi cooperatiste sau de stat), le-au reparat și le-au schimbat pe grâu, porumb, bani.

Aceste tipuri de profesii caracteritice populației de romi sînt fie specifice sistemului tradițional și deci dispar împreună cu acesta, fie **timp-intensive** (nu neapărat munco-intensive) și deci foarte slab remunerate.

În plus, asemenea activități mențin o anumită marginalizare socială și culturală, un nivel economic scăzut, precaritatea statutului social-profesional și economic.

● **Exploatarea marginală a colectivității** prin diferite tehnici ca: cerșit, mici înșelătorii, semiacceptate (de exemplu vânzări de bijuterii de argint și aur uneori falsificate), furturi în cantități reduse. Multe dintre strategiile de procurare a resurselor din această categorie sînt de **tip parazitar**.

Exemplu: GHICITUL este o activitate desigur bazată pe o relație liber consimțită. Dar el dezvoltă adesea o spirală a relației pînă la obținerea printr-un anumit tip de presiune sume mai mari decît partenerul ar fi fost tentat să le ofere. După cum remarcau unii informatori, țigăncile ghicesc numai la români, nu la țigani de-ai lor.

Caz: E.Z. este acostată de o țigancă cu un copil în brațe. Solicită ajutorul: politicoș dar. destul de insistent. Îi dă o sută de lei. Țigancă mulțumește amplu. Urări de bine. Recunoștință. Hai să-ți ghicesc. Mi-ai dat bani suficienți. Nu-mi mai trebuie nimica. Vă ghicesc fără nici un ban. Acceptare. Dar ca să-ți ghicesc, pune un ban mare. Ca să meargă ghicitul. Ți-l dau înapoi. Trebuie însă să-l țin în palmă. Primește încă o sută de lei. Ți-o dau înapoi. Nici o grijă. Ia suta și scuipă pe ea. Să fie cu noroc. Și ca să fie cu și mai mare noroc se șterge cu ea și la fund. E.Z. destul de previzibil renunță la bani.

Furturile marginale a unor bunuri de strictă utilitate (găini, produse de pe cîmp, haine), dar în cantități modeste încît să nu merite urmărirea de către păgubaș, a reprezentat o sursă tradițională de trai pentru unele grupuri de romi. Mai ales grupurile migratoare furau cîte ceva și plecau mai departe. În general acest lucru este facilitat de lipsa de control social și de gradul mai scăzut de organizare. Socialismul a creat o sursă de exploatare deosebită: proprietatea socialistă, prost apărută, risipitor administrată, neprolejită nici de opinia publică. Furtul de la cooperative, de la IAS, de la întreprinderi.

MODUL DE RELAȚIONARE. Romii au dezvoltat pattern-uri de comportare specifice, explicabile pare-se ca mijloc de adaptare activă prin asumare a situației de marginalitate. Aceste pattern-uri de comportare și relaționare prezintă un anumit succes, fapt care le-a și întărit și amplificat.

• **Recunoașterea explicită a diferenței de restul comunității, asociată cu asumarea unui statut de inferioritate.** Automarginalizarea prin propriul comportament este un mod de obținere a acceptării și a toleranței și deci un preț al acesteia. Ea se plătește prin discriminarea inevitabilă din partea populației majoritare și prin eliminarea șansei de depășire a situației de marginalizare. Însăși îmbrăcămintea și felul de a fi vor să sublinieze diferențele, inferioritatea și chiar caracterul "murdar" care împiedică contactul. Chiar respingerea, competiția, sancțiunea ca moduri de relaționare a neromilor cu romii impun un anumit contact, pe care acest fel de comportament îl descurajează.

• **O atitudine specifică defensiv/ofensivă:** autodenigrarea și autoevaluarea negativă - "sînt un biet țigan"-, transmiterea mesajului neviolentei, dar combinată cu presiuni de obținere a unor surse: cerșetorie, vorbă multă, rugăminte - este ceea ce se numește de regulă în mod peiorativ "țigănie" -, autoînjosire pentru a stîrni milă și a convinge a da una din resursele disponibile: murdari, zdrențuiți etc. Tendința de lamentare, de subliniere a sărăciei, pentru a obține o anumită milă și deci ajutor. Strategiile de obținere a unor resurse marginale prin mijloace extraeconomice nu au fost studiate suficient. Este evident însă că ele sînt de natură a întreține o imagine negativă asupra comunității și de a stimula un anumit tip de comportament care este el însuși marginalizator. S-ar putea ca modul de îmbrăcare și murdăria cel puțin aparentă, modul de a se comporta să fie o parte a strategiei de a fi tratați ca fiind la marginea societății, ca avînd un statut special și tratați ca atare.

Asumarea explicită a unei modalități specifice de obținere a unui transfer de resurse de la colectivitate: nu prin forță, nu prin agresiune, nu prin marea hoție și marea crimă - acestea ar atrage reacția promptă și dură a populației majoritare și a organelor sale de represiune -, ci prin "mica ciupeală", prin mica înșelătorie sau milă (cerșit). Ceea ce un asemenea comportament intenționează să obțină este o oarecare toleranță și acceptare, chiar dacă cu o anumită neplăcere. Mesajul acestui tip de comportament este: ăștia sînt țigani; ce să-le faci; nu poți să-i schimbi; dar nu sînt prea periculoși. Este greu să scapi de "gura" țiganilor și mai ales a țigăncilor. Țigani sînt cunoscuți ca "buni de gură". Adesea, de exemplu, la anumite "cozi" țigani dădeau buzna în față, împingeau, înjurau, ocărau.

Reacția românilor: nu te poți pune cu țigani; te ocărăsc, te fac de rîs și, chiar, la limită, pot deveni violenți. Acest din urmă comportament reprezintă deja o schimbare în modul de acțiune al romilor.

• **Nu se revendică drepturi, nu se afirmă capacități competitive, ci se solicită acceptare, ajutor din milă eventual, acceptarea devianței moderate.**

ȘOLIDARITATE INTERNĂ DE GRUP, PARȚIAL OPUSĂ ȘI REZISTENȚĂ LA AUTORITATEA STATALĂ: Societățile moderne au transferat autoritatea de la comunitatea naturală, organică, la organismele specializate ale statului. Pentru stat nu există decît individul, iar solidaritatea grupului, sursă de posibilă rezistență, este descurajată. Comunitățile de romi tradiționale au preferat să se mențină, pe cît posibil, în afara autorității statale. Solidaritatea ridicată a comunităților de romi are o dublă funcție: de apărare împotriva amestecului autorității statale, percepută ca străină și ostilă, și de promovare a unor forme de autoritate difuză colectivă, de tip tradițional. Obligațiile morale reciproce sînt puternice. **Jurămîntul** este încă un garant de autoritate al obligațiilor asumate și a corectitudinii. Solidaritatea de grup - în formele ei tradiționale - reprezintă însă și un factor al menținerii separării de colectivitatea majoritară. Romii încă preferă modul propriu, tradițional, de a judeca delictele în cadrul comunității, fără recurgerea la instanțele statale, percepute a fi părtinitoare și în general ostile comunității țigănești.

Este ilustrativă în acest sens descrierea pe care un lider de frunte al romilor (Ion Dumitru Bidia) ne-a dat-o **filosofiei** sistemului juridic tradițional etniei lor: așa-numitele **klisuri**, forme de judecată încă în funcție la multe comunități de romi. Klisul se fundează nu pe principiul roman al unor norme universale a căror respectare riguroasă este o cerință primordială (**fiat justiția, pereat mundus**), ci pe **principiul restaurării echilibrului social concret**, opus echilibrului unei justiții abstracte. "Cînd judec, spunea I.D.B., mai iau puțină dreptate de la unul și mai dau la altul în așa fel încît la sfîrșit toți să fie mulțumiți; altfel, conflictul va continua; ceea ce trebuie să fac este să **sting** conflictul". Este un mod de a face justiție specific comunităților mici, cu o înaltă coeziune socială, arhaice, în contradicție flagrantă cu filosofia justiției moderne. În acest mod de a face justiție cel care a încălcat legea nu este "distrus" (împreună cu familia sa, cum se întîmplă adesea), ci este pus la o reparație a pagubelor pe care le-a produs care să-l satisfacă, într-o oarecare măsură pe cel lezat, fără însă a-l distruge pe vinovat. Și pentru că judecata trebuie să restabilească un echilibru natural, iar nu unul menținut prin intervenția unei autorități exterioare, ea ține seama și de puterea relativă a părților implicate. "A lua ceva dreptate de la familia slabă și

a da ceva mai multă dreptate familiei puternice" nu este o nedreptate, ci un mod de a asigura un echilibru natural ulterior. De aceea, la klis părțile implicate vin cu neamurile lor pentru a semnala puterea socială a fiecăruia.

ATITUDINE AMBIVALENȚĂ FAȚĂ DE AUTORITATE.

Autoritatea statală și legea sînt acceptate, dar mai mult ca ceva exterior, ca o putere străină pe care nu o poți influența, ci doar ocoli, păcăli sau îmbuna. O asemenea atitudine este întărită și de faptul că cel mai adesea legalitatea promovată de populația majoritară nu ia în considerație specificul multor activități economice ale comunității de romi, creîndu-se astfel în mod artificial ilegalitate, devianță, criminalitate.

Pe cît posibil, comunitățile tradiționale de romi au căutat să-și organizeze propria viață în afara legalității populației majoritare, după propriile lor reguli. Și de aici o anumită disponibilitate pentru comportament deviant. Nici căsătoria, tradițional, nu era legalizată în sistemul impus de societatea modernă, fiind supusă doar recunoașterii comunitare. Chiar în prezent o proporție importantă de căsătorii nu sînt legalizate.

Romii preferă adesea să "îmbuneze" autoritatea decît să obțină "dreptatea", aplicarea ei corectă. În contextul acestei relații s-au dezvoltat sisteme vicioase cu autoîntărire: organele de ordine discriminează pe romi; aceștia încearcă să scape, fie că sînt vinovați sau nu, prin mită; mita la rîndul ei creează o relație privilegiată de corupție "organ de autoritate/rom": comportamentul de provocare a acordării de mită se desfășoară în condiții de ridicată securitate: "cine să ia în seamă ce spune un țigan ?", în general țiganii evită să denunțe abuzurile organelor de autoritate.

FAMILIA EXTINSĂ. Probabil că sărăcia, la care se adaugă nevoia de solidaritate la nivelul unor grupuri relativ restrînse și modul de obținere a resurselor a generat pattern-ul familiei extinse, număr mare de copii, vîrstă scăzută la căsătorie. Pentru că profesiile specifice sînt însușite încă din copilărie, în familie, iar nu la școală, trecerea de la copilărie la maturitate, ca și în societățile arhaice, este rapidă. Probabil că familia extinsă este favorizată în mod special de modul de obținere a resurselor. Viața familiei nu depinde de activitatea profesională a unei persoane (bărbatul, ca în cazul populației majoritare) și nici de existența unor mijloace materiale acumulate sub forma de proprietate. Toți membrii familiei, începînd cu vîrste foarte fragede, contribuie, în forme specifice, la obținerea resurselor. Existența unei familii extinse care are grijă de toți membrii săi, inclusiv de tinerii căsătoriți și de copiii acestora, este un factor suplimentar care explică vîrsta scăzută de căsătorie atît a fetelor, cît și a băieților. Bărbatul nu se presupune că întîi trebuie să-și facă o

situație profesional-materială stabilă și independentă și apoi să se căsătorească, cum se întâmpla la populația majoritară. Familia extinsă este o unitate protectivă pînă în momentul în care tot ea reușește să-i ajute pe tineri să se așeze la casa lor și să întemeieze propria lor gospodărie.

INTERESUL SCĂZUT PENTRU ȘCOALĂ. Școala nu este percepută ca avînd o contribuție la formarea socială și profesională a persoanei, ci mai degrabă ca o cale de a ieși din comunitate, de a se asimila populației majoritare de neromi. Modalitățile de obținere a resurselor sînt învățate în familie/comunitate, iar nu în forme organizate de școlarizare. Pentru modul tradițional de viață al romilor școala nu este relevantă.

LOCUIȚA. Probabil, ca rezultat al combinării mentalității migratorii cu modul de viață sărac, locuința nu a reprezentat pentru modul de viață tradițional al romilor o valoare specială. Observațiile tuturor membrilor echipei noastre care au mers pe teren (în jur de 35 de persoane) concordă în următoarea caracterizare a locuințelor celor mai mulți romi în raport cu locuința populației majoritare:

Locuința este neîngrijită, dărăpănată, degradată, murdară. Uși și ferestre degradate, care nu se închid, parchet (în cazul blocurilor care l-au avut) stricat.

Atunci cînd este construită de familia respectivă, este realizată din materiale foarte ieftine - de regulă chirpici - după un plan extrem de modest și sărăcăcios, indiferent de dimensiunile familiei. Nu sînt în general finisate în exterior, acoperișurile pot fi sparte, ușile și geamurile degradate, camerele nevăruite.

Cînd este preluată de la altcineva - exemplul caselor germanilor plecați sau ale evreilor în zona Iașiului, sau al celor cumpărate de la români sau primite cu chirie de la stat - locuința prezintă un aspect degradat, lipsă de grijă, lipsă de dorință de înfrumusețare. Apartamentele de bloc neîngrijite și degradate. Cazuri de uși exterioare sparte, fără clanță. Spațiile comune ale blocurilor murdare, dărăpănate, degradate.

Mobilier minim și desperecheat: paturi improvizate, o masă, un dulap. Preferință mai mult pentru instrumente muzicale (radio-casetofon); lipsa adesea a utilajului minim pentru bucătărie - aragaz, frigider. Există impresia de neîngrijire, de lipsă de interes și efort pentru realizarea unui spațiu de locuit cît de cît confortabil și estetic.

Curtea neîngrijită: pămînt bătătorit, nu sînt cultivate flori, pomi sau zarzavaturi; gardul inexistent sau rupt.

ATITUDINEA FAȚĂ DE SĂRĂCIE. Sărăcia nu este specifică numai romilor. În toate celelalte etnii pot fi găsite segmente de săraci. Diferența stă mai mult în atitudinea față de sărăcie; în strategiile de viață în condiții de sărăcie.

Atunci cînd căutăm o explicație a particularităților populației de romi, nu putem invoca doar sărăcia, deși și aceasta este o componentă importantă. Este nevoie să luăm totodată în considerare un mod de viață specific în sărăcie. La aceleași resurse economice, între români și romi există o diferență marcantă. Cercetătorii au fost frapați de scăzutul simț gospodăresc caracteristic multor familii vizitate. Chiar în condiții accentuate de sărăcie, un anumit simț gospodăresc se poate manifesta și poate fi vizibil: îngrijirea curții, cultivarea pămîntului din jurul casei, flori, repararea casei, acumularea unor bunuri în cadrul locuinței. Multe dintre caracteristicile specifice modului sărac de viață au fost înregistrate și la familiile care dispuneau de resurse financiare substanțiale. Cheltuirea banilor nu are loc după pattern-ul obișnuit al populației cuprinsă în procesul de modernizare de tip european: accent pe confortul locuinței, acumularea de bunuri etc. Mai ales în vechiul regim, cei mai mulți romi aveau un salariu relativ egal cu cel al restului populației. Și totuși condițiile lor de viață erau sensibil mai scăzute. E drept că, datorită tradiției, puține femei lucrau permanent, fapt care scădea substanțial veniturile; numărul mare de copii era de natură a diminua și el resursele disponibile pe persoană.

Pe de altă parte, trebuie evitată și tentația stereotipă de a explica acest fenomen prin invocarea CULTURII comunității de romi. Procesul de atribuire culturală - "așa sînt ei; așa le place; așa s-au obișnuit" - singularizează comunitatea romilor; creează o anumită etichetare imobilă aplicată la ansamblul comunității.

Sărăcia produce direct un pattern sărac de viață. Ea produce și un efect derivat: dezorganizarea socială și umană, lipsa de perspectivă, resemnarea, lipsa de încredere în propriile posibilități, lipsa de dorință de a depăși situația de sărăcie. Acest efect secundar al sărăciei nu face decît să sporească sărăcia, să creeze un stil de viață care este ȘI MAI SCĂZUT DECÎT POSIBILITĂȚILE ECONOMICE ȘI SOCIALE EFECTIV EXISTENTE și care fixează și perpetuează sărăcia. În măsura în care colectivitatea de romi este prinsă în acest ciclu al sărăciei/disperării/resemnării, ea este supusă inevitabil unui proces de degradare socială și economică, care sistematic micșorează șansele de schimbare a condiției de sărăcie.

Dacă tradiția este responsabilă în cea mai mare parte de stilul de viață al romilor, standardul de viață actual este factorul-cheie care blochează schimbarea acestuia.

INVENTIVITATE ȘI SPIRIT ÎNTREPRINZĂTOR. Strategia adoptată de a face față situației de marginalitate a creat și o serie de pattern-uri culturale și caracteristici care pot susține o evoluție socială pozitivă și rapidă: **spiritul de inventivitate, spiritul întreprinzător, capacitatea de adaptare rapidă la situații noi de**

viață, de a identifica resurse, chiar relativ rare, spirit deschis și mobil, înalt profesionalism într-o serie de meșteșuguri tradiționale, grijă pentru copii, coeziune ridicată a familiei; nu de puține ori, ca o reacție de apărare împotriva stereotipurilor colectivității, pot fi găsite atitudini de corectitudine și cinste exemplară; solidaritate comunitară.

Toate aceste caracteristici pozitive sînt premise bune ale dezvoltării care pot fi valorificate doar în condițiile în care se adoptă un mod modern de viață.

Dificultatea culturii romilor în momentul actual ar putea fi rezumată astfel: **cultura romilor cuprinde un set relativ redus de pattern-uri culturale specifice (limbă nescrisă, colocvială, muzică, literatură, dansuri, dar nu o istorie socială și politică cu teme de prestigiu) necesare autoidentificării culturale, prelucrabile într-o tradiție complexă; ea conține de asemenea multe pattern-uri asociate cu un mod de viață marginal, oprimat, discriminat, caracterizat prin accentuată sărăcie, avînd mai mult funcția de adaptare activă, dar prin acceptare a unei asemenea situații negative.** Multe dintre componentele acestui mod de viață nu facilitează, ci dimpotrivă blochează tranziția la un mod deviată modern, fie direct, fie indirect prin consecințele lor. Sau deschide posibilitatea dezvoltării unui mod de viață modern, dar deviant, de tip "mafie".

Capitolul 4. ATITUDINEA ROMILOR FAȚĂ DE PROPRIA IDENTITATE CULTURALĂ: TENDINȚE ACTUALE

Înainte de a analiza atitudinea romilor față de propria identitate culturală este necesar să luăm în considerare atitudinea față de romi a populației majoritare.

Atitudinea tradițională față de romi a populației majoritare

Peste tot în lume romii sînt percepuți ca o populație asociată cu un statut social inferior, în raport cu care populația majoritară manifestă, în grade diferite, o atitudine mai degrabă negativă. Ar fi însă absolut greșit a spune că romii au stîrnit în colectivitatea românească în mod exclusiv sentimente negative. Am putea spune că reacția a fost mai degrabă ambivalentă. "Țigan" a reprezentat un termen cu o semnificație nu exclusiv negativă. Nu de puține ori el ascundea și o doză importantă de simpatie și prețuire. Expresia "al dracului țigan", întâlnită frecvent în limbajul comun, exprimă o secretă apreciere.

Pentru român, am putea spune că acest mixt de sentimente ar putea fi rezumat la următoarele componente mai importante: țiganul trăiește în condiții economice mizere (deși există o folclorică a țiganului bogat, care deține importante cantități de aur); are un statut social inferior, de neînvidiat; totodată el nu este un "umil", ci o persoană independentă, care își face propria sa viață, la marginea societății, dar în afara constrîngerilor ei, după reguli proprii de viață pe care le respectă cu strictețe. Este destul de popular mitul "țiganului liber și fericit". Deși la marginea societății, populația de romi nu a reprezentat în conștiința colectivă exemplul unei colectivități dezagregate, dezorganizate de sărăcie și umilire, ci o societate autonomă, cu un grad ridicat de organizare interioară.

Pe de altă parte, modul de viață, perceput ca specific pentru populația de "țigani", este apreciat ca incompatibil cu un mod de viață "normal" și cu atît mai puțin "modern". Este considerat mai degrabă ca o "supraviețuire" a unui mod de viață care în societatea modernă poate cel mult să fie tolerat și ignorat, dar cu condiția ca el să nu perturbe prea mult viața socială "normală".

În istoria colectivității române nu au existat tradiții de reacție negativă de masă față de romi originată în vreun fel de teamă

colectivă sau individuală. Se zicea: "țiganul, chiar atunci cînd este tîlhar, nu omoară pe român". Nu este prea plăcut să te amesteci cu ei, dar nu sînt nici periculoși. Țiganul a fost mai degrabă tolerat: o categorie care aduce servicii specifice colectivității sau reprezintă pur și simplu o prezență în raport cu care nu poți să faci nimic. Pînă în timpurile moderne nimeni nu și-a pus problema cu ce trăiesc țiganii. Ei se descurcă. Și se descurcă într-un mod în general nepericulos pentru colectivitate. Probabil că în acest caracter neagresiv al țiganilor era înglobat un fel de pact secret, cristalizat de generații, între țigani și populația majoritară: era prețul acceptării și tolerării.

În conștiința comună a populației majoritare, populația de romi nu a constituit una dintre problemele majore ale societății noastre decît în mod excepțional. Cel mai adesea problema romilor era percepută ca ceva neplăcut la care nu vrei să te gîndești, împinsă mereu la marginea sau chiar în afara conștiinței. De fapt o asemenea atitudine exprimă atitudinea tradițională a societății românești: romii au fost etichetați ca un corp străin, cu un mod ciudat de viață, sursă atît de neplăceri, cît și de beneficii; în consecință ei au fost tolerați și ignorați. În istorie, cu rare excepții, problema romilor nu a constituit o problemă formulată ca atare și pusă în centrul atenției pentru a i se găsi soluții. Ei au stîrnit îngrijorare, dar o îngrijorare mai mult pasivă, adesea neputincioasă. Întregul comportament al colectivității românești, și în acest spirit a acționat și aparatul de control al statului, a fost orientat în sensul menținerii romilor la marginea societății: de tolerare într-o oarecare măsură a modului lor de viață, e drept uneori stînjenitor pentru ceilalți, dar totodată de descurajare fermă a oricăror tendințe perturbatoare excesive pentru viața populației majoritare. O asemenea atitudine poate fi găsită de fapt în toate societățile europene: respingere complementar cu o mixtură de toleranță/intoleranță. Dacă tradițional în România a dominat toleranța, în alte societăți (este cazul de exemplu al societății germane tradiționale), caracteristice erau mai degrabă măsurile dure de alungare. Doar în perioada anilor '40, sub influența rasismului fascist, și în România au fost formulate diferite soluții "totale": transmutarea integrală a populației de romi, sau cel puțin a unor neamuri.

Există încă o caracteristică importantă a atitudinii populației dominante față de romi: ei nu au fost identificați neapărat cu o anumită clasă socială, cu un anumit statut social-ocupațional. Nimeni nu a îngăduit dorința unor romi de a trăi ca toți ceilalți din jurul lor. Bariera dintre țigani și restul populației a fost mereu fragilă, deși în cele mai multe cazuri evidentă: modul de viață specific al populației țigănești. Nu a existat însă niciodată vreo presiune semnificativă exercitată asupra romilor de a abandona sau conserva modul lor

specific de viață. Există o singură excepție. În condițiile în care ei doreau să pătrundă în masa colectivității, populația majoritară încerca să exercite o presiune, de regulă mai mult persuasivă, de integrare în pattern-ul de viață dominant.

Romii, ca persoane, nu au fost excluși de la viața majoritară. Desigur nu pot fi eliminate rezervele, suspiciunile, stereotipurile, dar acestea nu pot fi considerate a fi acționat ca o barieră de netrecut. **Intrările** în modul de viață majoritar nu erau blocate, ci uneori chiar încurajate. Populația majoritară a fost, se pare, relativ permisivă la procesul de integrare a romilor în ea. Discriminarea și marginalizarea s-a făcut nu atât față de caracteristica de a fi rom, ci mai mult față de un anumit mod de viață al romilor.

Atitudinea romilor față de propria identitate etnică

Am putea estima că în momentul actual, în populația de romi putem găsi trei atitudini distincte față de identitatea etnică de rom:

- **Acceptarea a identității de rom**, împreună cu întregul mod de viață tradițional și cu inevitabilitatea problemelor generate de acesta. Pentru foarte puținii romi bogați, o asemenea atitudine este mult mai simplă. Pentru marea masă de romi care se confruntă cu mulțimea de probleme economice și sociale curente, o asemenea acceptare este dificilă, avînd adesea în ea și o nuanță de resemnare disperată.

- **Dorința de asimilare la populația majoritară**, însoțită de însușirea modului de viață modern.

- **Modernizarea modului de viață complementar cu promovarea în noi forme a propriei identități etnice.**

Există deja o mulțime de romi care au adoptat un mod modern de viață și care pot stabili o anumită exemplaritate. Pe de altă parte, menținerea **modului tradițional de viață** pare să reprezinte o piedică majoră în calea modernizării, atât direct, cât și indirect. Pattern-urile culturale moștenite îngustează libertatea individului, închizînd sau micșorînd substanțial șansele unei evoluții sociale normale într-o societate modernă.

Dacă la cele spuse pînă acum adăugăm și stigma socială asociată cu apartenența la comunitatea de romi, mai puțin importantă pentru romii care adoptă modul tradițional de viață, dar poate deveni mult mai dificil de suportat pentru cei care vor să se integreze într-un mod de viață modern, vom înțelege că cei care vor să trăiască la nivelul societății moderne sînt tentați mai degrabă să **iasă** din cultura romă, asimilînd pattern-urile culturale și modul de viață al comunității

majoritare, desolidarizându-se cultural de comunitatea etnică din care provin. Și într-adevăr, comunitatea romilor cunoaște un anumit proces de disipare în populația majoritară. În cercetarea noastră au fost frecvente situații în care romi, identificați ca atare de cei din jur, s-au declarat români sau, în unele zone cu populație maghiară majoritară, maghiari. Afirmația "eu sînt român" este cel mai adesea făcută ca un gest de desolidarizare de un mod de viață considerat a fi într-o mare măsură rușinos. În România pot fi găsiți mulți specialiști cu înaltă calificare, intelectuali de prestigiu proveniți din familii de romi. Cel mai adesea ei nu se definesc pe ei înșiși ca romi.

Caz: orașul Buftea. Un sociolog născut în Buftea și care trăiește în continuare aici a făcut următoarea estimare: Când era copil, pe strada pe care locuia, erau doar 2-3 case de români, restul fiind case de țigani. Marea lor majoritate s-au angajat în modul de viață modern al societății înconjurătoare: au dobîndit o profesie specifică societății moderne, au trimis copiii la școală, au început să se îmbrace ca cei din jur, să se comporte ca aceștia. Bătrînii își mai amintesc de familiile de țigani de acum 50-60 de ani, ai căror urmași nu-și mai atribuie o asemenea apartenență și nici ceilalți nu le-o atribuie. După estimarea sociologului în cauză, în zona respectivă aproximativ 60% din populația actuală este de origine țigănească, dar țigani autoidentificați sau heteroidentificați ca atare sînt sub 10%. Întîmplare hazlie: copilul unui vecin supără pe bunica sa și aceasta îi interzice să se mai joace cu tovarășii lui de joacă cu formula: "Să nu te mai prind că te joci cu țigani ăia". Nepotul replică: "Bunico, Florin și Ionel poate au fost demult țigani, dar acum nu mai sînt".

Conștiința apartenenței etnice este o variabilă-cheie în procesul de schimbare. Această conștiință acționează în feluri diferite în situații diferite. La cei care trăiesc în pattern-ul tradițional, această conștiință este o instanță care în anumite situații poate frîna modernizarea. Ea este de asemenea un factor de solidaritate. La cei care și-au schimbat modul de viață, există o tendință ambivalentă. Unii se asimilează în masa populației majoritare, fără probleme speciale. Premisele sînt favorabile: sistemul de valori al unei vieți de tip european/modern este înalt împărțit; limba comunității dominante este cunoscută; religia acesteia este împărțită. În rest, vagile elemente de cultură tradițională care dau culoare apartenenței etnice sînt transmise în societatea modernă nu atît prin mecanismele

informale ale familiei și comunității locale, cât prin mass-media, prin învățământ, prin activitățile comunitare, deci ele puțind fi împărtășite fără nici o problemă. Deci, pentru o mare parte dintre romii care și-au schimbat modul de viață, evoluția cea mai probabilă este asimilarea într-o masă de populație cu o coloratură etnică destul de superficială, elementul distinctiv rămas fiind mai mult limba decât alte lucruri. Și cel mai adesea nici aceasta.

Există și romi care, schimbându-și modul de viață, își asumă explicit apartenența lor etnică. În general aceștia sînt intelectualii care s-au angajat activ în mișcarea politică și social-culturală de promovare a intereselor comunității de romi.

Numărul acestor intelectuali este inevitabil restrîns și, posibil, și în viitor va rămîne astfel. Probabil că vor fi activi cei legați de activitatea de reprezentare politică și culturală a romilor și de suportul social al lor. Este clar însă că ei vor avea un rol crucial în procesul de schimbare globală a relației dintre comunitatea de romi și ansamblul colectivității. Ei vor deschide perspectiva afirmării moderne a romilor, oferind simboluri culturale recunoscute și respectate, contribuind masiv la reconsiderarea atitudinii populației majoritare față de romi.

Pentru a testa într-o anumită măsură teoria schițată pînă acum este necesar să luăm în considerare obiectivele pe care liderii romi le formulează ei înșiși. Din multele discuții pe care le-am avut, din analiza declarațiilor publice făcute, par a se desprinde următoarele componente:

- Promovarea fără complexe a conștiinței apartenenței la etnia de rom. Promovarea tradițiilor culturale specifice, inclusiv a limbii proprii, prin transformarea ei într-o limbă scrisă. Promovarea tradițiilor folclorice proprii, a unor activități culturale care să modernizeze aceste tradiții.

- Dorința de modernizare social-economică și de înscriere într-o ordine legală și social-economică devenită mai generală: profesionalizare, școlarizare, modernizare în modul de viață.

- Efortul de schimbare a atitudinii colectivității față de romi: eliminarea stereotipurilor negative ale populației majoritare, care sînt de natură a bloca procesul de modernizare a populației de romi și a alimenta conflicte interetnice; creșterea acceptării, împiedicarea transformării eventualelor tensiuni care provin din diferențele de mod de viață în conflicte interetnice, dezvoltarea unei atitudini de sprijin a comunității de romi.

- Desolidarizarea de acele patternuri comportamentale, rezultat al unei istorii de marginalizare, și care susțin stereotipurile negative cu privire la romi în conștiința colectivității. Acceptarea faptului că

adesea acestea reprezintă una dintre sursele cele mai importante, dacă nu chiar cea mai importantă, a unor conflicte comunitare.

Modernizarea a luat deci la romi, pînă acum în mod predominant, calea ieșirii din comunitatea etnică și a amestecului cu populația din jur. Rezultatul acestei căi a fost asocierea culturii etnice specifice cu modul de viață tradițional.

Se poate spune deci că ceea ce caracterizează în momentul de față cultura comunității romilor, autoidentificată ca atare, este într-o măsură importantă rezultatul unei selecții culturale negative: marea majoritate a persoanelor, care au evoluat în sensul integrării într-un mod de viață modern, au părăsit prin acest proces comunitatea etnică, asimilîndu-se populației majoritare. Au rămas aceia care au continuat modul de viață tradițional la marginea societății.

Se deschide pentru prima oară o nouă perspectivă: **modernizarea propriei culturi**. Reconsiderarea culturii romani și a apartenenței la comunitatea etnică de romi va putea avea loc printr-un proces rapid de modernizare a acestei culturi și a modului de viață specific comunității de romi, fără pierderea identității etnice.

Există în acest moment istoric o răscruce: continuarea procesului de asimilare la populația majoritară, cu **ieșirea** din comunitate sau modernizarea culturii și a modului de viață al romilor. Prima **rută** va continua, evident. Cea de a doua poate doar să apară. Aceasta ar fi posibilă doar prin apariția în cadrul comunității a unei pătri din ce în ce mai mari de romi care duc o viață modernă. Rezultatul nu va fi însă o legitimare în contextul societății moderne a modului actual de viață al romilor, ci o cultură romani modernizată și compatibilizată cu contextul modern. Există, desigur, și o a treia posibilitate: menținerea unei largi părți a populației de romi în parametrii modului de viață tradițional cu toate consecințele acestui fapt - marginalizare, adîncire a crizei economice și sociale, tensiuni comunitare.

În legătură cu acest din urmă proces pot exista o mulțime de discuții. Există critici care consideră că presiunile spre modernizare sînt în fapt, nu neapărat intenționat și conștient, un proces de asimilare a romilor, de ștergere a specificului lor etnic; o negare de pe poziții etnocentrice a culturii acestora. Această critică este parțial justificată. Nu există o modernizare abstractă. Ea are mereu loc în forme culturale particulare. Pe de altă parte, procesul de modernizare este inevitabil. Doar minorități etnice infime pot fi acceptate, ca un fel de specii rare protejate într-o rezervație, în mijlocul unei societăți moderne. Societatea dominantă poate alocă o serie de resurse pentru întreținerea unor moduri de viață "exotice", incapabile de supraviețuire prin ele însele în cadrul unei societăți moderne; poate

dezvolta o anumită toleranță pentru asemenea moduri de viață (sub ideologia înțelegerii reciproce și a acceptării pluralismului cultural), dar numai cu condiția ca respectiva comunitate să fie suficient de restrânsă pentru a nu perturba sensibil viața comunității și a nu antrena un consum excesiv de resurse. O comunitate minoritară largă, ca aceea a romilor din România, nu poate în nici un caz să se bucure de un asemenea tratament, datorită caracterului inevitabil exploziv al problemelor care vor apare în relațiile cu populația majoritară. Problema romilor în societatea actuală nu rezidă în relațiile etnice pure. Aceasta este o iluzie cultivată ideologic. Este vorba despre relații dintre un mod de viață modern și un mod de viață tradițional care devine tot mai problematic în parametrii societății actuale.

Procesul de modernizare este evident un proces de adaptare reciprocă a comunităților, de negociere reciprocă, prin modificări reciproce. Modernizarea unei largi minorități este inevitabilă. Acceptarea ei ca o populație cu profil etnic distinct este de asemenea inevitabilă. În același timp este dezirabil ca acest proces să aibă loc nu prin tensiuni, conflicte, ci prin înțelegere de sine și înțelegere reciprocă, prin sprijin acordat de către comunitatea globală comunității minoritare; prin voința proprie a comunității minoritare spre modernizare.

Principiul fundamental care trebuie să anime populația majoritară în această relație este: **sprijinul modernizării respectivei comunități, atât prin dezvoltarea unei proprii identități etnice moderne împletită cu asimilarea unor modele mai generale și mai abstracte de modernitate care au o coloratură etnică relativ redusă. Împrumutul reciproc de modele de viață este într-o asemenea situație inevitabil.**

II.

CADRUL CERCETĂRII

Separarea configurației culturale de starea socială reprezintă mai degrabă un act convențional. Configurația culturală se referă în mod special la pattern-urile cristalizate în decursul istoriei și transmise de la o generație la alta. Starea socială este definibilă prin caracteristicile prezente ale populației respective, efect atât al pattern-urilor culturale, cât și al influenței variațiilor factorilor sociali contextuali.

Intenția noastră a fost de a culege, pe un eșantion național, date cât mai sistematice asupra situației sociale și economice a populației de romi: structura familiei, natalitate, venituri, profesii și ocupații, școlaritate, condiții de locuit etc.

Capitolul 5. METODOLOGIA CERCETĂRII

Populația de romi nu a reprezentat în ultimele 5 decenii un interes pentru cercetarea sociologică. În anii '30 s-au întreprins o serie de cercetări destul de sistematice, de un înalt nivel calitativ. Este cazul reputatului sociolog Ion Chelcea. Aceste cercetări ne oferă un punct extrem de interesant pentru a detecta schimbările care au avut loc în ultimele decenii.

După război problema romilor a fost în general ignorată, cu rare, dar notabile excepții. Este cazul amplelor cercetări întreprinse de Gheorghe Nicolae, cât și de Minai Merfea.

Lipsa de date sistematice asupra caracteristicilor populației de romi a determinat și opțiunea noastră în ceea ce privește organizarea cercetării. În principal am utilizat două metode de culegere a datelor:

1. Aplicarea unui chestionar pe un larg eșantion de familii, pe care l-am vrut reprezentativ național.

2. Interviu. Au fost luate aproximativ 300 de interviuri, pe repertorii mai largi de teme sau focalizate pe o problemă sau alta, în diferite localități, neamuri, grupuri social-profesionale.

S-a adăugat la aceste interviuri 3 zile de discuții interviu cu 14 romi din diferite neamuri și profesii.

De asemenea s-a realizat un studiu de caz: sursa conflictelor de la Mihail Kogălniceanu.

Caracteristicile eșantionului studiat

Eșantionul pe care s-a aplicat chestionarul a constat din 1804 familii. Volumul eșantionului este suficient de mare încât să permită înscrierea la un prag de eroare de maximum 2,5% în condițiile unei scheme adecvate de selecție.

Stabilirea eșantionului a fost îngreunată de inexistența unor estimări cât de cât adecvate ale populației de romi. Recensământul din 1992 oferă o subestimare substanțială a numărului acestora, rezultatele lui fiind, totodată, disponibile cu mult după terminarea cercetării noastre.

Am adoptat, de aceea, o schemă de eșantionare multistadială ceea ce a permis asigurarea unei bune reprezentativități prin selecția gospodăriilor familiale de romi din toată țara. Pornind de la o serie de estimări preliminare, am stabilit o structură a eșantionului pe provincii istorice (vezi Anexa 1). Am sporit totuși proporțiile ce

reveneau în eșantion în două situații: în cazul Dobrogei (pentru a avea un număr suficient de mare) și al Bucureștiului, menținut separat de Muntenia.

Populația de romi de la sate în eșantionul nostru pare subreprezentată față de datele recensământului. Proporția subreprezentării ei este însă dificil de stabilit întrucât proporția romilor care nu s-au autoidentificat ca atare la oraș este mult mai mare decât la sat. Din acest motiv proporția sat/oraș este diferită în realitate de cea oferită de recensământ.

În continuare au fost selectate **localitățile** avînd în vedere atît diferențierea sat/oraș, cît și mărimea orașului, respectiv orașe mari (peste 100.000 locuitori), mijlocii (50-100.000 locuitori) și mici (sub 50.000 locuitori). A urmat selecția **zonelor** de eșantionare: străzi, cartiere și uneori localitatea întregă (în cazul unor sate). La acest nivel s-a făcut cîte un microrecensământ, căutîndu-se identificarea tuturor familiilor de romi din zonă. Fiecare zonă s-a delimitat astfel încît să se asigure un număr suficient de mare de familii. Ultimul pas al schemei de eșantionare i-a constituit selecția a cîte 10 gospodării familiale de romi din listele de recensământ întocmite.

În total au fost incluse în cercetare 87 localități: 35 orașe (11 orașe mari, 14 orașe mijlocii, 10 orașe mici) și 52 sate, răspîndite în 27 județe și în municipiul București. Au fost constituite 160 zone de eșantionare, listele de recensământ cuprinzînd 4 mii familii, din care au fost selectate 1.836. Din acestea au rămas în final, după anularea chestionarelor insatisfăcătoare completate, 1804 familii.

Criteriul provinciei istorice este important într-o astfel de cercetare avînd în vedere particularitățile grupurilor de romi, inclusiv în ceea ce privește alte populații etnice cu care unii dintre ei tind să se identifice. În acest fel, fără a cunoaște numărul real al romilor din țară, elementele schemei de eșantionare asigură cuprinderea în cercetare a populației de romi din toate cele șapte provincii istorice, precum și din București, din orașe de mărimi diferite și din sate, din neamurile cele mai răspîndite cu alcătuirii familiale diverse.

Odată selectată familia, elementul de referință 1-a constituit **cuplul familial**, sau **părintele** din familia monoparentală, în jurul căruia se structurează economic și social întreaga gospodărie familială. Gospodăria familială a fost definită prin totalitatea persoanelor ce locuiesc cu cuplul familial, au buget comun și se gospodăresc împreună: atît în plan vertical (părinți, bunici, copii și nepoți) cît și în plan orizontal (frați și surori, unchi, mătuși, veri, sau pur și simplu alte persoane aflate în gospodăria familială).

Chestionarele au fost aplicate de către operatori la domiciliul subiecților, putînd fi interviuat oricare din partenerii cuplului familial

(soțul sau soția). Au fost însă înregistrate date despre toți membrii familiei.

În teren am avut un sprijin deosebit de la liderii locali ai diferitelor organizații de romi, inclusiv de la "bulibașa".

Aplicarea chestionarului, deși a solicitat un efort deosebit, s-a realizat în bune condiții din punct de vedere al relevanței informațiilor. Atitudinea subiecților față de participarea la cercetare poate fi estimată a fi fost **extrem de pozitivă**. A existat și un număr relativ mic de refuzuri. Rețineri s-au manifestat în mod special în declararea veniturilor. În privința corectitudinii declarării acestora majoritatea operatorilor și-au exprimat serioase dubii. Unii operatori nu au reușit, în toate cazurile, să obțină informații complete despre situația profesională și școlară a tuturor persoanelor din gospodărie. Nu trebuie să pierdem din vedere însă faptul că uneori familia cuprinde în jur de 20 persoane. În schimb datele demografice și problematica referitoare la mamă și copil în familiile de romi prezintă un grad înalt de completitudine și corectitudine. Prezența operatorilor în familii a dat posibilitatea completării informațiilor cu observații directe, ceea ce constituie un avantaj deosebit, dar și costurile au fost mult mai ridicate.

În fiecare zonă, în perioada executării cercetării, controlul și îndrumarea operatorilor au fost realizate de o persoană cu multă experiență în cercetare.

Luând în considerare întreaga situație: concepția și metodologia de lucru, instrumentarul și modul efectiv de desfășurare a cercetării de teren considerăm că gradul de încredere în date este ridicat.

Obiectivele analizei empirice

Analiza noastră a pornit de la observația că populația de romi în momentul de față se află la o răscruce: ea este supusă unor presiuni importante de schimbare a modelelor de viață, atât **interne, cât și externe**.

Presiuni interne: există semnele unei profunde crize a modului de viață tradițional, încă predominant la nivelul unui segment important al populației de romi. Dificultățile materiale de tot felul sînt în curs de agravare. Există, pe de altă parte, și tendința de schimbare venită din partea romilor înșiși. Mulți dintre ei vor să-și schimbe modul de viață. Există totodată și tendințe de organizare culturală și politică la nivelul grupului etnic pentru a sprijini și stimula această schimbare.

Presiuni externe: sînt presiuni venite din partea populației majoritare în sensul schimbării. Unele iau forma primitivă și brutală a discriminării și chiar a amenințării violențelor individuale sau colective care pot oricînd izbucni în anumite puncte mai încărcate de tensiune. Altele iau forma dorinței sincere și pozitive de a sprijini populația de romi de a evolua spre un mod modern de viață, după sistemul de valori pe care membrii ei, în mod liber, îl aleg.

Două obiective orientează întreaga analiză a datelor empirice culese:

- a. **Diagnoza stării** actuale a populației de romi.
- b. **Determinarea variațiilor** acestei stări produse sau asociate cu diferiți **factori**. Aceste variații pot da indicații asupra direcției schimbărilor probabile, a ritmului și amplitudinii acestora.

Fiecare analiză va avea deci două părți distincte:

- a. diagnoza stării actuale (în domeniul educației, profesiei, ocupației, veniturilor etc.) și
- b. variația acestei stări în funcție de diferiți factori (vîrstă, educație, profesie, tip de comunitate etc.).

Desigur că diferențele dintre **stare** și **factorii care produc variația** este oarecum convențională. Unele stări, la rîndul lor, devin factori care pot explica/determina variația altor stări.

Modul de viață al populației de romi prezintă o serie de particularități distinctive în raport cu populația majoritară. În sînul acestei populații există însă o serie de variații. Unele dintre acestea se datorează unor factori naturali - stadiul ciclului de viață al familiei, decese, migrații etc, altele, unor factori sociali și economici - care pot oferi indicații asupra unor posibile tendințe de schimbare.

Este util să alcătuiem din acest motiv o listă cu factori posibil determinanți-explicativi ai variației diferitelor componente ale vieții populației de romi care vor fi folosiți în diferitele contexte ca factori explicativi ai variabilității actuale și predictivi ai tendințelor de schimbare viitoare.

VÎRSTA CUPLULUI DE REFERINȚĂ. Acest factor ne poate oferi indicații asupra dinamicii modului de viață al populației analizate. El poate indica fie diferențe între generații, exprimînd schimbări sociale și culturale majore aflate în proces, fie simple variații care apar în mod normal între fazele ciclului de viață.

PROFESIA. Mai întîi existența sau nu a unei profesii și tipul ei: profesie tradițională specifică populației de romi sau profesie oferită de sistemul economic modern. Existența unei profesii și tipul de profesie reprezintă un parametru esențial al întregului mod de viață.

OCUPAȚIA. Profesia stă la baza unei ocupații, fără să se confunde cu ea. Ocupația oferă un tip de activitate economică, un statut social, o sursă anumită de venituri și, nu mai puțin, un mod de viață. Am luat în considerare următoarele categorii de ocupații:

salariați, patroni, afaceri pe cont propriu, pensionar, fără lucru, plus câteva categorii mai reduse - în închisoare, în străinătate, serviciu militar.

CALIFICAREA PERSOANELOR SALARIATE: muncitor calificat/necalificat, cadru cu calificare medie sau superioară.

NIVELUL DE ȘCOLARITATE este esențial din două motive: pe de o parte el oferă acces la viața modernă, fiind totodată vehiculul pattern-urilor acesteia; pe de altă parte ea dă acces la profesiile de tip modern și la veniturile asociate acestora.

TIPUL DE COMUNITATE DE ROMI. Cercetarea a indicat faptul că mulți romi tind să trăiască în cartiere, zone sau chiar sate cu populație relativ omogenă de romi; există însă și romi care trăiesc dispersați în masa populației majoritare. A trăi **ÎN COMUNITĂȚI OMOGENE** sau **DISPERSAT** în masa colectivității poate să fie asociat cu deosebiri importante de comportament: traiul în comunități omogene tinde să conserve modul de viață tradițional, în timp ce traiul dispersat în masa colectivității accelerează asimilarea unor pattern-uri mai generale de viață.

TIPUL DE LOCALITATE (oraș mare/mijlociu/mic sau sat) influențează modul de viață, posibilitățile profesional-ocupationale și veniturile. Deoarece analizele au indicat faptul că populația de romi din orașele mijlocii, mici și chiar din sate au aproximativ aceleași caracteristici, pe acestea din urmă le-am luat adesea împreună.

AUTOIDENTIFICAREA este și ea o variabilă foarte importantă. Sînt romi care se autodefinesc ca aparținînd unui **neam**. Aceștia par a fi mai apropiați de modul de viață tradițional. Alții se autodefinesc doar ca **romi**: aceștia au început să se depărteze de ceea ce dă specific neamurilor cu modul lor de viață tradițional. În fine sînt romi în cercetarea noastră care se autoidentifică ca membri ai populației majoritare din zona în care trăiesc: români, maghiari sau turci. Aceștia par să fie mai apropiați de modelele populației majoritare, puțin prezentă un anumit grad de asimilare.

VENITURILE pe familie sau pe persoană reprezintă o variabilă-cheie în explicarea dinamicii întregii vieți.

Toate aceste **VARIABLE EXPLICATIVE ALE VARIAȚIEI** pot da o indicație a tendințelor de schimbare a modului de viață și comportamentului pe linia în special a modernizării.

Pentru a identifica modul în care acești factori explică variația diferitelor componente ale vieții populației de romi, am recurs la

două tipuri de analize pe care le-am utilizat pe tot parcursul analizei empirice:

- **Diferențe ale valorilor absolute/procente/medii între diferitele categorii.** Semnificația statistică a diferențelor este de regulă consemnată pe o coloană separată. Indicarea în dreptul unei valori a unui prag de semnificație se referă la **diferența dintre respectiva valoare și valoarea din rândul imediat de deasupra.**

- **Analiza multiplă de regresie** care ne indică **contribuția fiecărui factor** considerat la explicarea variației diferitelor componente ale modului de viață, **independent de contribuția celorlalți.** Am numit această listă cu factori posibil-determinanți **LFPD (LISTA FACTORILOR POSIBIL-DETERMINANȚI).** Am încercat să utilizăm, pe cât posibil, în toate analizele aceeași listă de factori determinanți.

- Vîrstă (soț/soție)
- Venit
- Tip de comunitate
- Tip localitate

În raport cu contextul, am făcut unele modificări însă în structura listei. În analiza de regresie am utilizat **metoda STEPWISE** care din totalitatea factorilor considerați selectează numai pe aceia care aduc o contribuție semnificativă la explicarea variabilei de explicat. Variabilele care nu sînt menționate în diferitele analize sînt deci cele care, în cazul respectiv, nu aduc o contribuție explicativă independentă semnificativă. De regulă LFPD va fi compus din următoarele variabile:

- **Nivelul școlar** (numărul de clase absolvite) **al soțului/soției.**
- **Profesie modernă/tradițională sau lipsa oricărei profesii.**
- **Ocupare soț/soție:** Salariat sau patron/altă situație (fără lucru, afaceri pe cont propriu, pensionar, închisoare etc.)
- **Autoidentificare român/altele.**

Capitolul 6. ESTIMAREA POPULAȚIEI DE ROMI

Autoidentificare/heteroidentificare

Cum putem determina apartenența etnică a unei persoane ?
Cum putem estima dimensiunile unei populații cu profil etnic ?

Pentru a estima dimensiunile și dinamica probabilă a populației de romi trebuie să luăm în considerare particularitățile unui proces social extrem de complex: cel al **autoidentificării/heteroidentificării etnice**; modul în care oamenii se autoidentifică pe ei înșiși ca fiind romi sau nu, modul în care ceilalți îi identifică sau nu ca fiind romi.

AUTOIDENTIFICAREA Apartenența etnică de ȚIGAN, chiar dacă este făcută în termenul mai neutru de "ROM", reprezintă în mentalitatea comună un lucru stigmatizant.

Există, din acest motiv, o tendință semnificativă din partea unor romi de a nu se defini pe ei, în relațiile cu ceilalți, ca fiind romi, ci mai degrabă, în termenii etniei majoritare din respectiva comunitate.

Unii dintre ei chiar se simt din ce în ce mai puțin romi, identificându-se cu populația din jur. Așa cum am căutat să demonstrăm în alt capitol, faptul că nu s-a produs un proces de modernizare a modului de viață al romilor, împletit cu asumarea etniei de rom, apartenența la comunitatea romilor însemna apartenența la o comunitate marginală, cu un mod de viață nemodern. Acest fapt a făcut ca pe măsură ce se producea modernizarea la nivel individual, aceasta să ia forma **asimilării** la populația majoritară, în sensul identificării cu aceasta. Ceea ce ar putea distinge, dar nici pe departe ca o regulă, această categorie de persoane, este culoarea ceva mai închisă a pielii, la care se adaugă destul de frecvent condiții mai sărăcăcioase de viață. În fine, ca un semn SOCIAL distinctiv pentru generația actuală sînt rudele - părinții în primul rînd, pentru că modificarea de standard de viață și de mod de viață se petrece de abia la nivelul noii generații.

Alții, deși se simt romi, preferă în relațiile cu ceilalți să se definească a nu fi romi. Motivele pot fi diferite: stigma socială, posibilele discriminări, sau chiar o anumită teamă seculară de măsuri de represiune din partea statului. Interesant este că în cursul cercetării s-a întîmplat adesea ca cei bătrîni să manifeste o anumită teamă în a se declara ȚIGAN, rememorînd încercarea de acum 50 de ani a generalului Antonescu de a muta forțat pe țigani în regiunea Bugului. Unii chiar au declarat că se tem "să nu se noteze în buletinul de identitate specificarea **rom**" și să se afle astfel într-o situație sistematică de discriminare.

Există și tendința inversă. După Revoluție, s-a produs o mișcare de afirmare a romilor ca etnie, cu drepturi egale la o viață demnă și la respect social. O asemenea tendință este de natură a mări numărul romilor care se definesc ca atare, atât față de ei înșiși, cât și față de ceilalți. O asemenea tendință este însă mai pronunțată în rândurile intelectualilor romi, a celor angajați în mișcarea politică și culturală; efectul ei este semnificativ mai redus, pînă la a fi aproape neglijabil, în masa obișnuită a romilor.

Problema autoidentificării prezintă o serie de dificultăți de structură. Să observăm mai întâi că există mai multe niveluri/contexte ale autoidentificării: aceasta se realizează mereu într-un anumit context, față de cineva anume.

a. **Autoidentificarea oficială.** În diferite contexte oficiale, persoanele sînt puse în situația de a-și declara apartenența la o comunitate etnică sau alta. Conform Constituției, fiecare persoană are dreptul să-și definească în mod absolut liber apartenența etnică. Nici o instituție sau persoană nu au dreptul să investigheze apartenența etnică a cuiva și nici nu au dreptul să pună la îndoială autoidentificarea acestuia. Totodată se interzice prin Constituție orice discriminare pe criterii etnice. Etnia nu este în nici un fel un criteriu al acțiunii instituțiilor de stat sau al altor instituții sau persoane în ceea ce privește situația unei persoane sau alteia. Doar cînd este vorba de acțiuni de tip cultural sau de sprijin, caracteristicile etnice pot reprezenta criteriu de diferențiere în acțiunea socială.

De aici decurge o consecință foarte importantă. Fiecare poate să declare etnia pe care o dorește în fața unei instanțe oarecare. Totodată, nici o instanță nu are dreptul să trateze respectiva persoană în raport cu această apartenență declarată. În consecință, fiecare poate să declare într-un context oficial sau altul, în mod variabil, etnia sa, fără ca acest lucru să sîrnească vreo reacție. Din acest motiv este foarte probabil că aceeași persoană, într-un context oficial se declară rom, în altul nu. Există deci o fluctuație a autoidentificării oficiale în funcție de o mulțime de factori. Dacă există percepția că autoidentificarea ca rom ar aduce prejudicii, o asemenea autoidentificare ar scădea în mod semnificativ. Dacă dimpotrivă există percepția că nu există discriminare sau mai mult, o anumită încurajare, procesul va fi invers.

Singurul context oficial în care persoanele sînt solicitate să-și declare apartenența etnică este **recensămîntul**. Și în fapt, recensămîntul reprezintă unica sursă de date cu privire la structura etnică a populației.

b. **Autoidentificare informală.** În relațiile cu ceilalți, romii se pot defini pe ci ca romi sau nu. Rațiunile sînt de asemenea multiple: fie de teama unei potențiale discriminări, fie prin asumarea

unui sentiment de rușine față de o asemenea apartenență, însoțit de intenția de a se asimila complet populației majoritare, fie, dimpotrivă, mândria de a fi rom.

Situația celor care au renunțat ei sau părinții lor la a se identifica ca romi, chiar în contexte informale, este cu totul alta. Ei se vor topi, probabil, rapid în cadrul populației majoritare, **dacă** alți factori mai puternici nu vor interveni. Mulți dintre ei deja "s-au topit" fără nici o probabilitate de a mai reveni la autoidentificarea de rom.

La limita extremă se plasează persoanele care s-au asimilat complet, de una sau mai multe generații, populației majoritare. Ca semnificație, autoidentificarea poate fi, ca de altfel și în cazul celorlalte naționalități, marginală: sub forma unei amintiri, fără nici o consecință: bunicul meu a fost țigan/bulgar/italian/francez etc.

Autoidentificarea pare să fie deci înalt fluctuantă de la context la context, de la perioadă la perioadă.

Mai multe aspecte trebuie luate deci în considerare atunci când se pune problema autoidentificării:

1. Autoidentificarea etnică reprezintă o problemă personală a fiecăruia, un component important al propriei sale libertăți. Ea este deci absolut liberă și nu există nici un mod instituțional de a o verifica. Dacă **discriminarea** pe temeuri etnice este exclusă prin lege (legea este, din acest punct de vedere, absolut oarbă la diferențele etnice), așa-numita **discriminare pozitivă**, adică sprijinirea unor populații cu profil etnic defavorizate va crea probleme cu această "orbire" instituțională în raport cu sesizarea apartenenței etnice, altfel decât prin autodeclarare.

2. Nu există nici o obligație a **consecvenței** autoidentificării. Într-un context administrativ o persoană se poate declara într-un fel, în altul, în alt fel. Administrația nu are nici un mijloc de a controla și cu atât mai puțin de a sancționa acest lucru. De aici și posibile mari fluctuații ale estimării, făcute de către administrație, a grupurilor etnice. Recensămintele reprezintă o dovadă clară în această privință. O altă consecință este fluctuația autoidentificărilor sub influența diferiților factori.

3. În funcție de o conjunctură socială, politică, culturală, autoidentificarea reprezintă o evaluare destul de fragilă a unei populații cu profil etnic. Și acest lucru din două motive:

a. Dacă este vorba de o etnie puternic stigmatizată, ca în cazul romilor, autoidentificarea va da o subestimare masivă a populației reale. La etniile cu un grad ridicat de acceptare/prestigiu, autoidentificarea poate fi o aproximare mai bună, deși supradimensionată într-o oarecare măsură.

b. Există un segment larg de populație rezultat al unui proces complex de mixaj și asimilare care la un moment dat are o

conștiință extrem de confuză a apartenenței sale etnice. Dacă grupul etnic are proceduri riguroase de delimitare a sa de alte grupuri (de exemplu populația evreiască), atunci acest segment este inexistent sau relativ redus. Dacă însă nu există asemenea proceduri, ca în cazul romilor, acest segment poate fi foarte larg. În anumite condiții el poate să se autoidentifice ca aparținând populației majoritare, în alte condiții, mai mult excepționale, o parte importantă a acestui segment poate tinde spre o reidentificare (dar probabil mai mult conjunkturală) cu populația etnică din care a început să se desprindă.

4. Gradul de închidere/deschidere a respectivei populații este foarte important în această privință. După cum am văzut, populația de romi, **prin intermediul procesului de modernizare a modului de viață**, prezintă o deschidere importantă spre populația majoritară. Cei care își modernizează modul de viață tind să se desprindă din populația de romi propriu-zisă. Cel puțin acesta a fost procesul pînă acum.

5. Dacă autoidentificarea, prin intermediul recensămintelor sau al diferitelor sondaje, poate duce la o anumită estimare a unei populații cu profil etnic, heteroidentificarea cu greu poate sta la baza unor asemenea estimări globale.

HETEROIDENTIFICAREA. Din punctul de vedere al dinamicii reale a vieții sociale, nu poate fi ignorat nici procesul de **identificare de către ceilalți** a apartenenței etnice. Ceilalți, din același grup etnic sau din alte grupuri etnice, recurg adesea la asemenea identificări etnice în relațiile lor reciproce.

Heteroidentificarea este, din punctul de vedere al atitudinii față de celălalt, de mai multe tipuri:

1. O heteroidentificare **secundară**. Celălalt este tratat în principal ca **persoană**, ca membru al colectivității și doar secundar ca fiind de o anumită origine etnică. Acest tip de heteroidentificare apare și în relațiile instituționale. Calitatea de cetățean este esențială. Originea etnică este nerelevantă.

2. O heteroidentificare **pozitivă**. "Țigan cumsecade", "țigan gospodar" etc. I se recunoaște, în procesul interacțiunii, apartenența etnică ca fiind definitivă, dar asociată cu o apreciere pozitivă în diferite grade. O asemenea atitudine poate reprezenta un stadiu al asimilării, dar și un semn al schimbării stereotipurilor etnice negative.

3. O heteroidentificare **negativă**, fundată pe o etichetare negativă a grupului etnic în cauză. O asemenea identificare duce la izolare și marginalizare.

4. În fine, apare și o heteroidentificare **neutră**, specifică cercetătorului științific în mod special. Pentru cercetător,

autoidentificarea nu este suficientă pentru că ea elimină un segment de populație, care poate fi foarte larg: cei care au respectiva origine etnică, care se percep ei înșiși a aparține acelei populații, deși poate cu fluctuații; care sînt heteroidentificați ca atare, dar care nu se autoidentifică ca atare într-un context oarecare. Dacă instituțiile publice nu au dreptul să facă propria lor heteroidentificare, dacă pentru persoanele private **nu este moral și politicos** să facă identificări etnice, deși ele o fac în mod practic, pentru cercetător heteroidentificarea, în scopul cercetării, este vitală. Ea ridică desigur o mulțime de probleme de etică profesională, care nu vor fi însă discutate aici.

Heteroidentificarea are mai multe niveluri în cuplaj cu autoidentificarea:

- Considerarea unei persoane că este rom tipic, adică avînd un mod de viață caracteristic populației de romi; în același timp și persoana respectivă se autoidentifică ca rom.

- Considerarea unei persoane ca fiind rom, fapt pe care și respectivul îl acceptă, dar ca trăind "ca toată lumea", "în rîndul oamenilor". Deja în acest caz se atribuie respectivei persoane un alt statut social.

- Considerarea unei persoane ca fiind **probabil** rom sau provenind dintr-o familie de romi, în condițiile în care respectiva persoană nu se autoidentifică ea însăși ca rom. În asemenea situații, heteroidentificarea ca rom este privită mai degrabă ca o insultă, fiind făcută în opoziție cu autoidentificarea.

În tradiția colectivității române, a existat tendința marcată de **neamestecare cu romii**. La marginea populației majoritare, mereu au avut însă loc asemenea amestecuri, cu evoluții în ambele sensuri: asimilare la comunitatea de romi sau la cea majoritară. Mobilitatea accentuată adusă de industrializare și urbanizare a accentuat ritmul de asimilare/integrare. Tinerii romi, școlarizați și profesionalizați, s-au "topit" în masa colectivității.

Straturile etnice ale populației de romi

Am văzut din analiza anterioară că estimarea conturilor unei populații cu profil etnic este nu numai dificilă, dar principial incertă într-o anumită măsură. Există un larg segment cu un statut etnic fluctuant sau în proces de schimbare. În cazul romilor, acest segment poate fi chiar destul de larg. Între populația **autoidentificată** și populația **heteroidentificată** poate exista o diferență substanțială. Există de asemenea un segment de populație de **origine etnică romă** care nu se autoidentifică și care nici nu mai este heteroidentificată ca

atare. În mare parte acest segment este definitiv asimilat. În anumite condiții excepționale însă o parte a persoanelor din acest segment se poate reactiva etnic.

Pornind de la relația autoidentificare/heteroidentificare, s-ar putea determina următoarele **straturi etnice**:

a. Romi care prezintă toate caracteristicile etnice tradiționale și care se autoidentifică drept romi în toate contextele, atât în cele oficial-administrative, cât și în cele informale.

b. Romi care prezintă toate caracteristicile etnice tradiționale, pe care și ceilalți îi identifică ca romi după modul lor de viață, dar care nu se autoidentifică în contexte oficial-administrative ca fiind romi; informal ei se autoidentifică ca romi.

c. Romi "modernizați" care și-au schimbat modul de viață în sensul modernizării și care deci nu mai prezintă indicii vizibile ale modului tradițional de viață, care se autoidentifică ei înșiși ca romi, atât în contexte formale, cât și informale și care sînt identificați de ceilalți ca romi în virtutea propriei lor autoidentificări. Aici pot fi desprinse două categorii. În primul rînd activiștii etnici (oameni politici, de cultură, sociologi, asistenți sociali care activează pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale romilor). Numărul lor este desigur foarte redus. În al doilea rînd, noii oameni de afaceri din rîndul romilor care și-au ridicat rapid standardul de viață, s-au modernizat, adesea într-un stil specific și care sînt interesați, din diferite motive, să afirme apartenența la comunitatea de romi. Și această a doua categorie este redusă ca număr. Împreună aceste două categorii vor avea un rol important de jucat în evoluția viitoare a populației de romi.

d. Romi "modernizați", la fel ca la punctul anterior, care tind să nu se mai autoidentifice ca romi, sau o fac în mod fluctuant, și pe care ceilalți îi pot sau nu identifica, ca romi.

e. "Foști romi" care s-au integrat în populația majoritară pînă la dispariția trăsăturilor distinctive, care au renunțat chiar pentru ei înșiși la autoidentificarea ca romi.

Ion Chelcea citează cîteva cazuri semnificative în istorie de dispariție completă a caracterului "țigănesc" al unor așezări din Basarabia: două comune care tradițional erau considerate a fi compuse din țigani - Faraoni (Faraonovca) și Miclăușeni - cu o populație în 1930 de 2.934 și respectiv 1.273 persoane - la recensămîntul din anul respectiv nu figurează cu nici un țigan. Ipoteza lui Ion Chelcea este că țiganii de altădată nu au migrat, ci s-au topit în populația majoritară a zonei.

Dacă considerăm toate aceste straturi, rezultate din populația de romi de acum 5-6 decenii, putem face următoarele observații:

- Stratul **e** practic nu mai poate fi considerat a face parte din populația actuală de romi. Unii membri ai acestuia, în condiții mai degrabă excepționale, pot să-și reia autoidentificarea de romi, dar e puțin probabil.

- Stratul **d** de asemenea este pe cale de a se desprinde din populația de romi. S-ar putea ca o parte din ea să-și asume identitatea de rom, dar pe o bază modernizată. Oricum, acest strat va reprezenta partea modernizată a populației de romi, împreună cu stratul **c**.

- Populația de romi cu caracteristicile tradiționale care întâmpină dificultăți majore în procesul tranziției și care intră uneori în conflict cu populația majoritară o reprezintă straturile **a** și **b**.

Care este ponderea în totalul populației ipotetice de romi a acestor straturi este extrem de greu de spus. Cu siguranță însă straturile **a** și **b** reprezintă majoritatea în această populație.

Cînd vorbim deci despre populația de romi avem în minte mai mult populația care se autoidentifică și/sau este heteroidentificată în mod relativ stabil ca aparținînd etniei romilor.

Este clar în contextul acestei analize că o ipotetică populație de romi, definită ca "urmașa populației de romi care a existat acum 5-6 decenii", este o pură ficțiune. Ar fi absolut greșit să vorbim despre ea ca despre o populație efectivă de romi. Ea poate avea sens doar dacă vrem să determinăm ce s-a întîmplat cu urmașii romilor de acum 5-6 decenii. Populația cu profil etnic rom propriu-zisă este reprezentată doar de straturile **a**, **b**, **c**; stratul **d** este deja o categorie intermediară, de tranziție oscilatorie, care nu poate fi caracterizată a mai aparține populației de romi propriu-zise.

Semnificația eșantionului

Toate aceste considerente amintite mai înainte sugerează dificultatea care a stat în fața noastră în alcătuirea eșantionului. Pe de o parte, nu puteam porni de la nici o estimare cît de cît rezonabilă a populației de romi, la data elaborării eșantionului (mai 1992) datele recensămîntului nefiind disponibile. Pe de altă parte, după cum s-a văzut, ideea însăși de **populație de romi** este fundamental neclară. Într-un fel noi, ca cercetători, trebuia să trasăm oarecum artificial granițele acestei populații.

În aceste condiții am pornit de la heteroidentificarea, făcută de autorități, de liderii romi locali și uneori chiar de cercetători, dar acest caz mai mult ca o excepție.

A existat tentația celor care ne-au sprijinit în elaborarea eșantionului de a se orienta spre aglomerațiile de romi, romii răspîndiți în cadrul comunității fiind probabil subreprezențați. Am

ales și cartiere unde am estimat că locuiesc dispersat romi, recurgând la heteroidentificarea făcută de responsabilii de imobile. Dar probabil că a existat o orientare mai accentuată de a intra în zonele cu mulți romi.

În contextul acestei analize, ne putem întreba: **ce populație reprezintă eșantionul nostru ?**

Este clar că eșantionul reprezintă în mod special straturile **a** și **b** ale populației de romi: adică acele persoane care duc o viață în manierele tradiționale; desigur sînt cuprinse și persoane din straturile **c** și **d**, acelea care nu s-au desprins cu claritate (pentru ceilalți) de comunitățile de romi, în măsura în care le-am putut detecta.

Se poate spune deci că eșantionul nostru nu este reprezentativ pentru o ipotetică populație de romi, definibilă pur și simplu ca urmașii romilor de acum 5-6 decenii. În el sînt reprezentate în special acele segmente ale populației de romi care continuă să trăiască în modalitățile tradiționale, cu o foarte ridicată vizibilitate socială.

În fapt acesta este și obiectivul nostru. Nu ne interesează problema etnicității în sine, ci o populație caracterizată printr-un mod de viață care prezintă importante dificultăți în sine și în relație cu populația majoritară și care este asociat totodată cu un profil etnic.

Estimarea dimensiunilor populației de romi

Dat fiind cele de mai sus, nu este întîmplător faptul că, în funcție de unghiul și metodologia adoptată, vom avea estimări diferite ale populației de romi.

1. Recensămîntul din ianuarie 1992 oferă cifra de 409.723 de romi, reprezentînd 1,8% din totalul populației, ceea ce o situează ca fiind a doua minoritate etnică în România, după cea maghiară (7,1%). Față de 227.398 cît înregistra recensămîntul din 1977, numărul romilor prezintă o creștere de 172 mii persoane, adică de 80%, în timp ce populația țării a sporit doar cu 5,6%, fiind în prezent de 22.760.449 persoane. Este dificil de interpretat această creștere: în ce măsură este ea o creștere efectivă a populației și în ce măsură este o creștere a numărului celor care sînt dispuși să se declare a fi romi. Este probabil că ambele surse ale creșterii sînt de acceptat, dar este dificil de estimat ponderea fiecăreia dintre ele.

Conform cu declarațiile recenzorilor, cifra recensămîntului reprezintă o subestimare semnificativă a populației reale de romi. Mulți romi s-au declarat români sau maghiari sau chiar turci. Această cifră cuprinde în tipologia noastră straturile **a** și **c**, excluzîndu-le aproape complet pe **celelalte**, spre deosebire de eșantionul nostru care, pe lîngă straturile **a** și **c**, cuprinde și persoane din straturile **b** și **d**, posibil chiar din **e**.

2. **Ipoteza numărului minim.** În ancheta efectuată de noi, pe baza microrecensămintelor zonale, subiecților selecționați prin heteroidentificare li s-a comunicat obiectivul cercetării și anume "Mama și copilul în familiile de romi", forțându-se într-o oarecare măsură autoidentificarea, prin faptul că ea era presupusă. În plus contextul cercetării nu era unul formal-administrativ, inhibițiile fiind relaxate și mai mult. Era de așteptat în consecință ca majoritatea dacă nu chiar toți dintre cei intervievați să se declare romi. În realitate, 23,5% nu au făcut acest lucru, autoidentificându-se ca români (11,7%), maghiari (6,6%), turci (1%) sau abținându-se de la a da un răspuns (4,2%). Dacă am considera că, în medie, doar 76,5% dintre romii astfel heteroidentificați, se autoidentifică ei înșiși ca romi, ar însemna că la nivelul țării în loc de 409 mii romi ar fi **536 mii**. Acest număr constituie estimarea cea mai mică posibil care se poate face rațional. Ea este însă inacceptabilă pentru că, așa cum am spus, considerând că heteroidentificarea care a stat la baza alcătuirii eșantionului a fost corectă, o parte dintre romii care în contextul informai al cercetării și oarecum forțați de poziția în care au fost puși prin selectarea lor în eșantion, s-au declarat sau au acceptat că sînt romi, la recensămînt nu s-au autoidentificat ca atare. Mai rezonabil ar fi deci să presupunem că nu un sfert, ci cel puțin jumătate din populația de romi din care eșantionul nostru a fost extras nu s-au declarat romi la recensămînt. Am putea spune deci că dublul datelor recensămîntului ar fi o estimare minimă rezonabilă a populației de romi identificată ca atare de către ceilalți după modul lor de viață. Cifra minimă ar fi deci **819.446**, ceea ce înseamnă **3,6%** din întreaga populație.

Dar eșantionul nostru a cuprins mai mult segmentul populației de romi cel mai vizibil pentru cei dinafară. Romii care trăiesc dispersați, mai puțin vizibili și care nu s-au autoidentificat nici la recensămînt a fi romi sînt, după cum am spus, subreprezențați și în eșantion. Deci ar trebui corectată în plus estimarea și din această cauză. Am putea spune deci probabil că în jur de **1 milion** reprezintă populația de romi din straturile **a, b, c** și parțial **d** adică **4,3% din întreaga populație**.

3. **Estimarea diferențelor dintre populația care s-a autoidentificat la recensămînt ca romi și cea heteroidentificată în colectivitățile locale.** Nu am avut posibilitatea să facem asemenea estimări sistematice, decît în cîteva cazuri. Aceste cazuri ne pot oferi o idee asupra ordinului de mărime al diferențelor.

În cazul satelor, heteroidentificarea este cu 202,7% mai mare decît autoidentificarea la recensămînt, în timp ce în cazul orașelor, ea este cu 270,7% mai mare. Putem explica diferențele prin gradul de vizibilitate socială. Cu cît vizibilitatea socială este mai scăzută (la oraș

în raport cu satul) diferențele dintre heteroidentificare și autoidentificare sînt mai mari.

	Recens.	Heteroid.	Diferența
Comuna Mihail Kogălniceanu	131	250	190,8%
Carei (Satu Mare)	413	1200	290,6%
Capleni (Satu Mare)	96	100	104,2%
Bocsig	100	300	300,0%
Ineu	185	1000	540,5%
Raspig	43	100	232,6%
Curtici	769	1500	195,1%

La această estimare mai trebuie să adăugăm încă o corecție. După cum se poate observa, orașele considerate în calculele noastre sînt mici, unde vizibilitatea socială este încă foarte ridicată. În orașele mari, unde vizibilitatea este mult mai scăzută, probabil că diferența dintre autoidentificare și heteroidentificare este mult mai mare.

CAZ: BUCUREȘTIUL. Un membru al echipei noastre (Bebe Ciubotaru) a reușit să realizeze o estimare a proporției copiilor romi din totalul copiilor născuți în cinci zone aparținînd Sectorului 1 din București: două zone centrale, una intermediară și două marginase. Vom lua ca an de bază anul 1989, ultimul an al configurației natalității dominată de vechile reglementări. Situația era următoarea:

DISPENSAR	NR. COPII ÎNREG.	DIN CARE:			
		ROMÂNI	%	ROMI	%
10-11	95	83	87,4	12	12,6
Ardeleni	232	186	80,2	46	19,8
Ștefan cel Mare	208	146	70,2	62	29,8
Nada Florilor	158	139	87,9	19	12,0
Trei Scaune	129	112	86,8	17	13,2
Total	822	666	81,0	156	19,0

Conform RECENSĂMÎNTULUI, în București sînt 25107 romi reprezentînd **1,1%** din populație. Dacă estimarea tăcută mai sus și în cele ce urmează în cele 5 zone ar fi considerată ca aproximînd proporția romilor în întreaga populație a municipiului București,

atunci proporția reală a romilor în București ar fi de **9,4** ori mai mare decât cea furnizată de recensământ. Am putea considera situația Bucureștiului a fi într-un fel excepțională, deși probabil că ea este destul de apropiată de situația din marile orașe. Deci estimarea noastră că în orașe proporția reală a romilor este de 3 ori mai mare decât cea oferită de recensământ trebuie considerată a fi foarte conservatoare. Utilizând un model de estimare a populației globale pornind de la numărul de copii născuți anual (Vezi NOTA METODOLOGICĂ de la sfârșitul capitolului), situația în cele 5 zone este următoarea:

DISPENSAR	TOTAL POP.	ROMANI	ROMI	%
10-11	9227	8574	653	7,1
Ardeleni	21719	19215	2504	11,5
Ștefan cel Mare	18460	15083	3377	18,3
Nada Florilor	15393	14359	1034	6,7
Trei Scaune	12495	11570	925	7,4
Total	77294	68801	8493	11,0

Să avansăm ipoteza că la sat, în medie, diferența dintre autoidentificarea de la recensământ și heteroidentificare este de 200%, iar la orașe de 300%. Dacă aplicăm asemenea corecții, am putea face o nouă estimare:

• Mediu rural = $237717 \times 2 = 475434$

• Mediu urban = $178404 \times 3 = 535212$

În total deci 1.010.646, adică 4,6% din populație.

Aceste estimări sînt susținute și de analizele excelente întreprinse de Ion Chelcea înainte de cel de al doilea război mondial. Datele citate din diferitele recensăminte întreprinse în cursul istoriei recente, în Bucovina, în Transilvania, Ungaria, Basarabia indică constant cifre mult mai scăzute decât estimările independente, unele dintre acestea fiind anchete făcute cu mare seriozitate. Să cităm câteva cazuri de acest fel:

• Ungaria:	1880 (Recensământ):	71.911
	1893 (Anchetă):	274.940
• Țara Oltului:	1930 (Recensământ):	1.794
	(Anchetă I. Chelcea):	4.636
• Făgăraș:	1930 (Recensământ):	20
	(Anchetă I. Chelcea):	371

Recensămîntul din 1930, pe un teritoriu ceva mai mare decît al României actuale, indica cifra de 262.501, cifră față de care recenzorii din acel moment exprimau rezerve similare cu cele exprimate și de recenzorii care au întreprins recensămîntul din 1992. Ion Chelcea, pe baza unor analize amănunțite, estima existența unei populații de romi duble față de cea înregistrată la recensămînt: 525.000. Dacă scoatem populația de romi din teritoriile care astăzi nu mai aparțin României (Basarabia, nordul Bucovinei și Cadrilaterul), zone în care proporția de romi era sub media pe țară, să presupunem simplificînd foarte mult lucrurile că populația de romi de pe teritoriul actual al României era în 1930 de **450.000**.

NOTA METODOLOGICĂ. Pentru a estima populația globală pornind de la numărul de copii născuți anual am utilizat următoarea metodologie:

1. Estimarea numărului femeilor fertile.

În cazul romilor, în eșantionul nostru, femeile la vîrsta fertilă (15-49 ani) au născut 3,6 copii. Aceasta înseamnă că probabilitatea unei femei de a naște într-un an un copil este de

3,6 copii: 34 ani vîrstă fertilă = 0,11 copii/an

La cei x copii născuți într-un an vor corespunde

femei fertile (romi) = $x:0,11$

În cazul românilor, neavînd date referitoare la natalitate, a trebuit să facem o presupuziție care ni s-a părut a fi rezonabilă:

La totalitatea femeilor de vîrstă fertilă (15-49 de ani) există în medie **1,5** copii. Cifra reală poate fi probabil chiar mai redusă.

Aceasta înseamnă că probabilitatea unei femei din această categorie de a naște un copil într-un an este de

1,5 copii: 34 ani vîrstă fert. = 0,04 copii/an

În consecință, la un număr de y copii născuți, numărul probabil al femeilor românce de vîrstă fertilă va fi de:

femei fertile (români) = $y:0,04$

2. Estimarea întregii populații

În cazul romilor, din eșantionul nostru, femeile la vîrstă fertilă reprezintă **16,7%** din totalul populației. Deci:

Total pop. romi = (Nr. femei fert. x 100): 16,7

În conformitate cu recensămîntul din ianuarie 1992, în ansamblul populației, proporția femeilor de vîrstă fertilă este de 24,2%. Am considerat această cifră ca o bună aproximație a situației din populația majoritară, neromă.

Total pop. români = (Nr. femei fert. x 100): 24,2

III.

**CARACTERISTICILE
SOCIAL-ECONOMICE
ALE POPULAȚIEI
DE ROMI**

Capitolul 7. FAMILIA DE ROMI

Dimensiunea și structura familiei

Specific populației de romi, așa cum reiese din eșantionul nostru, este **tipul extins de familie**, caracterizat prin conviețuirea mai multor generații.

Numărul mediu de persoane într-o familie în eșantionul nostru este de **6,6**, adică mai mult decât dublu față de dimensiunea medie a familiei pe întreaga țară care este, conform datelor recensământului din 1992, de **3,1**.

Tabel 7.1 - Familiile de romi în funcție de numărul de persoane

1-2 persoane	7,2%
3-4 persoane	16,8%
5-6 persoane	30,3%
7-8 persoane	25,1%
9-10 persoane	10,0%
11 și peste	10,7%

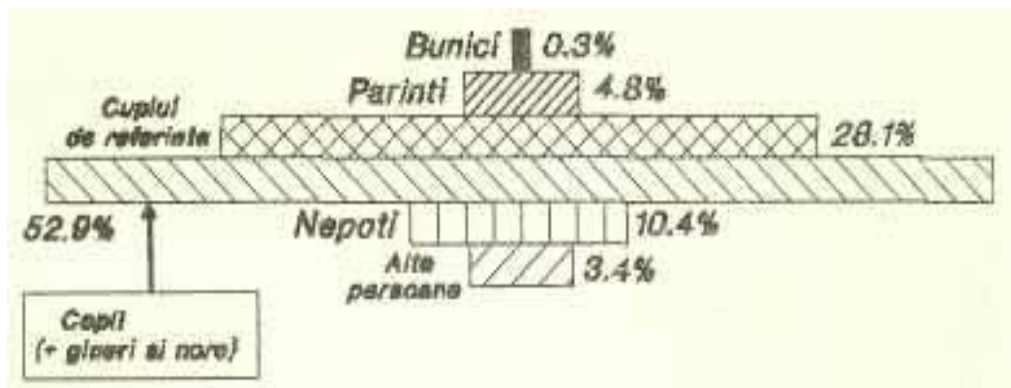
Familiile cu număr redus de persoane sînt rare. 39 familii (2,2%) sînt compuse din 15-20 de persoane.

Peste 20 de persoane au fost găsite în 13 familii (,09%). Există chiar și o familie de 41 de persoane.

Cele 1804 familii cuprinse în eșantion conțin **11.976** de persoane. Pe lîngă cuplu și copii, trăiesc împreună bunici, nurori, gineri, nepoți și chiar alte persoane.

Cuplul central reprezintă 28% din totalul membrilor familiei; 48% sînt copiii cuplurilor la care se adaugă 5% nurori și gineri; copiii căsătoriți cu soțiile/soții lor și cu nepoții reprezintă 20%. Pe generații, configurația familiilor este prezentată în graficul 7.1.

Grafic 7.1 - Structura medie a familiei de romi

Pe total eșantion, ponderea copiilor sub 16 ani este foarte ridicată: **5187**, reprezentând **43,5%** din totalul membrilor familiilor; deci aproape 1 copil la 1 adult. În 36% dintre familii există între **4** și **10** copii și adolescenți sub 16 ani, ceea ce conferă familiilor de romi o coloratură umană specifică.

Tradiția este ca tinerii căsătoriți să locuiască cel puțin la început cu părinții, tînăra femeie venind în familia băiatului. În condițiile actuale, caracterizate în mod special prin lipsa de locuințe, există și destul de multe situații în care băiatul locuiește în familia fetei.

- Locuiesc împreună cu copiii: Părinții soțului: **67,4%**
Părinții soției: **32,6%**
- Locuiesc împreună cu părinții: Nurori: **70,7%**
Gineri: **29,3%**

În 9% din familii trăiesc și alte persoane decît rudele apropiate, în total 410 de persoane ceea ce reprezintă 3,1% din totalul populației. Sînt familii în care există destul de multe asemenea rude mai îndepărtate sau străini: 8 persoane (în 3 familii), 7 persoane (în 2), 6 persoane (în 4), 5 persoane (în 9 familii).

Determinanții dimensiunii familiei

Ce determină existența la populația de romi a tipului de familie extins, de dimensiuni mai mult decît duble decît a mediei pe întreaga țară ? S-ar putea evoca mai mulți factori:

- **Tradiția** comunității de romi de a trăi în familii extinse. Această tradiție reprezintă reacția sedimentată de secole la condițiile dificile de viață (lipsă de pămînt pentru construcția de case, resurse economice scăzute), la care trebuie adăugată și o anumită orientare defensivă a comunităților de romi. Traiul împreună oferă mai multă securitate în cadrul unei colectivități diferite ca mod de viață și, nu arareori, ostilă. Probabil că și atitudinea populației majoritare de a se delimita de romi a contribuit la concentrarea populației de romi în comunități omogene fapt care a favorizat la rîndul său familia extinsă.

- **Condițiile economice prezente, relativ dificile** ale populației de romi. Este cunoscută asocierea dintre familia extinsă și condițiile dificile de viață, familia extinsă reprezentînd un mijloc eficace de a supraviețui în condiții grele economic. Înrautățirea situației economice a unei mari părți a populației de romi este de natură a accentua probabil menținerea familiei extinse.

- **Vîrsta scăzută la căsătorie** a fetelor, dar și a băieților face ca o perioadă de timp să fie inevitabil ca tinerii căsătoriți să trăiască cel puțin la început împreună cu părinții.

• **Dificultățile actuale de a obține/construi o locuință.** În regimul socialist dificultatea pentru romi de a obține o locuință pentru tinerii căsătoriți se datora nu numai unei posibile discriminări (care poate fi mai mult bănuită, decât demonstrată cu certitudine), ci mai ales nivelului scăzut de calificare (un criteriu de acordare a locuințelor), a ratei scăzute de încadrare în muncă (criteriu obligatoriu, locuințele fiind distribuite aproape exclusiv prin întreprinderi), cât și numărului mare de copii, fapt care restrângea posibilitatea părinților de a sprijini pe copii să cumpere o locuință. Există însă și un factor care a facilitat pentru populația de romi construirea de locuințe: un nivel mai scăzut de aspirații referitor la tipul de locuință fapt care a facilitat construcții improvizate, realizate cel mai adesea în mod ilegal. Pe lângă aceasta, destul de mulți au primit locuințe cu chirie de la stat.

Talia familiei de romi variază destul de mult. Sînt cauze naturale ale unei asemenea variații, provenite din ciclul de viață și din întîmplările vieții: familii în vîrstă rămase singure, copiii fie mutîndu-se la casele lor, fie migrînd în altă localitate. În afară însă de acești factori naturali, ne putem întrebă dacă nu există și unele tendințe generate de modificările care au loc în modul de viață al populației de romi.

Considerarea unei multitudini de factori ne-a dus la concluzia că unii dintre ei generează diferențe semnificative în talia familiei, dar aceste diferențe sînt relativ mici ca amplitudine. Orice grupare de romi am face, indiferent de criteriul utilizat, talia medie a familiei nu se apropie de talia medie a familiei în populația majoritară: **ea se menține de regulă peste 5,75 persoane.**

Tabel 7.2 - Factorii din LFPD care contribuie semnificativ la explicația variației taliei familiei (coef. beta).

- Niv. școlar femei - ,14
- Profesie modernă femei - ,06

Factorii cei mai importanți care par să creeze variații sînt cei legați de **modernizarea modului de viață: educație și profesie.** Și cel mai interesant lucru este că **femeia este aceea care face diferența.**

Femeile cu un nivel școlar mai ridicat și cu o calificare modernă tind să impună familii cu talii mai reduse.

Celelalte variabile luate în considerare în modelul nostru nu aduc o influență independentă semnificativă.

Dacă analizăm însă separat diferitele caracteristici ale populației de romi care indică gradul de modernizare, constatăm faptul că practic toate sînt asociate cu diferențe de **talie a familiei:**

persoanele care prezintă un grad mai ridicat de "modernitate" a modului lor de viață tind să aibă o familie de dimensiuni mai reduse.

Tabel 7.3 - Variația taliei familiei în funcție de diferitele caracteristici ale populației

	Caracteristică	Talia familiei	Semn.
Bărbați salariați	Calificați	6,42	
	Necalificați	6,97	0,05
Femei salariate	Calificate	5,90	
	Necalificate	6,63	0,05
Bărbați Profesii	Moderne	6,55	
	Tradiționale	6,86	NS
	Fără profesie	7,23	0,05
	Romi-românizați	5,65	
	Ceilalți romi	6,36	0,01
	Trăiesc dispersat Comunitate omogenă	6,39	0,05

Se pare deci că integrarea în activitățile tipice ale societății moderne și adoptarea unui mod de viață caracteristic acesteia tind să fie asociate cu o talie mai redusă a familiei, deși, după cum se poate observa, diferențele nu sînt foarte mari. Dincolo de aceste diferențe, tipul de familie extinsă tinde să fie caracteristic populației de romi, indiferent de modificările care au avut loc în modul lor de viață socială. Pe de altă parte însă **tradiția și condițiile dificile de viață** acționează în sensul menținerii unei talii mari a familiei de romi. În familiile în care bărbatul nu are nici o profesie, numărul de persoane este cel mai mare (7,23).

Tipul de căsătorie

În comunitatea de romi există tradiția nelegalizării căsătoriei, aceasta realizîndu-se pe baza înțelegerii dintre familii.

Datele noastre indică existența unei mari inerții a căsătoriei tradiționale nelegalizate:

Căsăt. legalizate	910 = 58,9 %
Căsăt, biserică *)	36 = 2,3 %
Căsăt. înțelegere	598 = 38,7 %

*) Cele mai multe dintre acestea fiind realizate doar la biserică, fără a fi legalizate.

Dacă în comunitățile de romi tradiționale, foarte coezive, legalizarea căsătoriei nu aducea o creștere substanțială a coeziunii familiei și a obligațiilor față de copii, în condițiile în care comunitățile de romi cresc și devin tot mai laxe, nelegalizarea căsătoriilor devine un factor puternic de scădere atât a coeziunii și durabilității familiei, cât și a responsabilității față de copii. În plus, cuprinderea romilor în sistemele de asistență socială (alocații pentru copii, pensii etc.) a reprezentat un factor important de stimulare a legalizării căsătoriei.

Numărul încă mare de căsătorii nelegalizate se explică prin faptul că, pe de o parte, comunitățile de romi prezintă încă un grad ridicat de coezivitate, iar pe de altă parte, mulți romi nu sînt încă cuprinși în sisteme oficiale de muncă și asigurări care conferă o serie de drepturi și obligații asociate cu căsătoria legalizată.

Există o variație semnificativă a proporțiilor de căsătorii legalizate în funcție de anumiți parametri, care să ne indice tendințele și ritmurile acestora ?

Din **LFPD** (Tabelul 7.4), factorii care contribuie independent la creșterea proporției de căsătorii legitime sînt: **nivelul școlar al femeii, vîrsta femeii, calitatea de salariat a soțului, autoidentificarea ca român și deținerea de către soț a unei profesii moderne.**

Tabel 7.4 - Factorii care determină legalizarea căsătoriilor (LFPD, coef. beta)

Nivel educație femeie	,13
Vîrstă femeie	,13
Bărbatul salariat	,10
Autoident. român	,08
Bărbatul are prof. mod.	,06

O primă observație: toate grupările realizate în funcție de diferite caracteristici, chiar cînd prezintă diferențe semnificative, sînt asociate cu o proporție semnificativă de căsătorii nelegalizate.

O a doua observație se referă la influența curioasă a **vârstei**. Datele noastre nu indică o evoluție de la o generație la alta, în sensul că generațiile mai tinere ar avea un comportament diferit față de căsătorie decât generațiile mai în vârstă.

Tabel 7.5 - Proporția căsătoriilor legalizate din total (%)

Până la 21 ani	34,4
21-24	57,3
25-28	62,2
29-32	59,2
33-40	63,1
41-60	63,5
peste 60	70,6

Dimpotrivă, proporția căsătoriilor nelegalizate la vârstele tinere este foarte ridicată. De abia după 20 de ani și în mod special după 25 de ani, crește rapid proporția căsătoriilor legalizate. Două explicații pot fi invocate.

În primul rând un factor referitor la stabilitatea căsătoriilor legalizate/nelegalizate. Probabil că legalizarea este un element stabilizator al căsătoriei, rămânând mai stabile în mod special căsătoriile legalizate. Celelalte pot să se destrame și să se reînchege pînă cînd se recurge la legalizare.

Un al doilea factor ar putea fi identificat în regresul social-economic al populației de romi din ultimii ani. S-ar putea emite ipoteza că procesul de industrializare și urbanizare desfășurat rapid în anii '60 și '70 a inițiat o tendință de schimbare semnificativă a modului de viață al romilor.

Declinul economic început în 1980 și accentuat după Revoluție pare nu doar să fi stopat schimbările, ci chiar să fi produs un regres spre caracteristicile tradiționale de viață.

Dificultățile economice actuale fac ca tinerii să tindă mai mult decât înainte să rămînă în comunitățile lor, împreună cu familia, fapt care s-ar putea să explice de ce la vârstele tinere numărul căsătoriilor nelegalizate este mai mare decât la celelalte vârste.

Profesiile tradiționale și deci apartenența la comunități care își mențin odată cu profesia și tipul de viață tradițional este asociată cu un număr mai ridicat de căsătorii nelegalizate. La limita cealaltă,

profesiile moderne, și în mod special poziția de salariat, sînt asociate cu o proporție mult mai ridicată de căsătorii legalizate.

Table 7.6 - Proporția căsătoriilor legalizate în raport cu profesia soțului

	%	Semn.
Prof. tradiționale	31,1	
Fără profesie	59,2	0,000
Prof. moderne	70,5	0,000

Între salariații fără calificare și cei calificați (bărbați și femei) nu apar diferențe. Probabil că însuși faptul de a fi salariat, cu includerea într-un sistem de drepturi care implică legalizarea căsătoriei, duce la creșterea accentuată a proporției legalizării.

Tabel 7.7 - Proporția căsătoriile legalizate în funcție . de tipul de autoidentificare

	%	Semn.
Romi-români	75,3	
Vătrași	72,4	NS
Romi	63,1	0,01
Celelalte neamuri	49,8	0,000

Cu cît neamul își păstrează mai mult izolarea profesională și socială de alte grupuri de romi, cu atît proporția căsătoriilor legalizate este mai redusă. De exemplu:

- Rudari 32,1
- Căldărari 29,2

Romii care trăiesc în **comunități omogene** recurg semnificativ mai puțin frecvent (58%) la legalizarea căsătoriei decît romii care trăiesc **dispersat** (69%). Această tendință este explicabilă prin faptul că forțele comunitare fiind puternice fac redundantă legalizarea ca instrument al stabilității familiei. Se mai adaugă probabil și gradul de modernizare mai accentuat al modului de viață al romilor care trăiesc dispersat.

Același lucru se întîmplă și în funcție de tipul de localitate. În **orașele mari**, proporția căsătoriilor legalizate (65%) este ușor, dar semnificativ mai ridicată decît în orașele **mijlocii, mici și sate** (59%). Explicația stă probabil în două variabile implicate: tipul de comunitate (în orașul mare romii dispersați sînt mai frecvenți) și în gradul de modernizare a vieții mai accentuat în orașele mari.

Dinamica căsătoriei

Căsătoria în populația de romi pare a fi mai labilă decât în populația majoritară. Cuplurile se destramă și se recompun cu mai multă ușurință. Aproximativ **o cincime** din persoanele mature considerate în eșantionul nostru au mai fost căsătorite înainte de căsătoria actuală. Există o serie de factori facilitanți pentru această labilitate: **familia lărgită** care asigură o protecție satisfăcătoare noilor cupluri, **lipsa unor proprietăți imobiliare** care să ridice probleme complicate pentru acumularea și împărțirea lor, caracterul **nelegalizat** al căsătoriei.

Tabel 7.8 - Proporția de bărbați și femei din cuplul actual care au mai fost căsătoriți (%)

•Bărbați	22,1
•Femei	19,7

Cauzele dezagregării cuplurilor nu sînt în primul rînd cele naturale (moartea unui soț), ci separarea.

Tabel 7.9 - Modalitatea dezagregării căsătoriei anterioare (%)

•Moartea partenerului	12,5
•Divorț	15,3
•Despărțire	71,9

Cei mai mulți recăsătoriți nu au fost căsătoriți legal, separîndu-se doar, numărul despărțirilor fiind de aproape 5 ori mai mare decât al divorțurilor.

Tradițional, ca un complement al acceptării unei fluidități ridicate a căsătoriilor, există o acceptare ridicată a copiilor cu care noii parteneri vin din căsătoriile anterioare. Mulți romi au accentuat faptul că ei "iubesc copiii cu care partenerul vine, la fel ca pe proprii copii". Dintre cei care au mai fost căsătoriți, proporția celor care vin cu copii din căsătoriile anterioare este ridicată.

Tabel 7.10 - Proporția celor care vin cu copii din căsătoriile anterioare

•Bărbați	149 = 41,7%
•Femei	203 = 57,5%

Și în tradiția populației de romi femeia este aceea care păstrează copiii, dar se pare că într-o proporție mult mai scăzută decât

în cazul populației române. Există o proporție ridicată de bărbați care vin și ei cu copii în noua căsătorie.

Preluarea a 2-4 copii din căsătoriile anterioare, atât ale soților, cât și ale soțiilor, nu reprezintă o excepție. 11% din totalitatea soților vin în căsătoria actuală cu 485 de copii din căsătorii anterioare, ceea ce reprezintă 6,3% din totalul copiilor pe care femeile din eșantion i-au născut.

Vârsta soției la prima căsătorie

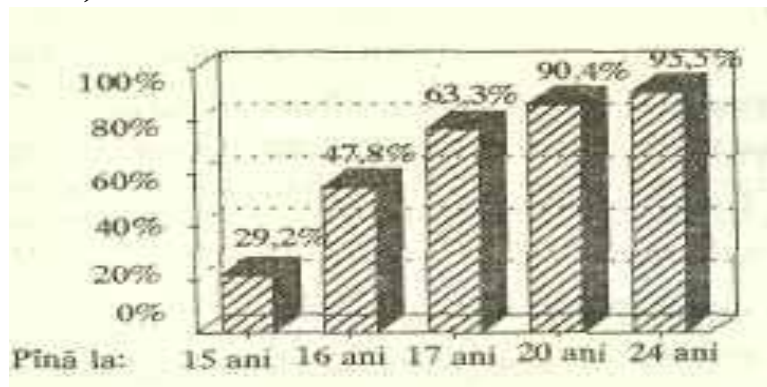
Din punctul de vedere al proceselor demografice vârsta căsătoriei la femei este foarte importantă pentru că influențează capacitatea personală de a planifica dimensiunile familiei. Ea are și alte implicații. Cu cât este mai scăzută, cu atât:

- Nivelul școlar al femeii va fi mai scăzut.
- Nivelul profesional va fi mai scăzut.
- Tendință mai accentuată spre tipul de familie extinsă, tînăra familie trebuind să conviețuiască o perioadă cu familia din care provine.

Între vârsta căsătoriei și aceste caracteristici există o relație de determinare tipic **circulară**. Nivelul școlar și profesional scăzut al fetei este un factor foarte important care generează căsătoria la o vîrsta scăzută. Pe de altă parte însă perspectiva căsătoriei rapide și a conviețuirii într-o familie extinsă nu stimulează motivația participării școlare, a obținerii unei profesii; iar după căsătorie, dispar condițiile favorabile continuării școlii și obținerii unei profesii. Vîrsta tînăra a căsătoriei, în special la băieți, le conferă acestora o **securitate** sporită: familiile în care continuă să trăiască le oferă condițiile de viață, chiar dacă ei nu pot să cîștige singuri cele necesare vieții. În plus, acest fapt reprezintă o sursă importantă a **preluării modului de viață al părinților**: ei se socializează și ca maturi nu în colectivitate, în sistemele extrafamiliale de activitate economică, ci în cadrul familiei solidare, caracterizată de pattern-uri specifice de activitate. Vîrsta scăzută a căsătoriei, în special la băieți, este un factor important de continuitate, de conservare a tradiției. Și, desigur, un factor al solidarității familiale ridicate.

În eșantionul nostru vîrsta căsătoriei la femei este foarte scăzută. Fetele încep să se căsătorească de la 12 ani. **VÎRSTA MEDIE A FETEI LA CĂSĂTORIE ESTE DE 17 ani**, față de **22,25 ani** cît este în cazul întregii populații.

Grafic 7.2 - Prima căsătorie la fete a avut loc pînă la vîrsta de... (inclusiv)

Pînă la 17 ani aproape **două treimi** dintre femeii sînt deja căsătorite.

Interesant este faptul că vîrsta căsătoriei la **tînăra generație** (cea a copiilor cuplului analizat) nu tinde să crească, ci, dimpotrivă, chiar să scadă. Pattern-ul tradițional se păstrează și în această privință. Vîrsta medie a căsătoriei la fetele generației tinere este de **16,7** ani, iar la băieți, de **18,3**. Doar 4,2% dintre fetele din noua generație sînt căsătorite la peste 20 de ani.

Analiza factorilor care produc variația vîrstei la căsătorie confirmă concluzia formulată și cu ocazia analizelor anterioare: pattern-ul căsătoriei timpurii se menține la toate grupările de romi, indiferent de criteriile utilizate; factorii care desemnează modernizarea tind să fie asociați cu o creștere semnificativă, dar nu spectaculoasă a vîrstei la căsătorie.

Din complexul de factori ai **LFFD**, doar doi aduc în această privință contribuții independente semnificative:

Tabelul 7.11 - Determinanții vîrstei căsătoriei la fete (coeficienți beta).

- Nivelul școlar al femeii +,18
- Autoidentificarea român +,09

Luată separat, și alți factori contribuie semnificativ la variația vîrstei căsătoriei.

Calificările și ocupațiile mai moderne, atît la bărbați cît în special la femei, sînt asociate cu o vîrstă la căsătorie a soției mai ridicată.

Tabel 7.12 - Variația vârstei primei căsătoriei a fetelor în funcție de diferiți factori

		Vârsta la căsătorie	Semn. dif.
Soț:	Prof. trad.	16,40	
	Prof. moderne	17,40	0,000
	Salariați necalificați	16,70	
	Salariați calificați	17,60	0,000
	Af. cont propriu	16,40	
	Salariați	17,20	0,000
Soție:	Salariate necalif.	16,72	
	Salariate calif.	18,63	0,000

Tipul de comunitate de romi: romii care trăiesc dispersați tind să se căsătorească ceva mai târziu (17,3 ani) decât cei care trăiesc în comunități omogene (16,9).

Neamul generează diferențe importante. Pentru ilustrare, vom da câteva diferențe care sînt semnificative statistic:

Tabel 7.13 - Vârsta fetelor la căsătorie la diferite categorii de romi

Categorii romi	Vârsta la căsătorie	Semnificație
Ursari	15,8	
Vătrași	16,8	,01
Romi	16,9	
Romi maghiarizați	17,2	
Romi românizați	18,0	,001

După cum se poate observa, există o variație semnificativă între diferitele grupări de romi, dar toate prezintă o vîrstă medie a căsătoriei femeilor semnificativ mai scăzută decât a populației de neromi.

Capitolul 8. NATALITATEA

O caracteristică care "sare în ochi" a populației de romi este natalitatea ridicată. Dacă populația majoritară a cunoscut o scădere spectaculoasă a natalității în ultimele decenii, acest lucru nu pare să fie adevărat decât în mult mai redusă măsură în ceea ce privește pe romi.

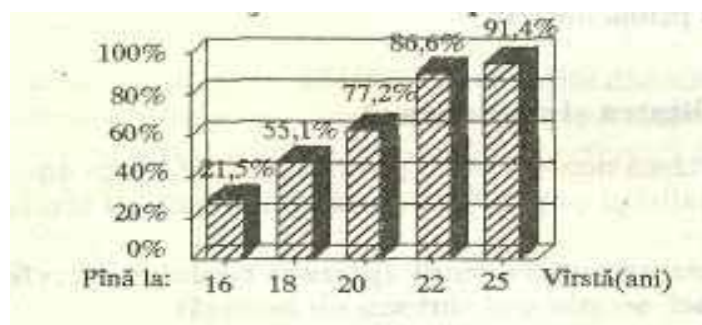
Vârsta soției la prima naștere

Vârsta femeii la prima naștere este o variabilă-cheie a planificării familiale. Cu cât ea este mai scăzută, cu atât este mai probabilă ca aceasta să aibă o capacitate mai redusă de planificare familială.

Femeile din eșantionul nostru nu numai că se căsătoresc foarte tinere, dar totodată ele nasc și foarte devreme.

Vârsta medie la prima naștere = 18,5 ani Intervalul: 13 ani / 39 ani

Grafic 8.1- Prima naștere a avut loc pînă la vârsta de... (inclusiv)

Pînă în 20 de ani, marea majoritate a femeilor care nasc au născut deja unul sau mai mulți copii.

Dintre factorii **LFPD**, profesiile de tip modern în cazul ambilor soți și autoidentificarea ca român aduc contribuții independente la creșterea vârstei primei nașteri.

Tabel 8.1 - Factorii determinanți ai vârstei la prima naștere (LFPD)

•Soție prof. modernă	+ ,23
•Autoid. român	+ ,08
•Soț prof. modernă	+ ,07

Calificarea și ocupația soțului/soției în profesii moderne, cât și gradul de calificare sînt asociați cu vîrsta la prima naștere semnificativ mai ridicate.

Tabel 8.2 - Vîrsta primei nașteri în funcție de diferite caracteristici.

		Vîrsta primei nașteri	Semn. dif.
Soț:	Salariați necalificați	16,40	
	Salariați calificați	17,60	0,000
	Prof. trad.	16,70	
	Fără prof.	16,40	
Soție:	Prof. moderne	17,40	0,000
	Salariate necalif.	16,72	
	Salariate calif.	18,63	0,000

Tipul de localitate și tipul de locuire (comunități omogene/dispersate) nu sînt asociate cu diferențe semnificative în ceea ce privește vîrsta la prima naștere.

Natalitatea și dinamica ei

Cercetarea noastră oferă posibilitatea de a face unele estimări asupra natalității populației actuale și a dinamicii acesteia pe trei generații:

- **Generația ascendentă (părinții cuplului de referință, indiferent dacă aceștia mai sînt sau nu în viață)**

- **Generația cuplului de referință**

- **Generația descendentă (copii căsătoriți ai cuplului de referință)**

GENERAȚIA ASCENDENTĂ CUPLULUI DE REFERINȚĂ. Două întrebări solicitau subiecții să indice cîți frați/surori au ei și respectiv soțul/soția. *)

În familiile soțului: **5,13** copii în viață/familie

În familiile soției: **5,08** copii în viață/familie

Pe ansamblu: 5,10 copii în viață/familie.

*) NOTĂ. Trebuie să avem o anumită prudență față de aceste date, ele prezentînd cîteva distorsiuni sistematice.

- În primul rînd, ele supraestimează numărul de copii, ignorînd familiile care nu au avut nici un copil și care nu au fost, natural, luate în calcul. Este însă probabil că numărul de familii fără nici un copil din acea generație este foarte scăzut, practic neglijabil.

- În al doilea rînd, este posibilă o anumită ambiguitate a datelor. Pe de o parte, datele par să subestimeze numărul real de copii. Întrebarea din chestionar se referea la cîți **frați/surori au cei doi soți**. În mod normal deci datele ar trebui să se refere doar la frații/surorile aflate în prezent în viață, nu și la cei morți. Se pare însă totuși că cei mai mulți subiecți au luat în calcul toți frații/surorile pe care i-au avut. O parte dintre frați/surori au murit pînă la vîrsta de un an. O estimare a numărului acestora poate fi făcută. Subiecții au fost solicitați să indice cîți frați/surori au murit pînă la 1 an. În total au fost declarați 681 de copii morți pînă la această vîrstă, ceea ce reprezintă, dacă îi raportăm la cele 3355 de familii ale cuplului de referință 0,2 copii morți pînă la 1 an/familie sau 40 de copii sub 1 an la 1000 de copii. Pe lîngă aceștia probabil că au mai murit și alți frați/surori, la vîrste mai ridicate. Deci, numărul de copii maturi ai acestei generații ar putea fi ceva mai mare de 5,10, dar probabil că nu cu mult. Pe de altă parte, unii subiecți s-ar putea să fi luat în considerare și frații/surorile **vitrege**, cu care tatăl lor a venit din altă căsătorie, fapt care ar fi putut mări, dar nu cu mult, numărul de copii născuți de o femeie.

În concluzie, luînd în considerație toate aceste distorsiuni posibile asupra datelor s-ar putea considera că numărul mediu de copii vii născuți de generația ascendentă cuplului de referință ar putea fi cu ceva peste **5,10**, dar probabil că nu cu mult.

GENERAȚIA CUPLULUI DE REFERINȚĂ. La generația de referință - cuplul studiat - media de copii pe femeie, în condițiile în care fertilitatea nu este încheiată pentru multe dintre ele, este de **4,35** (7665 copii la 1757 mame) față de **1,79** copii/femeie pe întreaga populație conform recensămîntului din ianuarie 1992.

10% dintre femeile considerate în cuplul de referință au născut 8 copii sau mai mulți.

4783 dintre copii (62,4%) au 4 sau mai mulți frați născuți de aceeași mamă; iar 3278 (reprezentînd 42,8%) au 5 sau mai mulți frați. La aceștia trebuie adăugați și copiii din alte căsătorii ale soțului/soției, dar care nu reprezintă o proporție prea mare (0,16 copii de femeie căsătorită).

Analiza numărului mediu de copii născuți de femeie în funcție de vîrsta acesteia ne dă o imagine a tendințelor:

Tabel 8.3 - Numărul de copii născuți de o femeie: la populația de romi (cuplul de referință) și la total populație

Vârsta femeii	Pop. de romi	Total populație 1992
Pînă la 15 ani	0,7	
15-19	1,5	0,06
20-24	2,5	0,6
25-29	3,5	1,5
30-34	4,8	2,0
35-39	5,0	2,1
40-44	5,0	2,3
45-49	4,7	2,3
50-54	4,9	2,2
55-59	5,5	2,2
60-64	4,5	2,1
Peste 64	4,5	2,5

Cîteva observații se impun din aceste date:

- Fertilitatea debutează la populația de romi rapid, mai devreme de 15 ani, crescînd pînă la vârsta de 30 de ani cînd se pare că practic se încheie.

- Media copiilor născuți de femeile de peste 30 de ani, considerînd că fertilitatea practic s-a încheiat este de **4,98**.

- Ritmul rapid al creșterii natalității pînă la 30 de ani pare să indice faptul că și natalitatea actualei generații tinere de femei, dacă alți factori nu vor interveni, se va apropia de natalitatea generației mature, adică de **4,98**. Considerînd impactul liberalizării întreruperilor de sarcini și unele tendințe de modernizare am putea prevedea că ritmul fertilității va cunoaște o anumită încetinire. Neutilizarea însă a mijloacelor contraceptive, deși există o importantă dorință de control, va duce și la actuala generație de mame la o natalitate destul de ridicată. În orice caz, ea nu poate fi inferioară mediei de **4,35**, care este situația actuală.

Am putea deci estima că între generația imediat ascendentă și generația cuplului de referință pare să fie o anumită scădere a natalității, dar nu prea accentuată. Ea poate fi cuprinsă între un minim de **0,12** și un maximum de **0,75 copii**. Am putea deci face estimarea că prin trecerea de la generația precedentă la generația matură actuală se produce o scădere a natalității de probabil 0,5 copii.

Tabel 8.4 - Proporția femeilor din populația de romi și din întreaga populație în funcție de numărul de copii născuți.*)

	Romi %	Total pop. '92 %	Dif.
Nici un copil	340=8,5	27,5	-19,0
1 copil	629=15,8	20,4	-4,6
2 copii	626=15,7	26,6	-10,9
3 copii	605=15,2	11,7	+3,5
4 copii	595 = 14,9	7,0	+7,9
5 copii	530=13,3	3,2	+ 10,1
6 copii	287=7,2	1,5	+5,7
7 copii	134=3,4	,8	+2,6
8 copii	93=2,3	,5	+ 1,8
9 și peste	137=3,4	,7	+2,7

*) Datele cu privire la populația de romi prezintă o anumită distorsiune: nu au putut fi luate în considerare fetele cuplului de referință care nu sînt căsătorite și deci nu au nici un copil. Numărul fetelor de peste 15 ani necăsătorite nefiind proporțional foarte ridicat, datorită vârstei scăzute la căsătorie, distorsiunea nu este prea mare. În orice caz, proporția femeilor fără nici un copil pe eșantionul de romi trebuie ridicată probabil cu cîteva procente, fapt care nu este de natură a modifica sensibil imaginea generală.

NATALITATEA LA GENERAȚIA TÎNĂRĂ. Cercetarea cuprinde și o serie de date despre copiii căsătoriți ai cuplului de referință. Există tendința ca generația tînără să prezinte o natalitate mai scăzută ?

Cele 1804 cupluri analizate în cercetarea noastră au 1919 copii căsătoriți.

Cei 1919 copii căsătoriți au pînă în momentul de față **4571** de copii, ceea ce înseamnă deja **2,38** copii în medie pe familie tînără. Aceste date nu indică deci vreo tendință marcată de scădere a natalității la noua generație. 14,3% dintre cuplurile tinerei generații au deja 5 copii și peste (3 dintre ei avînd chiar 12); 15,3% nu au încă nici un copil. Copiii căsătoriți ai cuplului de referință sînt însă foarte tineri, fertilitatea lor nefiind încă încheiată.

Tabel 8.5 - Proporția familiilor din generația tânără în funcție de numărul de copii

Nr. copii	Nr. familii	%
Q	296	15,3
1	464	23,9
2	372	19,2
3	302	15,6
4	226	11,7
5	169	8,7
6	65	3,3
7	15	0,8
8	14	0,7
9	6	0,3
10	6	0,3
11	3	0,2

Dacă generația matură actuală de femei are în medie 36 ani, atunci generația copiilor acestora trebuie să aibă o medie de vârstă relativ scăzută: 20-22 de ani. Media de 2,38 copii/femeie este apropiată de media de 2,5 copii în intervalul de vârstă 20-24 la cuplul de referință (Tabel 8.3). Acestei generații îi mai rămân deci aproximativ 8 ani de vârstă fertilă. Dacă nu intervin factori noi, fertilitatea actualei generații tinere se poate apropia de cea a generației mature. Doar o politică foarte activă de încurajare a planificării familiale ar putea duce la scăderea natalității la actuala generație tânără spre **3-3,5, ceea ce ar reprezenta o performanță ieșită din comun.**

STUDIUL DE CAZ. *) O analiză întreprinsă pe 5 zone din București pare să indice însă o modificare a acestei tendințe.

	1989		1991			
Nașteri:	Români	Romi	Români		Romi	
			% față de '89		% față de '89	
	666	156	402	60,4	64	41,0

*) Studiul de caz a fost realizat de Bebe Ciubotaru și a cuprins cea mai mare parte a unui sector din București.

Dacă comparăm anul 1989 - ultimul an prezidat de vechea politică demografică - cu 1991 - primul an în care liberalizarea

avorturilor a putut lucra în mod total, vom găsi o scădere **diferențiată** a ratei nașterilor la romi și la restul populației. La romi scăderea este mai accentuată. Dacă comparăm estimările pe care le putem face pe baza eșantionului nostru (generația cuplurilor de referință și cea a copiilor lor) cu datele oferite de recensămintele din 1977 și 1992, situația este următoarea:

	Copii la 1000 femei
• Populația de romi	3 440 *)
• întreaga populație ('77)	2 034
• întreaga populație ('92)	1790

•) Cifra obținută pe eșantionul nostru trebuie scăzută puțin pentru că nu au putut fi considerate fetele de peste 15 ani necăsătorite; proporția acestora este însă relativ redusă datorită vârstei scăzute a căsătoriei.

Factori care influențează natalitatea

Din lista factorilor posibil determinanți (**LFPD** la care am adăugat și vârsta la prima naștere), o influență semnificativă independentă asupra numărului de copii născuți o au:

Tabel 8.6 - Contribuția independentă a factorilor din LFPD la explicarea natalității

	Coef. beta
• Niv. școlar femeie	-,20
• Vârsta primei nașteri	-,18
• Niv. școlar bărbat	-,10
• Femeie salariată	+,06
• Bărbat salariat	+,05

După cum se observă, nivelul școlar (al ambilor soți) este un factor determinant important al numărului de copii: nivelul școlar mai ridicat este asociat cu un număr mai redus de copii. În același fel acționează și vârsta primei nașteri: cu cât ea este mai ridicată, cu atât numărul de copii născuți este mai redus. De remarcat că vârsta **la prima naștere** acționează **independent** de nivelul școlar al soției.

Interesant este faptul că există o relație pozitivă între situația de salariat și numărul de copii. O asemenea relație pozitivă poate fi explicată în felul următor: un număr mare de copii exercită o presiune asupra părinților de a obține venituri salariate și în consecință de a fi salariați.

O variabilă importantă care contribuie la variația numărului de copii este și vârsta căsătoriei femeii. Cu cât ea este

mai ridicată, cu atât numărul de copii este mai redus. Această relație este valabilă și în cazul generației tinere de mame (copiii cuplului de referință) - Tabelul 8.7

Tabel 8.7 - Numărul de copii în funcție de vârsta femeii la prima căsătorie

Vârsta căsătoriei	Nr. mediu de copii
• Până în 12 ani	3,10
• 13 -15 ani	2,55
• 16 -17 ani	2,44
• 18-20 ani	2,41
• 21 și peste	1,66

Explicația este dublă. Pe de o parte, o vârstă mai ridicată de căsătorie este asociată cu un mod de viață mai puțin tradițional care, la rândul său, este asociat cu un număr mai redus de copii. Pe de altă parte, putem presupune și o relație directă de determinare: posibilitatea unei planificări efective a dimensiunilor familiei se accentuează de abia după 20 de ani, ea fiind minimă la fetele căsătorite sub 13 ani.

Calificarea soțului/soției este și ea un determinant important al numărului de copii născuți.

Tabel 8.8 - Relația dintre calificare/profesie și numărul de copii

		Nr. copii	Semn.
Soț	Salariat calificat	3,85	
	Salariat necalificat	4,58	,000
Soție	Salariată calificată	3,22	
	Salariată necalificată	4,58	,000
Soț	Prof. modernă	3,90	
	Prof. tradițională	4,13	
	Fără profesie	4,53	,000

Faptul că cei fără profesie tind să aibă mai mulți copii poate sugera ipoteză că numărul de copii reprezintă și efectul unei crize a modului de viață, a unei vieți "de azi pe mâine".

Apare o tendință, la limita semnificației statistice, ca în orașele mari natalitatea să fie mai scăzută decât în celelalte tipuri de localități.

Autoidentificarea este asociată semnificativ cu numărul de copii:

Tabel 8.9 - Autoidentificarea și numărul de copii

	Nr. mediu copii/familie	Semn
• Români	4,40	,001
• Romi	3,80	
• Id. neam	4,42	
• Maghiari	4,63	,05

Și tipul de localitate și de comunitate sînt asociate cu diferențe în numărul de copii. Numărul mediu de copii născuți de femeile din orașe mari sau în celelalte tipuri de localități este de 4,24 față de 4,41 (semnificativ la probabilitate=0,000); romii care trăiesc în comunități omogene față de cei care trăiesc dispersați, au de asemenea mai mulți copii: 4,44 față de 4,22 (semnificația la ,000).

După cum se poate observa, toți factorii asociați cu viața modernă (nivel școlar mai ridicat, calificare, locuință în oraș mare, dispersat în masa comunității, vîrstă de căsătorie mai ridicată și în mod special vîrstă mai ridicată la prima naștere) influențează semnificativ o scădere a natalității, dar nu foarte accentuată.

Număr de copii doriți

Orice planificare familială începe cu stabilirea numărului de copii pe care familia respectivă îi dorește sau îi mai dorește.

Luînd în considerație numai femeile la vîrstă fertilă (pînă la 50 de ani), situația este cea din graficul 8.2.

Grafic 8.2 - Cîți copii mai vor familiile în care femeia se află la vîrstă fertilă

După cum se poate observa, există o largă intenție de a nu mai avea copii în plus decît cei existenți (**trei sferturi dintre femeile la vîrstă fertilă**). Dacă raportăm însă această intenție la faptul că media

copiilor născuți este deja de 4,4, ea nu mai este atât de spectaculoasă, în general, femeile din eșantion în marea lor majoritate au născut numărul de copii dictat de pattern-ul tradițional. Este însă importantă schimbarea de mentalitate: dorința de a controla numărul nașterilor. Există totuși un număr important de femei - 17% - care manifestă atitudinea tradițională în raport cu numărul nașterilor: "câți copii vor veni".

Este interesant de aceea să identificăm factorii care ar putea explica variațiile acestei atitudini și care au efecte importante asupra dinamicii natalității.

Pentru a determina cu mai multă claritate variația dorinței de a controla numărul nașterilor, vom folosi o scală de la 1 (câți vor mai veni, deci lipsa completă a planificării familiale) la 7 (nici unul, dorința stopării complete a natalității). Din **LFPD**, următorii factori aduc o contribuție independentă semnificativă:

Tabel 8.10 - Factorii din LFPD care aduc o explicație semnificativă la variația dorinței de planificare a familiei

	Coef. beta
• Vârsta femeii	+ ,27
• Niv. școlar femeie	+ ,15
• Nr. copii născuți	+ ,11
• Autoind. român	+ ,08

Tabel 8.11- Dorința de planificare familială în raport cu vârsta femeii

	Câți vor mai veni	Nici unul
Pînă la 19 ani	38,5%	30,8%
20-24	26,4%	51,8%
25-29	23,0%	65,0%
30-34	17,6%	74,9%
35-39	15,9%	79,8%
40-44	7,3%	89,2%
45-49	5,1%	92,9%

Să începem cu **vârsta** (Tabelul 8.11). În primul rînd să observăm că dorința de control al nașterilor variază în raport cu ciclul de viață: în prima parte a vieții, dorința de control al nașterilor este semnificativ mai scăzută, ea accentuându-se pe măsură ce crește vârsta și se atinge numărul de copii oarecum conținut în pattern-ul cultural.

În mod secundar pare să se contureze și o nouă tendință: anumite cupluri, chiar foarte tinere adoptă perspectiva planificării numărului de copii, independent de numărul de copii. Din aceste date se pot desprinde două tendințe ce par independente. Să privim la coloana din stînga: "cîți copii vor mai veni". În general, doar o mică parte dintre familii mai sînt caracterizate de această filosofie tradițională (în jur de o treime sau mai puțin). La vîrstele mai scăzute - pînă în 30 de ani, dar mai ales pînă în 21 de ani - o asemenea filosofie este mai prezentă. După 30 de ani tot mai multe femei încep să-și pună problema controlului nașterilor. Dacă privim coloana din dreapta - "nici un copil" - observăm că pattern-ul remarcat anterior se menține: avansul în vîrstă duce la creșterea rapidă a proporției acestei atitudini. Totodată se observă însă că și la vîrstele scăzute există o proporție substanțială de femei care adoptă o asemenea atitudine.

Independent de vîrstă, **numărul de copii** contribuie și el semnificativ la dorința de planificare a familiei.

Datele din tabelul ce urmează ne indică o largă variație de atitudini. Sînt familii fără nici un copil sau cu unul sau doi și care nu mai doresc copii. Cel puțin la nivelul dorinței, aceste familii se comportă diferit de pattern-ul tradițional. În special după 2 copii crește rapid proporția celor care nu mai vor copii. La 4 sau mai mulți copii aproximativ 80% din familii nu mai vor copii, dar există mereu cel puțin 10-15% familii care, indiferent de numărul de copii, nu au nici o intenție de control al nașterii.

Tabel 8.12 - Dorința de planificare familială în raport cu numărul de copii deja născuți (în procente)

Nr. copii existenți	Nici unul	1 copil	2-5 copii	Cîți vor mai veni
0 copii	34,6	23,1	11,5	30,8
1 copil	40,9	24,2	10,6	24,2
2 copii	66,3	5,3	4,2	24,2
3 copii	73,7	3,2	1,8	21,2
4 copii	81,6	2,0	2,4	14,0
5 copii	85,2	3,2	2,4	9,2
6 copii	80,4	2,0	2,0	15,7
7 și peste	81,6	4,0	1,5	12,9

Veniturile de care familia dispune **nu au** o influență semnificativă asupra dorinței de planificare a familiei. Doar dacă

considerăm **estimarea subiectivă a standardului de viață**, scăderea acestuia are o ușoară influență negativă asupra dorinței de a avea copii (Coef. beta = -,05).

Putem spune deci că într-o mai mică măsură **nevoia**, și mai mult **modernizarea** sînt factori activi de reorientare în acest domeniu.

Tipul de profesie este important în orientarea spre planning familial:

Tabel 8.13 - Profesia și dorința de a mai avea copii:

	Nici unul %	Unul sau cîți vor mai veni %	Semn.
• Prof.trad.	58,9	41,1	
• Fără prof.	71,0	29,0	,000
• Prof. moderne	79,2	21,9	,01

Salariații calificați au o dorință mai ridicată de a planifica familia decît salariații necalificați ($p > 0,01$).

Tipul de comunitate de romi și de localitate nu influențează această orientare.

Autoidentificarea este asociată cu variații semnificative: romii care se autoidentifică ca români au o dorință mai ridicată de a planifica dimensiunile familiei. Și între diferitele neamuri există diferențe semnificative: de exemplu vătrașii în raport cu celelalte neamuri luate împreună manifestă o dorință mai accentuată de planificare familială; romii care se identifică ca maghiari au dorința cea mai redusă de a recurge la planificarea familială.

Mijloace de planificare familială

După cum s-a putut vedea, există o dorință puternică de a dobîndi controlul asupra nașterilor, de a realiza o **planificare** a taliei familiei. Firesc, următoarea întrebare este: **au familiile capacitatea de a realiza o asemenea planificare ?**

Să vedem pentru aceasta dacă femeile utilizează mijloace de control al nașterilor și dacă da, ce mijloace.

Au fost considerate doar familiile în care soția era la vîrstă fertilă. Și pentru că interviul a fost luat uneori bărbatului, sînt destul de frecvente situații în care acesta, din jenă sau necunoaștere, a declarat că nu cunoaște acest aspect. Dintre femeile de vîrstă fertilă cuprinse în eșantion, situația este următoarea (Grafic 8.3).

Grafic 8.3 - Utilizarea mijloacelor de control al nașterilor la femeile fertile

Aproape două treimi dintre femeile cuprinse în eșantion (62%) nu folosesc nici un mijloc contraceptiv. 27% folosesc mijlocul cel mai dur: **întreruperea sarcinii**. Mijloace mai moderne și mai eficiente (pilule și sterilet) sînt folosite doar de 3% dintre femei.

Dorința de planificare familială pentru a fi efectivă trebuie să fie însoțită de capacitatea de a o face și de acțiunea efectivă. Tabelul 8.14 ne indică relația dintre intențiile de planificare și utilizarea efectivă a unei metode de prevenire a nașterii.

Tabel 8.14 - Relația dintre dorința de a planifica nașterile și utilizarea unor mijloace de control

Mai vor/Nu mai vor alți copii	Utilizează un mijloc preventiv	Nu utilizează nici un mijloc
Mai vor	64 19,2%	270 80,8%
Nu mai vor	429 44,5%	534 55,4%

Datele din tabel indică o discordanță între dorința familiilor de a controla nașterile și capacitatea efectivă de a o face. Mai mult de jumătate dintre subiecții care ar dori să controleze nașterile (55%) declară că nu folosesc nici un mijloc contraceptiv. Este firesc în schimb ca marea majoritate a celor care mai doresc copii (imediat sau poate peste o perioadă de timp) să nu folosească asemenea mijloace (81%). Ar trebui să luăm în considerare aici un fapt interesant. Operatorii de teren au sesizat un nivel ridicat de **pudoare** la țigănci atunci cînd vorbesc despre viața lor sexuală, nu numai față de străini, ci chiar și față de proprii lor soți. Unele femei au cerut să discute cu operatorul de teren aceste probleme nu în prezența soțului. S-ar putea ca un număr dintre cele care utilizează efectiv mijloace contraceptive să nu fi declarat că o fac. Nu există însă, se pare, șansa ca această particularitate să distorsioneze important imaginea oferită de date.

Care sînt factorii care influențează recurgerea activă la mijloace de planificare a familiei ? Am utilizat pentru a măsura acest comportament de a recurge la mijloace contraceptive o scală de la 1 la 3 (1 reprezentînd neutilizarea nici unui mijloc, 2 avortul ca mijloc nu numai dur, dar și de ultimă instanță, iar 3 mijloacele de prevenire).

Tabel 8.15 - Factorii care explică în mod independent (LFPD) utilizarea mijloacelor de control al nașterilor

	Coef. beta
• Numărul de copii născuți	+ ,12
• Vîrsta soției	- ,12
• Nivel școlar soție	+ ,07
• Nivel școlar soți	+ ,07
• Soțul este salariat	+ ,06

Vîrsta, menținînd sub control **numărul de copii născuți**, este un factor determinativ foarte important, dar cu acțiune negativă: cu cît crește vîrsta, dorința, și probabil și priceperea, de a recurge la mijloace de contracepție scade semnificativ. Faptul că numărul de copii deja născuți este de asemenea un factor important al recurgerii la mijloace de control, independent de vîrstă, indică o preocupare pentru talia familiei. **Nivelul de educație al cuplului** contribuie și el la recurgerea la mijloace de control al nașterilor.

Dacă considerăm doar femeile care nu mai vor copii, femeile foarte tinere par să manifeste o dorință/competență sensibil mai scăzută în planificarea familiei. Poate că aici intervine ca un factor activ obiceiul ca tînăra femeie să trăiască o perioadă de timp în familia bărbatului. Fiind și la o vîrsta foarte tînără (cel mai adesea sub 16-17 ani), ea nu se află într-un mediu în care comunicarea asupra unor probleme de natură intimă să fie favorizată.

Tabel 8.16 - Utilizarea mijloacelor de control al nașterilor, la femeile care nu mai doresc copii, pe vîrste

Vîrsta femeii	Utiliz. miji. control	Nu utiliz.
Pînă în 20 ani	23 25,8%	66 74,2%
Între 21 și 30 ani	184 44,7%	228 55,3%
Peste 30 ani	277 37,5%	461 62,5%

În grupa de vîrsta 21-30 utilizarea mijloacelor contraceptive crește sensibil, scăzînd apoi după 30 ani. Probabil că femeile mai în vîrstă nu știu să utilizeze astfel de mijloace, deși, din dalele prezentate mai sus, reiese că pe măsură ce crește vîrsta, dorința de control al nașterilor este mai mare.

Tipul de profesie a soțului aruncă o lumină interesantă.'

Tabelul 8.17 - Profesia soțului și utilizarea de mijloace de control al nașterilor

	Soția folosește miji. contraceptive %
• Fără prof.	29,2
• Prof. trad	40,0
• Prof. moderne	42,3

Lipsa de profesie probabil că este asociată cu un grad mai scăzut de utilizare a mijloacelor de control al nașterilor datorită lipsei de informare și a unei posibile stări de resemnare.

Tipul de comunitate (omogen/dispersat) nu este asociat cu diferențe.

Persoanele care locuiesc **în orașe mari** tind să recurgă mai frecvent la mijloace de control al nașterilor decît cele care locuiesc în orașe mijlocii/mici sau în sate (dif. semn. la $p > 0,01$).

Din întregă această analiză reiese cu claritate că **dorința de control al nașterilor** este mult mai ridicată decît **competența/oportunitatea** de a o face efectiv.

Capitolul 9. ȘCOALA

Nivelul școlar

Școala reprezintă o resursă importantă atât profesional-economică, cât și a modernizării modului de viață. Și invers, lipsa școlii este o piedică importantă în schimbarea modului de viață, în adaptarea eficientă pe lung termen la condițiile social-economice aflate în schimbare rapidă.

GENERAȚIA MATURĂ (cuplul de referință). Situația școlarității la generația matură, reprezentată în eșantionul nostru de cuplurile de referință, este prezentată în tabelul 9.1.

Tabel 9.1 - Nivelul școlar al generației mature

Nivel școlar	Bărbați		Femei		Total	
		%		%		%
Nici o clasă	233	14,5	507	28,7	740	22,0
Șc. primară incompletă	66	4,1	115	6,5	181	5,3
Șc. primară completă	423	26,4	438	24,8	861	25,2
Gimnaziu incomplet	147	9,2	141	8,3	288	8,5
Gimnaziu complet	620	38,7	516	29,2	1136	33,7
Liceu	95	5,9	39	2,1	131	3,9
Postliceal .	18	1,1	6	0,3	24	0,7

Din aceste date se pot desprinde câteva concluzii generale:

- Proporția analfabeților (cei care nu au mers deloc la școală sau, probabil forțați mai mult de autoritățile locale, au urmat câteva clase, dar nu au terminat ciclul primar) este foarte ridicată: 27,3%.

- Datele sugerează o anumită planificare a participării școlare la nivelul generației mature din prezent (și a părinților lor, evident) de a termina anumite cicluri școlare. Cei care merg la școala primară, marea majoritate o termină. Același lucru este valabil și pentru ciclul gimnazial sau liceu. Există deci dorința la o anumită parte a populației de romi de a orienta pe copii spre realizarea unor cicluri școlare. Altfel, pierderile pe parcurs ar fi fost sensibil mai ridicate.

Cele mai multe pierderi au avut loc pe parcursul ciclului gimnazial (8,5%).

- Nivelul școlar al femeilor este sensibil mai scăzut decât cel al bărbaților. Numărul analfabeților (cei care nu au urmat nici o clasă sau nu au terminat ciclul primar) este de 18,6% la bărbați și de 35,2% la femei, deci aproape dublu. Absolvenții de liceu sînt 5,9% în cazul bărbaților și 2,1% în cel al femeilor; de aproape trei ori mai ridicat deci. Există însă o tendință clară și pentru o parte a populației feminine de a urma școala, cel puțin la nivelurile ei medii: gimnaziu și liceu. O treime dintre ele (31 f %) au terminat gimnaziul sau mai mult. Pentru bărbați, proporția este sensibil mai ridicată: aproape jumătate (45,6%).

- Învățămîntul postliceal/universitar este mai degrabă o excepție în populația studiată.

Eficiența participării școlare poate fi estimată prin indicatorul sintetic cel mai elementar al "științei de carte", **fluența cititului**. (Graficul 9.1)

Grafic 9.1 - Fluența cititului la generația matură.

Aproape jumătate din populația de romi adultă (56% dintre bărbați și 41% dintre femei) știu să citească bine, conform cu propriile declarații. Cealaltă jumătate fie nu știe să citească deloc, fie cu dificultate, ceea înseamnă în fapt analfabetism.

NOUA GENERAȚIE. Apar sau nu diferențe în nivelul școlar între generația copiilor actuali (persoanele sub 16 ani din familiile analizate) și părinții lor? Comparația este dificilă pentru că noua generație de pînă la 16 ani nu are încă ciclul școlar încheiat. Unele concluzii pot fi însă trase.

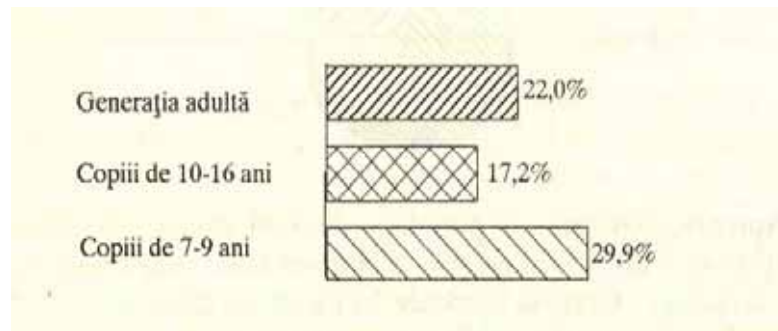
Tabel 9.2 - Participarea școlară a copiilor

Vîrstă:	Merg la școală							
	Regulat		Cînd și cînd		A întrerupt		Nu a mers de loc	
7 ani	44	48,3%	6	6,6%	8	8,8%	33	36,3%
8 ani	108	44,8%	36	14,8%	17	7,0%	81	33,3%
9 ani	121	52,4%	32	13,8%	24	10,4%	54	23,4%
10 ani	152	51,3%	46	15,5%	42	14,2%	56	18,9%
Hani	109	48,2%	34	15,0%	44	19,5%	38	16,8%
12 ani	133	42,2%	49	15,5%	65	20,6%	67	21,3%
13 ani	113	43,3%	45	17,2%	57	21,8%	46	17,6%
14 ani	109	38,1%	35	12,2%	100	35,0%	22	14,7%
15 ani	78	29,3%	25	9,4%	110	41,3%	52	19,5%
16 ani	18	30,5%	5	8,5%	27	45,8%	9	15,2%

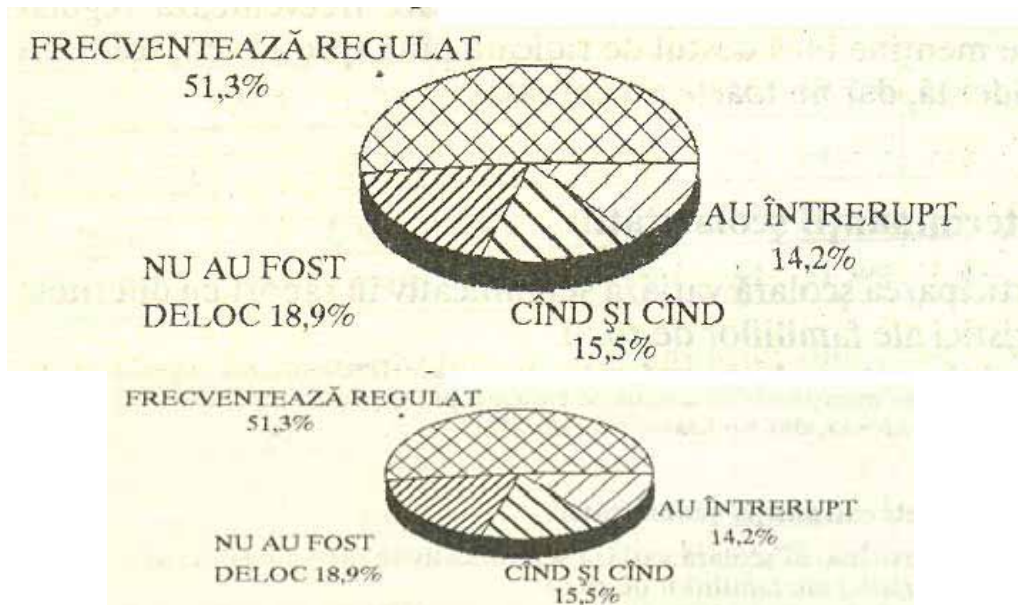
Nu se poate sesiza o schimbare semnificativă în participarea școlară la generația actuală de copii față de generația matură. Participarea școlară se menține în continuare foarte scăzută, în raport cu populația majoritară: aproximativ **o cincime** din ambele generații nu au fost niciodată la școală.

Graficele 9.2 și 9.3 indică chiar o tendință mai complexă.

Grafic 9.2 - Proporția persoanelor care nu au frecventat deloc școala: generația matură și copiii pe categorii de vîrstă

A existat o tendință de creștere a participării școlare la copiii care în 1992 aveau 10-16 ani față de generația matură. Generația de copii care a ajuns însă la vîrstă școlară după revoluție pare să fi regresat dramatic din acest punct de vedere, gradul de școlaritate al noii generații acum în formare pîrînd a fi mult mai scăzut decît cel al

Dacă luăm în considerare, pe lângă cei care nu au mers deloc la școală, pe cei care au întrerupt școala înainte de a termina ciclul primar de 4 clase, situația pare a fi și mai îngrijorătoare (Grafic 9.4). Din grupul de copii de 7-9 ani la data cercetării, probabil că mai mult de 50% nu vor reuși să termine nici măcar ciclul primar:

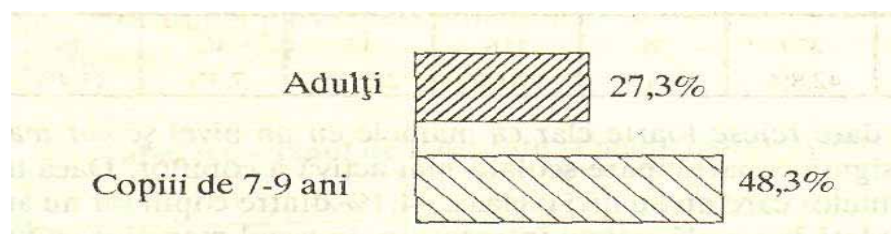
29,8% care nu au mers deloc la școală +

8,7% care deja au întrerupt frecventarea școlii +

10,0% (estimare probabilă) cei care în momentul actual merg "cînd și cînd la școală" sau încă o frecventează relativ regulat, dar vor înceta să o mai facă

Total probabil: 48,5%

Grafic 9.4 - Proporția generației de maturi și a generației actuale de copii de 7-9 ani (estimare) care nu au terminat/nu vor termina ciclul primar

Proporția celor care nu au frecvent niciodată școala sau care au abandonat-o este la vârsta de 8 ani de 40%, ceea ce egalează situația caracteristică copiilor de 12-13 ani din eșantionul nostru. Deci doar dacă nici un copil nu ar mai abandona școala după 8 ani, contingentul actual de la 7-8 ani ar menține același nivel școlar ca cel de 12-13 ani. Dar după cum arată datele noastre, de la 8 ani se mai pierd pînă la 12 ani încă 13%.

Această tendință de scădere a participării școlare este confirmată și indirect de proporția, pe vârste, a copiilor care frecventează școala "regulat". Cum participarea la școală scade rapid pînă la vârsta de 16 ani, ne așteptăm ca, proporția celor care frecventează regulat școala să scadă foarte rapid. Lucrurile nu se petrec însă chiar conform acestei așteptări. Proporția celor care frecventează regulat școala se menține încă destul de ridicată pînă spre 15 ani, scăderea fiind evidentă, dar nu foarte accentuată.

Determinanții școlarității

Participarea școlară variază semnificativ în raport cu diferitele caracteristici ale familiilor de romi.

Nivelul școlar al mamei aduce o contribuție importantă la explicarea variației nivelului școlar al copiilor.

Tabel 9.3 - Relația dintre participarea școlară a copiilor și nivelul de educație al mamei (cifre absolute și procente)

Șc. mamă > Șc. copii	0 clase	Primară neterm.	Primară term.	Gimn. neterm.	Gimn. term.	Peste gimn.
Frecv. regulat	138 21,2	57 32,8%	248 40,9%	93 45,4%	348 63,5%	122 73,0%
Frecv. neregulat	94 14,4%	33 19,0%	101 16,7%	27 13,2%	51 9,3%	10 6,0%
Școală întrer.	141 21,6%	49 28,2%	141 23,3%	38 18,5%	109 19,7%	16 9,6%
Nu a fost la școală	279 42,8%	35 20,1%	116 19,1%	47 22,9%	40 7,3%	19 11,4%

Din date reiese foarte clar că mamele cu un nivel școlar mai ridicat asigură o participare școlară mai activă a copiilor. Dacă în cazul mamelor care nu au nici o clasă, 64,4% dintre copiii lor nu au fost niciodată la școală sau au întrerupt-o, în cazul mamelor cu un nivel peste gimnaziu doar 21% de copii nu au urmat deloc școala sau au întrerupt-o.

Tipul de activitate profesională a tatălui are de asemenea o influență importantă asupra participării școlare. Copii salariaților calificați frecventează regulat școala în proporție de 72% față de în jur de 35% la celelalte categorii (salariați necalificați și persoane fără lucru). Doar 10% din copiii salariaților calificați nu au făcut nici o

clasă de școală, în raport cu 37% în cazul salariaților necalificați sau de 21% în cazul celor fără lucru.

Tabel 9.4 - Ocupația tatălui și participarea școlară

	Sal calif.		Sal. necal.		Nu lucrează		Lucr. pe cont propriu	
Frecv. reg.	304	71,7%	201	32,6%	146	39,2%	255	35,5%
Frecv. nereg.	22	5,2%	77	12,5%	54	14,5%	125	17,4%
Sc. întrer.	56	13,2%	109	17,7%	91	25,5%	189	26,3%
Nici o clasă.	42	9,9%	230	37,3%	81	21,8%	150	20,9%

Tipul de comunitate: în comunitățile omogene nivelul de participare școlară este substanțial mai mic decât în cazul romilor care locuiesc dispersat.

Tabel 9.5 - Tipul de comunitate și participarea școlară

	Com.omogene		Dispersați	
Frecv. regulată	526	33,3%	442	60,1%
Frecv. nereg.	264	16,7%	53	7,2%
Se. întreruptă	345	21,8%	144	19,6%
Nici o clasă	445	28,2%	96	13,1%

Tipul de localitate este și el puternic asociat cu gradul de participare școlară a copiilor: în orașele mari există o tendință marcată a unei participări școlare mai ridicată decât în orașele mijlocii, mici și la sat.

Tabel 9.6 - Tipul de localitate și participarea școlară

	Oraș mare		Oraș miji.		Oraș mic		Sat	
	%		%		%		%	
Frecv. reg.	538	51,4	224	36,7	27	23,1	212	35,7
Frecv. nereg.	151	14,4	101	16,6	21	17,9	54	9,1
Șc. întrer.	187	17,9	136	22,3	28	23,9	147	24,8
Nici o cls.	173	16,5	149	24,4	41	35,0	180	30,3

Neamul din care persoanele respective fac parte pare a explica într-o măsură substanțială participarea școlară.

Tabel 9.7 - Neamul și participarea școlară

	Frecv. reg.		Frecv. nereg.		Sc. într.		Nici o clasă.	
Spoitori	125	66,8%	11	5,9%	17	9,1%	34	18,2%
R. româniz.	157	59,0%	17	6,4%	63	23,7%	29	10,9%
Romi	363	48,9%	116	15,6%	156	21,0%	108	14,5%
Vătrași	179	45,6%	30	7,6%	63	16,1%	120	30,6%
Rudari	52	45,2%	29	25,2%	24	20,9%	10	8,7%
Ursari	14	33,3%	1	2,4%	15	35,7%	12	28,6%
R. de mătase	31	31,0%	15	15,0%	33	33,0%	21	21,0%
R. maghiar.	43	24,6%	16	9,1%	28	16,0%	88	50,3%
Căldărari	25	15,8%	49	31,0%	40	25,3%	44	27,8%

Deși eșantioanele din unele neamuri sînt relativ mici, datele cercetării indică diferențe substanțiale: spoitorii și romii românizați par a prezenta un nivel ridicat de participare școlară a copiilor, în timp ce căldărarii și romii maghiarizați prezintă un grad scăzut de școlarizare a copiilor.

Venitul. Starea de sărăcie se dovedește a fi nu numai produs al lipsei de școlarizare dar, la rîndul ei, un factor de perpetuare și amplificare a acesteia.

Mai jos (Tabelul 9.8) sînt prezentate proporțiile de copii, pe două tranșe de vîrstă, și pe decile de venituri pe persoană, care s-au retras de la școală sau nu au participat deloc. După cum se vede, în decilele cu veniturile cele mai scăzute proporția copiilor care nu participă la procesul școlar este substanțial mai ridicat decît la decilele superioare de venit.

Datele din tabelul 9.8 demonstrează că interesul relativ scăzut pentru școală nu exprimă doar o atitudine specifică modului de viață al romilor. Într-o măsură importantă ea este produsul sărăciei; dimpotrivă, creșterea bunăstării este asociată cu o creștere rapidă a interesului pentru participarea școlară.

Participarea școlară este determinată și de modul în care copiii se adaptează la condițiile școlii, la modul în care ei sînt tratați aici.

Tabel 9.8 - Venitul (decila 1, veniturile cele mai mici, decila 10, veniturile cele mai mari) și proporția copiilor care nu au fost deloc la școală sau s-au retras

Decile	Copii în vîrstă de 6-10 ani			Copii în vîrstă de 11-16 ani		
	TOTAL	Băieți	Fete	TOTAL	Băieți	Fete
1	24,4	34,8	13,6	39,3	53,6	27,3
2	13,1	17,1	7,7	34,0	38,9	28,8
3	14,3	19,0	9,5	33,3	31,4	35,1
4	13,8	10,0	15,8	23,3	24,1	22,2
5	9,1	11,1	6,7	38,2	39,4	37,1
6	13,2	6,3	18,2	32,7	42,9	19,0
7	7,3	4,0	12,5	33,3	34,4	32,5
8	10,3	-	20,0	36,8	39,3	34,5
9	5,9	-	13,3	27,6	36,0	21,2
10	-	-	-	16,1	27,3	10,0

Este foarte clar că mulți copii romi au probleme deosebite din acest punct de vedere:

- Lipsa de îmbrăcăminte este o problemă a multora dintre copiii romi.

- Lipsa sprijinului părinților în participarea școlară.

- Lipsa condițiilor necesare învățării: cărți, caiete, alte instrumente. La aceasta se adaugă și lipsa unei atmosfere, acasă, care să favorizeze studiul: locuințe supraaglomerate.

- Atitudinea colegilor și profesorilor poate fi un factor crucial în împingerea copiilor romi în afara școlii. Rămînerile în urmă, datorită absențelor și a lipsei de sprijin de acasă, se acumulează rapid, făcînd la un moment dat imposibilă menținerea ritmului de învățare. Aceasta produce o alienare progresivă a copilului față de școală, o antagonizare a relațiilor sale cu școala, o marginalizare față de colegi.

Excluderea școlară a romilor nu are loc printr-un act discriminatoriu explicit și intenționat, ci mai degrabă este rezultatul unui proces progresiv de marginalizare/automarginalizare. Această presupuziție este confirmată și de percepția părinților romi asupra atitudinii școlii față de copiii lor. Solicitați să indice dacă sînt sau nu mulțumiți de modul în care profesorii la școală se ocupă de copii, subiecții anchetați dau următoarele estimări:

- Sînt satisfăcuți 80,9%

•Nesatisfăcuți 19,1%

În general deci părinții nu consideră că școala tratează inacceptabil pe copiii lor. Asta nu înseamnă că în școală nu pot fi identificate o serie de procese, mai puțin vizibile cu ochiul liber, care îl îndepărtează pe copil de școală. Mai mult, părinții își asumă în mare măsură responsabilitatea pentru neparticiparea școlară a copiilor și consideră că nu există manifestări de discriminare accentuate. Dimpotrivă. Școala a fost mereu motivată să încurajeze participarea, chiar dacă adesea a făcut-o formal, accentuând mai mult prezența, decât cultivarea unei atitudini pozitive

Capitolul 10. PROFESII ȘI OCUPAȚII

În centrul modului de viață tradițional al romilor stau anumite profesii și moduri specifice de obținere a resurselor necesare vieții. Ce s-a întâmplat cu profesiile tradiționale ale romilor ? Ce alte profesii noi au fost adoptate ?

Cercetarea noastră ne permite să luăm în considerare profesia/ocupația atât a cuplului de referință (**3341 persoane**) care are rolul crucial în obținerea resurselor necesare în gospodărie și în cristalizarea unui pattern de activitate economică în cadrul familiei, cât și a tuturor celorlalți membri ai familiei în vârstă de peste 16 ani (**2627 persoane**). Eșantionul rezultat, **5968 persoane**, este foarte larg pentru a oferi o imagine cu un înalt grad de siguranță a structurii profesionale și ocupaționale actuale a populației de romi și a dinamicii în timp a acesteia.

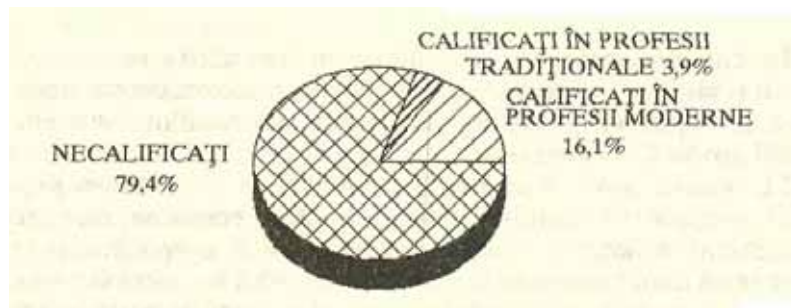
Profesiile

Tabel 10.1 - Profesiile populației de romi: cuplul de referință și total populație

Tip profesie	CUPLUL DE REFERINȚĂ			TOTAL POP. ACTIVĂ
	Bărbați	Femei	Total	%
Prof. moderne	547 34,6	187 10,6%	734 22,0	16,1
Prof. tradiționale	116 7,3	11 0,6	127 3,8	3,9
Nici o prof.	916 58,0	1564 88,8%	2480 74,2	79,4
TOTAL	1579	1762	3341	5968

Populația de romi în marea ei majoritate nu deține nici o profesie. Persoanele mature, în jurul căror gospodăriile se constituie (cuplurile de referință), prezintă o situație profesională alarmantă: 74% dintre ei nu au nici o profesie. Lipsa unei profesii este mai accentuată la femei, dar nici bărbații nu prezintă o situație mult diferită. Astfel, bărbații maturi, susținători economic și în mare măsură cultural și social ai familiei, în majoritatea lor (58%) nu au nici o profesie. Situația femeilor este și mai precară din punct de vedere profesional: 89% dintre ele nu au nici o profesie.

Grafic 10.1 - Calificarea populației mature (5968 persoane)

Dacă luăm în considerare toți maturii (persoanele de peste 16 ani) cuprinși în eșantion, imaginea generală este similară cu cea a cuplului de referință: 79% nu au nici o profesie. Tabelul 10.2 ne oferă perspectiva dinamicii pe generații a situației profesionale.

Tabel 16.2 - Situația profesională a întregii populații active, pe generații - 5968 persoane (procente).

Generații	Au profesii			Fără profesie	Elevi/ studenți
	TOTAL	P. moderne	P. trad.		
Bunici	17,2	2,9	14,3	82,9	
Părinți	16,3	10,9	5,4	83,7	
Frați	17,0	12,2	4,8	83,1	
Copii	22,5	18,5	3,2	77,5	0,8
Nepoți	18,4	15,8		81,6	2,6
TOTAL	20,0	16,1	3,9	79,4	0,6

Contrar percepției comune, proporția celor care au profesii tradiționale este scăzută (doar 7%): căldărar (76 persoane), argintar (12), lăutar (8), spoitor (67) și alte câteva meserii cu o frecvență mai redusă. O proporție însemnată - o treime dintre bărbați - au profesii specifice activității economice moderne. Printre femei, practicarea unor meserii tradiționale este și mai redusă: 4 spoitoare, 4 florărese, câte o lingurăreasă, o căldărăreasă, o lăutăreasă.

Proporția persoanelor care au calificări în meserii tradiționale scade sensibil de la generațiile în vârstă la cele tinere. Datele sugerează în fapt că prăbușirea profesiilor tradiționale s-a petrecut la nivelul generației părinților și probabil a bunicilor actualului cuplu

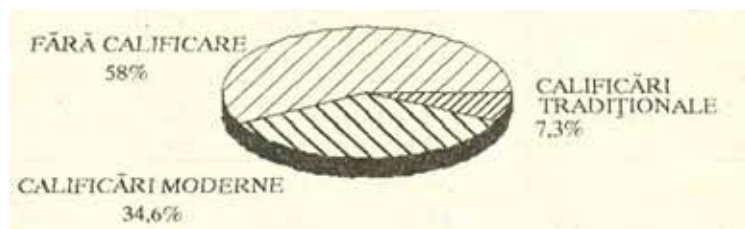
matur. Doar bunicii par a prezenta o proporție ceva mai mare de profesii tradiționale; dar și la ei această proporție era mai mult marginală -14%. Industrializarea socialistă, care a încercat să elimine brutal orice formă de activitate desfășurată în afara cadrelor statale, a produs o descalificare rapidă a generației de atunci și a rupt transmiterea profesiilor tradiționale noilor generații. În condiții favorabile s-ar putea ca unele meșteșuguri tradiționale să reînvie. Nu însă fără dificultăți, pentru că multe cunoștințe specializate și deprinderi s-au pierdut.

Există o tendință de profesionalizare, în diferite grade, în sistemul economic modern: 34,6% dintre bărbați își declară calificări în industrie, construcții, servicii etc.

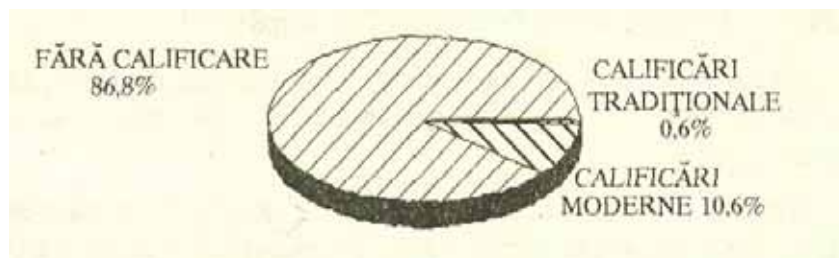
Dacă luăm în considerare doar salariații, situația calificării nu se modifică sensibil. Dintre persoanele salariate (cuplurile de referință), nivelul calificării este extrem de scăzut, marea majoritate ocupând poziții necalificate (60% din total, 57% dintre bărbații salariați), slab remunerate și extrem de vulnerabile la șomaj. Procentul celor cu calificări medii și superioare este infim: 1,5%. (Vezi graficele 10.2 și 10.3, precum și tabelul 10.3.)

Imaginea este confirmată de considerarea întregii populații de peste 16 ani cuprinsă în familiile analizate.

Grafic 10.2 - Calificarea bărbaților-cap de familie

Grafic 10.3 - Calificarea femeilor

Din totalul slariaților, majoritatea sînt necalificați. Calificări medii și superioare au o mică parte din populația activă (pînă în 2%).

Tabel 10.3 - Gradul de calificare a salariaților: generația cuplului de referință și total populație activă (procente)

	Cuplul de referință			Total populație
	Total	Bărbați	Femei	
Muncitori necalificați	60,2	56,8	68,5	59,4
Muncitori calificați	38,2	42,2	28,7	38,8
Cadre medii și superioare	1,5	1,0	2,8	1,8
TOTAL număr	972	683	289	1318

Tabel 10.4 - Gradul de calificare al salariaților pe generații (procente)

Generația	Total salariați		din care:		
		T%	Muncitori necalif. T%	Muncitori calif. T%	Cadre medii și superioare T%
Bunici	1	2,9	100,0	-	-
Părinți	57	10,9	64,9	31,6	3,5
Frați	27	13,9	63,0	37,0	
Cuplu ref.	889	22,0	60,3	38,2	1,5
Copii	324	18,2	56,2	41,7	2,2
Nepoți	13	17,1	53,8	38,5	7,7
Alte pers.	7	35,0	42,9	42,9	14,3
TOTAL	1318	22,1	59,4	38,8	1,8

Și din aceste date reiese o ușoară tendință ca tinerii să aibă o calificare ceva mai ridicată, dar tendința este prea slabă pentru a indica o schimbare sensibilă în pattern-ul ocupării.

Se pare că tînăra generație tinde să fie ușor mai calificată, în profesii moderne, dar și această tendință este foarte slabă, situația rămînînd precară.

Tabelul 10.5 ne oferă o imagine asupra sferelor economice în care cei calificați sînt angrenați. Marea lor majoritate sînt antrenați în industrie și construcții, **exact domeniile în care șomajul a crescut rapid și este în creștere.**

Tabel 10.5 - Sferile economice în care membrii cuplului de referință sînt angrenați.

	Bărbați	%	Femei	%	Total	%
Industrie	262	47,9	91	48,7	353	48,1
Construcții	129	23,6	12	6,4	141	19,2
Servicii	37	6,8	59	31,5	96	13,1
Agricultură	29	5,3	13	6,9	42	5,7
Transporturi	72	13,2	6	3,2	78	10,6
Armata	7	1,3	2	1,1	9	1,2
Altele	11	2,0	4	2,1	15	2,0
TOTAL	547		187		734	

Diferențe sensibile din punctul de vedere al profesiei și calificării apar în funcție de **tipul de autoidentificare** a romilor din eșantion.

Tabel 10.6 - Structura profesională în raport cu autoidentificarea

	Prof. moderne		Prof. tradiț.		Fără prof.	
		%		%		%
Identificare neam	135	25,7	65	12,4	325	61,9
Vătrași	86	41,9		0,0	119	58,0
Maghiari	28	25,4	3	2,7	79	71,8
Romi	180	35,9	38	7,6	284	56,6
Români	103	56,0	7	3,8	74	40,2

•Cu diferențe semnificative între ele, toate grupurile definite prin modul în care se autoidentifică prezintă un număr foarte mare de persoane **fără nici o profesie**. Proporția cea mai mică o prezintă romii-români (40%). Cea mai mare romii-maghiari. Celelalte grupuri se plasează între 57% și 62%.

•Ne așteptam ca romii care se identifică cu un anumit neam să prezinte o proporție ridicată de profesii tradiționale. Contrar acestei așteptări, proporția celor cu profesii tradiționale este foarte mică în toate grupurile. E drept însă, că cei mai mulți care mai au profesii tradiționale fac parte din grupul de romi care se autoidentifică cu un

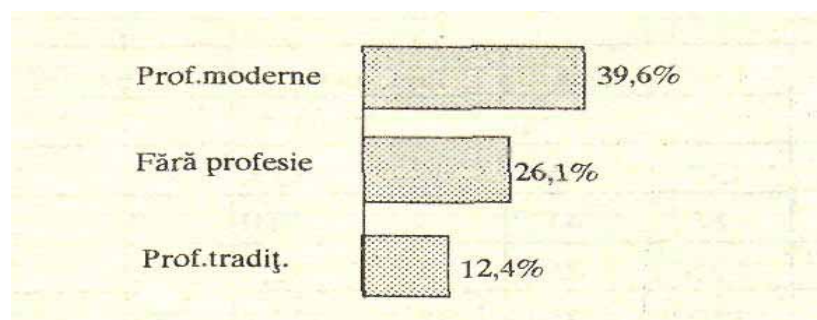
neam anume. Excepție fac vătrașii care nu prezintă nici o profesie tradițională.

- Profesii de tip modern au predominant romii-români (56%), urmați la o distanță apreciabilă de celelalte grupuri: vătrași (42%), apoi "romii" cu 36% și cei care se identifică cu un neam și romii-maghiari. Aceste date sugerează faptul că autoidentificarea ca "român" este asociată de regulă cu un grad ridicat de integrare într-un mod modern de activitate și de viață în general, după cum se va vedea în capitolele următoare.

- Din eșantionul nostru reiese că romii-maghiari au o situație profesională extrem de dezavantajată în raport cu toate celelalte grupe. Acest lucru trebuie luat sub rezerva reprezentativității eșantionului nostru pentru acest grup.

Cei care au profesii moderne, spre deosebire de cei cu profesii tradiționale, trăiesc mai dispersat în masa colectivității. O poziție intermediară o ocupă cei care nu au nici o profesie (Grafic 10.4).

Grafic 10.4 - Proporția familiilor de romi care trăiesc dispersat în masa colectivității, în funcție de profesie.

Analizând structura profesională în funcție de tipul de localitate, apare o ușoară tendință ca în localitățile mici și mijlocii (sat, oraș mic și mijlociu) proporția celor cu profesii moderne să fie mai ridicată decât în orașele mari, iar în acestea din urmă, proporția celor fără profesie să fie mai ridicată (Tabel 10.7).

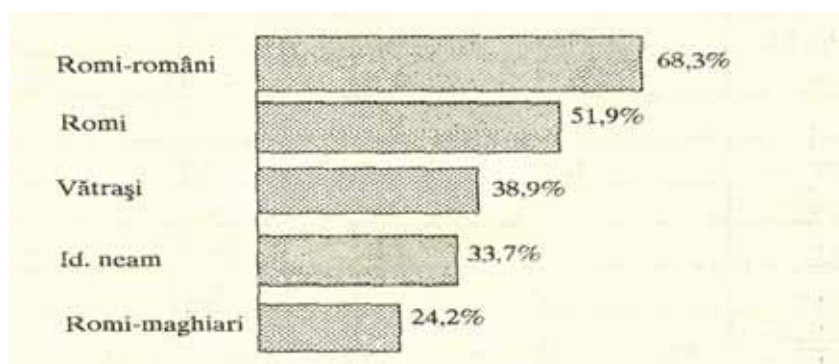
Tabel 10.7 - Structura profesională în funcție de tipul de localitate (procente)

	Sat/Oraș mic/mijl.	Oraș mare
Prof. moderne	31,7	24,3
Prof. tradiționale	7,4	9,1
Fără profesie	60,9	66,5

O asemenea diferență pare să indice, ipoteză susținută și de alte date, un început de migrație a celor fără profesie și loc de muncă de la sat, orașe mici și mijlocii (unde oportunitățile de câștig ocazional sînt mult mai scăzute) spre marile orașe.

Diferențe semnificative în funcție de autoidentificare apar și în ceea ce privește calificarea (Grafic 10.5).

Grafic 10.5 - În funcție de autoidentificare, proporția salariaților calificați din totalul salariaților.

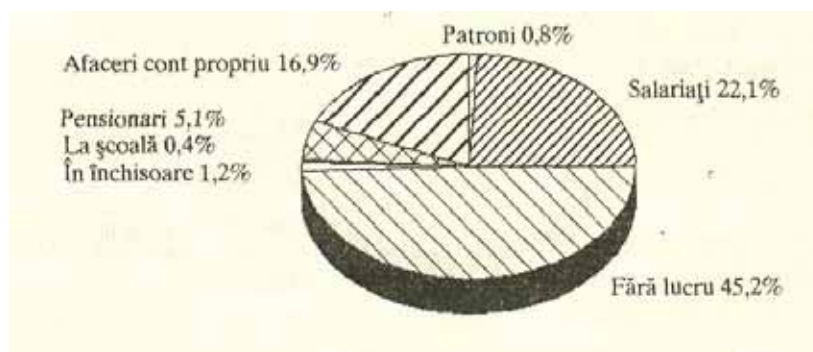

Proporția cea mai mare de salariați calificați apare la romii-români, urmași de romii care nu se mai identifică cu vreun neam. Cei care se identifică pe ei cu un neam prezintă o proporție sensibil mai redusă de salariați calificați.

Ocupațiile

Ocupația actuală a cuplului de referință ne oferă imaginea cea mai clară a modului în care populația de romi s-a adaptat la, sau este afectată de actualele schimbări economice.

Grafic 10.6 - Ocupația populației de peste 16 ani (5968 persoane)

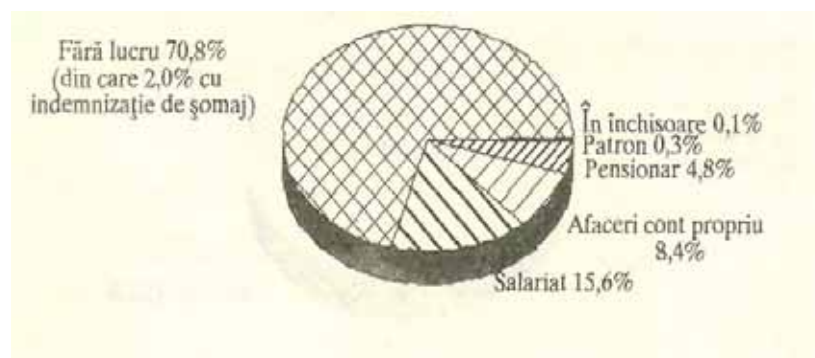
Tabel 10.8 - Ocupațiile: cuplul de referință și total populație activă (procente).

Ocupația	Cuplul de referință			Total populație
	Bărbați	Femei	Total	
Salariați	38,5	15,5	26,3	22,1
Patroni	2,0	0,3	1,1	0,8
Activ. cont pr.	25,0	8,5	16,2	16,9
Fără lucru	22,3	70,3	47,4	51,2
din care:				
Șomeri cu ind.	4,3	1,9	3,0	2,8
Închisoare	2,1	0,1	1,1	1,2
Pensionari	7,6	4,8	6,1	5,1
Serv. militar	0,3		0,1	0,7
În străinătate	1,6	-	0,7	0,8

Grafic 10.7 - Ocupația bărbatului - cap de familie

Grafic 10.8 - Ocupația soției.

Pe generații, situația ocupării este redată în tabelul 10.9.

Tabel 10.9 - Ocupația pe generații (în procente).

Ocupația	Bunici	Părinți	Frați	Cuplu ref.	Copii *)	Nepoți *)	Total
Salariați	2,9	10,9	13,9	22,0	18,2	17,1	22,1
Patroni	-	0,6	-	1,1	0,3	-	0,8
Af. cont propriu	11,4	19,7	29,9	16,4	15,8	15,8	16,9
Fără lucru	54,3	48,7	48,4	47,9	58,0	59,1	51,2
dintre care:							
Șomer cu ind.	-	0,4	3,6	3,0	2,9	3,9	2,8
Străin.	-	0,4	-	0,7	2,6	3,9	0,8
Închisoare	2,9	0,2	1,5	1,1	1,7	-	1,2
Armată	-	-	1,0	0,2	1,7	1,3	0,7
Elevi/St.	-	-	1,0	-	1,2	2,6	0,4
Total	35	522	194	3341	1780	76	5968

*) Copii și nepoții considerați în acest tabel au peste 16 ani.

Cîteva observații se impun din datele de mai sus:

- În general, situația ocupațională a generației cuplului de referință este similară cu cea a întregii populații active.

- Din populația matură aflată în centrul gospodăriei familiale 27,4% sînt salariați și patroni, deci cu venituri constante și legale (bărbați: 40,5%).

Din totalul populației de peste 16 ani doar puțin peste o cincime (22,1%) sînt salariați. Pentru comparație, la nivelul întregii țări, în totalul populației active la 1 iulie 1992 (perioadă în care am realizat și noi cercetarea) salariații reprezentau **58,6%**.

- Afaceri pe cont propriu (care de multe ori pot fi făcute la limita legalității sau dincolo de această limită) desfășoară 16-17%. Dacă luăm în considerare numai generația cuplului de referință, afaceri pe cont propriu declară 16,2% din total (25% dintre bărbați la care trebuie să adăugăm și cei 1,6 plecați în străinătate, ceea ce face în total 26,6%).

Cei care întreprind afaceri pe cont propriu reprezintă deci o proporție ridicată în raport cu configurația colectivității actuale, exprimînd modul tradițional de obținere a resurselor. Natura acestor activități este greu de precizat. Pentru a stimula cît mai mult posibil

o declarație liberă, nu s-a cerut să se specifice natura afacerii pe cont propriu și cu atât mai mult caracterul ei legal sau ilegal. Presupunem însă că cei mai mulți din această categorie au afaceri pe cont propriu cu un statut mai mult sau mai puțin legal. Asemenea afaceri pe cont propriu pot evolua în direcția unor activități economice legale, pe linia unei anumite tradiții, dar încadrate în sistemul social-economic al unei societăți moderne, sau, dimpotrivă, pot evolua în direcția unei economii subterane, împletindu-se cu criminalitatea.

Activitățile pe cont propriu pot oferi venituri fluctuante și, din multe motive, inclusiv datorită insuficienței adaptării a legislației la aceste tipuri specifice de activități, ele se află la marginea legalității și adesea dincolo de ea.

- Proporția persoanelor fără lucru (inclusiv casnicele) este extrem de mare: dacă considerăm șomerii care primesc indemnizație, cei care nu au de lucru fără ajutor de șomaj și cei aflați în închisoare, toți aceștia reprezintă 52% din întreaga populație și 48% din generația matură a cuplurilor de referință. Șomerii care beneficiază de alocație de șomaj reprezintă un procent foarte scăzut (3%), imensa majoritate a celor care nu au de lucru neîndeplinind condițiile pentru obținerea alocației de șomaj. Din acest punct de vedere, ei sînt într-o mică măsură protejați.

Procentul celor fără lucru este foarte ridicat datorită în mod special femeilor (70%). În populația de romi femeile sînt tradițional casnice, recurgînd la forme ocazionale de cîștig. Din datele noastre însă o mare parte dintre femei ar dori să lucreze, dar nu pot găsi un loc de muncă. Dintre bărbații cap de familie 20,1% nu au de lucru, neavînd totodată nici dreptul la indemnizație de șomaj. Să adăugăm aici și cei 4,3% șomerii cu indemnizație. În total, putem aprecia că, **un sfert** dintre bărbații cap de familie sînt șomerii. Dintre bărbații care nu lucrează, 14,7% declară drept cauză **starea de sănătate**, restul de 85,3% reclamă **lipsa locurilor de muncă**. Din această categorie probabil că unii întreprind afaceri pe cont propriu, dar nu au declarat-o, sau încearcă să o facă. Nu credem însă că trebuie să supraestimăm resursele ce pot fi obținute în acest mod. Comparativ cu situația pe întreaga populație a țării (în jur de 8% șomerii în perioada în care cercetarea noastră a fost realizată, majoritatea însă tineri absolvenți de școală și femei; probabil că mai puțin de 1% bărbați cap de familie), situația populației de romi este din acest punct de vedere disperată.

Să observăm, de asemenea, că de-a lungul generațiilor nu par să apară diferențe notabile. Tinerii tind să fie într-o proporție mult mai

mare fără lucru: peste 50%. La aceștia se mai adaugă aproximativ 3% care sînt șomeri cu indemnizație.

- În închisoare sînt declarate 1,2% din populația matură, ceea ce reprezintă mai mult decît dublul proporției pe întreaga populație a țării (0,5%). Se pare că cei mai mulți sînt tineri. Lipsa unui mod normal de obținere a resurselor, antrenarea în afaceri "subterane" ridică foarte mult proporția celor aflați în închisoare.

- Plecați în străinătate sînt doar 0,8% din populația matură, dar această cifră subestimează mult fenomenul: multe familii au plecat în întregime. În cursul cercetării am văzut adesea case cu ușile și ferestrele bătute în cuie - familiile plecate în Vest. Normal, aceste familii nu au putut intra în eșantion.

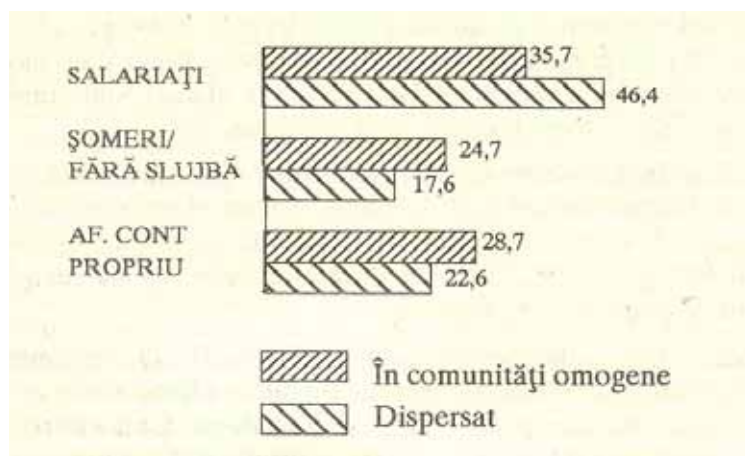
Modalitățile de plecare în străinătate sînt diverse. O foarte mică parte sînt plecați cu contract de muncă prin diferite firme românești. Imensa majoritate sînt plecați "turistic" sau ilegal. Unii dintre ei muncesc fără contract legal: este cazul Ungariei sau al Iugoslaviei și, în țările vestice, Germania, în primul rînd. Veniturile obținute pe această cale sînt substanțiale. De exemplu, doar o lună de muncă "la negru" în Ungaria poate aduce un cîștig echivalent cu salariul posibil de obținut în 5-6 luni de muncă în România. Marea majoritate care trec ilegal frontiera în țările occidentale obțin venituri din ajutorul social, cerșit sau activități ilegale/criminale. Țările occidentale sînt extrem de atractive din acest punct de vedere: cîteva zile norocoase de cerșit în Germania pot depăși ușor salariul posibil de obținut într-un an de zile în țară: 1000 DM = 300.000 lei (la data realizării cercetării).

- Doar 0,4% dintre persoanele de peste 16 ani sînt elevi sau studenți. Dacă ne referim doar la cei mai tineri, proporția se plasează de asemenea la un nivel extrem de scăzut: în jur de 2%.

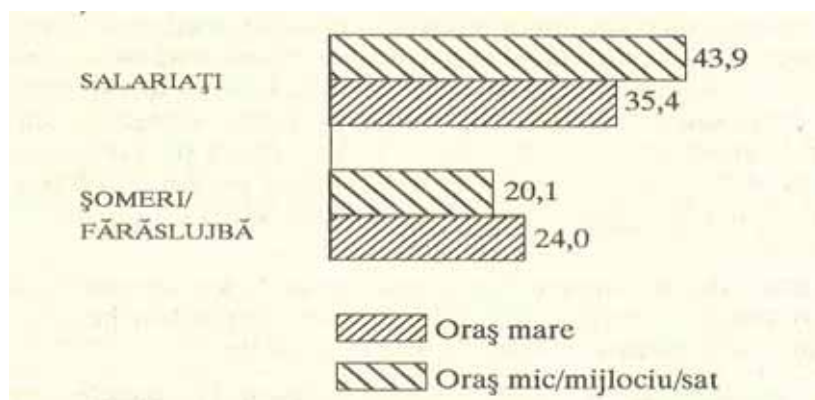
Să analizăm acum sursele variației ocupării. Persoanele care trăiesc dispersat în masa colectivității, datorită gradului mai ridicat de integrare în sistemul economic existent, prezintă o proporție mai ridicată de salariați și o proporție mai scăzută de șomeri/fără lucru și de afaceri pe cont propriu (Grafic 10.9).

Graficul 10.10 aduce o confirmare suplimentară ipotezei formulate mai sus cu privire la prefigurarea unei migrații tot mai intense spre orașele mari în căutare de lucru: în orașele mari spre deosebire de sate și orașele mici/mijlocii, proporția salariaților este mai mică, iar a celor fără slujbă este mai mare; de asemenea este mai ridicată proporția celor care întreprind afaceri pe cont propriu.

Grafic 10.9 - Structura ocupațională în funcție de tipul de comunitate (procente).

Grafic 10.10 - Ocupația în funcție de tipul de localitate (procente)

Analiza relației dintre **ocupații** și **profesii** ne oferă o înțelegere mai bună a configurației ocupaționale (Tabel 10.10).

Marea majoritate a celor cu profesii tradiționale sînt patroni sau desfășoară afaceri pe cont propriu. Profesia tradițională oferă deci o șansă de activitate economică. Dar sînt suficient de mulți cei care întreprind afaceri pe cont propriu sau sînt patroni de mici întreprinderi chiar fără a avea vreo profesie.

Șomerii, cu sau fără indemnizație de șomaj, sînt în proporție de peste două treimi persoane fără nici o profesie. Cei fără nici o profesie au deci dificultăți în a găsi de lucru sau a încerca afaceri pe cont propriu.

Mare majoritate a celor din închisoare sînt, de asemenea, fără nici o profesie.

Tabel 10.10 - Relația dintre profesie și ocupație (cuplu de referință)

OCUPAȚII	PROFESII		
	PROF. MODERNE	PROF. TRADIȚIONALE	FĂRĂ PROF.
	%	%	%
Salariați	301 49,3	5 0,8	305 49,9
Patron	14 42,4	9 27,3	10 30,3
Af. cont propriu	62 15,7	93 23,5	240 60,8
Pensionari	52 43,3	2 1,67	66 55,0
Șomer/fără lucru	86 28,5	6 2,0	210 69,5
Închisoare	4 11,8	- 0,0	30 88,2
Străinătate	16 64,0	- 0,0	9 36,0

NIVELUL ȘCOLAR al diferitelor ocupații este, de asemenea, semnificativ

Tabel 10.11 Relația dintre ocupație și școala

	Nr. mediu de clase absolvite
Patron	8,3
Șomer indemn.	8,2
Salariați	6,9
Închisoare	5,4
Af. cont propriu	4,9
Fără lucru	4,7
Pensionar	4,6

Nivelul școlar scăzut este un handicap în a obține o muncă salarială, fie ea și necalificată și cu atât mai mult de a fi patron. Cei fără lucru au un nivel școlar scăzut. Doar afacerile pe cont propriu - probabil cel mai adesea exercitarea profesiilor tradiționale sau comerțul "la negru" - sînt compatibile și cu un nivel școlar scăzut. După cum am văzut, mulți dintre cei cu profesii tradiționale, care au un nivel școlar scăzut, desfășoară activități pe cont propriu.

Aceste date sugerează faptul că unele idei exprimate în discuțiile diferitelor organizații de romi că "școala populației majoritare" este nerelevantă pentru romi pot avea consecințe dezastruoase, ele conservând subprofesionalizarea și blocând încadrarea populației de romi într-un sistem modern de activitate economică.

Criza pe care un segment important al populației de romi o traversează pare să provină, în mare parte, din criza profesiilor și ocupațiilor tradiționale. La aceasta se adaugă, dispariția sistemului economic socialist care oferea o anumită securitate tuturor persoanelor. În noua economie, romii sînt în mod sistematic și masiv dezavantajați.

Pentru ca imaginea să fie completă, trebuie luată în considerare și apariția unor noi posibilități de obținere a mijloacelor de viață, în prelungirea unor premise tradiționale, în cadrul haosului creat de căderea regimului socialist și trecerii la o economie de piață. Dar aceste posibilități, cu o mare spectaculozitate socială, reprezintă, paradoxal, o importantă sursă de frustrare pentru marea majoritate a romilor care nu au acces la ele. În plus, ele sînt în curs de îngustare rapidă prin creșterea gradului de organizare a economiei.

Capitolul 11. STANDARDUL DE VIAȚĂ

Veniturile: considerații metodologice

În cercetarea noastră am inclus un modul special dedicat obținerii de informații despre veniturile familiilor de romi. Înainte de a trece la analiza propriu-zisă a datelor, se impun câteva precizări.

În primul rînd, **perioada de referință** pentru veniturile analizate este luna mai 1992.

În al doilea rînd, datele noastre se referă numai la **veniturile bănești** ale familiilor, nefiind inclusă valoarea autoconsumului sau a produselor și serviciilor primite din fondurile sociale de consum, în ceea ce privește autoconsumul mica producție gospodărească nu este prea dezvoltată în cadrul modului tradițional de viață al populației de romi. Observațiile făcute de cercetători converg asupra faptului că obiceiul utilizării eventualului pămînt de pe lîngă casă, pentru a produce o parte din alimentele necesare, este mai puțin răspîndit.

Un al treilea aspect se referă la o problemă care intervine în mai toate cercetările care urmăresc obținerea de date privind veniturile populației, și anume tendința sistematică de subestimare a acestora. Și noi am recurs la singura metodă disponibilă: veniturile au fost consemnate pe baza declarațiilor subiecților intervievați. Operatorii de teren au exprimat un grad ridicat de neîncredere în corectitudinea declarării veniturilor. Motivația declarării unor venituri mai mici decît cele reale este dublă. Pe de o parte, speranța, larg răspîndită după revoluție în populația de romi, că vor primi "ajutoare". Foarte frecvent în cursul cercetării se întîmpla următoarea situație: unii romi, neînțelegînd de ce vecinii lor au fost incluși în eșantion și ei nu, solicitau a li se lua și lor interviul în ideea primirii ajutorului presupus. Pe de altă parte, în condițiile în care multe dintre venituri sînt obținute din afaceri pe cont propriu, pentru a evita impozitarea, sînt declarate venituri mai mici; în plus o serie de venituri, sau chiar întregul venit al familiei, provin din activități ce depășesc cadrul legal (comerț ambulant nelegal, "ghicitul viitorului", cerșit sau chiar furt, schimb valutar etc.). Minimizarea veniturilor reprezintă un mecanism de apărare. De altfel, romii înșiși afirmă că "țigani nu-și declară niciodată veniturile adevărate". În constituirea acestei estimări a cercetătorilor cu privire la subestimarea sistematică și de amploare a veniturilor nu este exclusă nici intervenția stereotipului, pe care aceștia îl împărtășesc cu întreaga populație majoritară, că "țigani cîștigă foarte mult din activitățile lor subterane, că sînt plini de bani și în special de aur".

Mai mult, un număr mare de subiecți (aproximativ 40% din total) au refuzat să-și declare în detaliu veniturile; alții au indicat numai sursa de obținere a veniturilor (salariu, pensie etc.), fără a preciza suma, sau au declarat numai suma totală a acestora.

Dintre cei care nu și-au declarat veniturile, cei mai mulți (50%) erau salariați, 15% "fără lucru", 9% desfășurau afaceri pe cont propriu, iar 5% erau "șomeri cu indemnizație". Pentru familiile unde au fost declarate veniturile, dar nu a fost indicată sursa de formare a acestora, s-a constatat că în aproape jumătate din cazuri soțul era în închisoare, alte situații, mai des întâlnite, fiind acelea în care soțul era "fără lucru" sau își satisfăcea serviciul militar.

În privința celor care au refuzat să-și declare veniturile (sau au indicat numai sursa de formare a acestora) s-a constatat că înzestrarea cu bunuri de folosință îndelungată nu diferă semnificativ față de cea a familiilor care și-au declarat veniturile, estimându-se pe această bază că nici între veniturile lor nu există diferențe majore.

În aceste condiții se pune firesc întrebarea câtă încredere oferă datele obținute din cercetare privind veniturile familiilor de romi.

Măsura în care veniturile bănești declarate sînt mai mici decît cele reale este dificil de determinat. Se poate însă estima că ierarhizarea familiilor după criteriul venit nu a fost afectată semnificativ de subdeclararea sistematică a veniturilor; deci că subestimarea s-a produs aproximativ uniform pe întreaga scală a veniturilor. O asemenea presupuziție este doar parțial corectă. Cercetătorii au observat adesea faptul că reținerile în declararea surselor de venit și a volumului acestuia apar mai mult în cazul familiilor mai înstărite. Avem deci motive să credem că la venituri scăzute, declararea a fost ceva mai apropiată de realitate, decît la venituri mai ridicate. Un argument important în sprijinul considerării variabilei VENITURI ca relevantă este faptul că ea corelează semnificativ cu alte componente ale modului de viață, în direcția așteptată. Aceasta înseamnă că nu există distorsiuni majore în declararea nivelului de venituri.

În fapt, orice politică de sprijin a unor grupuri aflate în nevoie se găsește într-o dilemă asemănătoare: ea nu poate lua în considerare drept criteriu de determinare a nevoii decît veniturile declarate și constatabile și care în general sînt cele obținute prin mijloace legale. Veniturile mai mult sau mai puțin ocazionale, greu de detectat prin mijloacele de care statul dispune, și care ar putea scădea ajutorul, și cu atît mai mult cele obținute din surse dincolo de lege, nu vor putea de regulă fi înregistrate. Cu alte cuvinte, estimările noastre sînt exact tipul de estimări pe care și sistemul de protecție socială le poate face atunci cînd determină volumul sprijinului de acordat. Este evident că unele familii nu pot să supraviețuiască nici o lună cu veniturile declarate (destul de multe sub 2000 lei/lună). Aceste venituri mai

mult sau mai puțin regulate și legale sînt completate cu venituri ocazionale care nu pot fi însă, în cele mai multe cazuri, decît tot de dimensiuni modeste.

Pe de altă parte, comparînd datele rezultate din cercetare privind venitul mediu lunar al unei familii de romi, cu datele Comisiei Naționale pentru Statistică privind veniturile familiilor de salariați se constată că acestea sînt suficient de apropiate. Astfel, din cercetare a rezultat că venitul mediu total net lunar al unei familii de romi era de 26.920 lei. Datele oferite de Comisia Națională pentru Statistică prin cercetarea bugetelor familiilor de salariați arată că, în semestrul I al anului 1992, veniturile bănești nominale au fost de 33.735 lei lunar la o familie de salariați și de 32.063 lei lunar la cele de muncitori, veniturile din salarii, în medie lunară pe o familie, fiind de 27.690 lei.

Observațiile făcute de cercetători asupra locuinței, dotării gospodăriei, îmbrăcăminte, hranei indică un nivel de trai cel mai adesea scăzut sau foarte scăzut, excluzînd ipoteza unor venituri fabuloase ascunse. Acestea ar putea fi presupuse doar dacă se acceptă ipoteza că romii, în mod tradițional, investesc banii masiv în obiecte de preț indivizibile (aur, de exemplu).

Veniturile și standardul de viață

Pentru estimarea standardului de viață am luat în considerare mai mulți indicatori: veniturile totale ale familiei (VENIT), venitul lunar pe membru de familie (VEN/PERS), evaluarea subiectivă a standardului de viață (ST. SUBIECTIV) și dotarea locuinței cu bunuri de folosință îndelungată.

Pe ansamblul eșantionului studiat, **venitul mediu total lunar** al unei familii de romi era de **26.920 lei (5113 lei/persoană)**. Față de acesta, familiile de romi din mediul urban aveau un venit total mediu lunar de **28.422 lei (5364 lei/persoană)**, iar cele din mediul rural de **18.635 lei (3579 lei/persoană)**.

Gruparea familiilor pe decile ierarhizate după venitul total lunar și după venitul pe persoană indică o diferențiere economică extrem de mare între familiile de romi: media veniturilor totale lunare este de **1.956 lei** pentru familiile din prima decilă și de **121.926 lei** pentru cele din ultima decilă; **343 lei/persoană** pe lună în prima decilă, față de **23.067 lei/persoană** în ultima decilă.

Ierarhizarea, pe decile, a familiilor de romi după nivelul venitului total lunar mediu pe o persoană evidențiază faptul că marea

majoritate a familiilor de romi dispun de venituri modeste, mediana distribuției fiind mult deplasată spre stînga față de medie. Aproximativ trei sferturi din numărul total de romi trăiesc în familii cu un venit mediu pe persoană sub media pe eșantion. Să mai facem o observație. Marea majoritate a romilor din eșantionul nostru, peste 90%, prezintă venituri medii pe persoană relativ modeste: sub 8.000 lei. Doar 7,2% au venituri medii de aproximativ 23.000 lei.

Tabel 11.1 - Distribuția pe decile a familiilor în funcție de venitul pe persoană

Decile	Limitele decilelor – lei -	% din numărul total de persoane	Venitul mediu lunar pe persoană
1	sub 650	11,2	343
2	651-1000	12,8	854
3	1001-1500	11,2	1277
4	1501-2100	10,0	1831
5	2101-2800	10,5	2432
6	2801-3750	9,8	3262
7	3751-5000	8,5	4388
8	5001-6700	9,4	5689
9	6701-9700	9,4	7806
10	peste 9700	7,2	23076

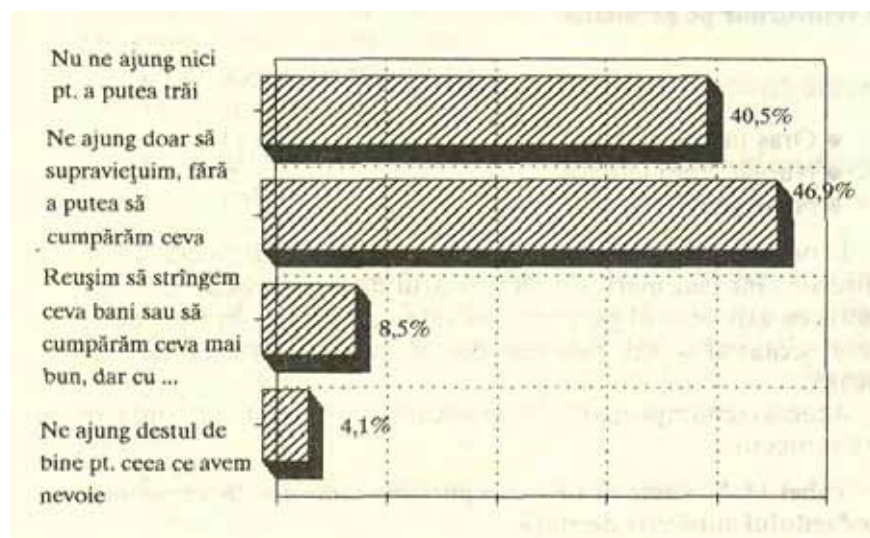
Standardul subiectiv de viață este estimat prin răspunsul la următoarea întrebare:

Gîndindu-vă la veniturile totale ale familiei, puteți spune că vă ajung sau nu ?

1. Nu ne ajung nici pentru a putea trăi
2. Ne ajung doar să supraviețuim, fără a putea să cumpărăm ceva mai bun sau să strîngem ceva bani
3. Reușim să strîngem ceva bani sau să cumpărăm ceva mai bun, dar cu economii și sacrificii
4. Ne ajung destul de bine pentru ceea ce avem nevoie

Cum apreciază familiile de romi veniturile totale obținute în raport cu costul vieții ?

Grafic 11.1 - Estimarea subiectivă a standardului de viață

Tabel 11.2 - Estimarea subiectivă a standardului de viață

	Nu ne ajung nici pentru strictul necesar	Ne ajung numai pt. strictul necesar	Reușim să facem față, dar numai cu economii și sacrificii	Ne ajung destul de bine pt. ceea ce avem nevoie
Total	40,5	46,9	8,5	4,1
URBAN	39,1	48,2	8,4	4,3
RURAL	44,0	43,4	9,0	3,6

Din punctul de vedere al estimării subiective, 87,4% dintre familiile de romi apreciază că veniturile de care dispun nu le ajung nici pentru strictul necesar, sau numai pentru strictul necesar. Pentru familiile care au cel puțin 4 copii, ca și pentru familiile în care femeia trăiește singură, această apreciere a veniturilor totale în raport cu costul vieții apare în aproape 95% din cazuri.

Determinanții variației veniturilor

Dacă luăm în considerare toate variabilele de context explicative ale variației caracteristicilor populației de romi (LFPD), sînt cîteva care, controlînd pe celelalte, au contribuții explicative semnificative în raport cu standardul de viață.

Tabel 11.3 - Factorii din LFPD explicativi semnificativ ai variației veniturilor pe persoană

	VENIT/PERSOANĂ Coef. beta
• Oraș mare/celelalte	+0,13
• Număr copii născuți	-0,09
• Nivel școlar soț	+0,07

În orașele mari, spre deosebire de orașele mijlocii, mici sau sate, veniturile sînt mai mari. Cu cît numărul de copii născuți este mai ridicat, cu atît venitul pe persoană este mai scăzut. În fine, cu cît nivelul școlar al soților este mai ridicat, cu atît veniturile sînt mai ridicate.

Aceeași tendință apare și în explicarea variației standardului de viață subiectiv.

Tabel 11.4 - Factorii LFPD explicativi semnificativ ai variației standardului subiectiv de viață

	ST. SUBIECTIV Coef. beta
• Număr copii	-0,15
• Nivel școlar soț	+0,11
• Profesii moderne (soț)	+0,07
• Oraș mare/celelalte	+0,05

În general, se afirmă că în cazul romilor, legătura dintre nivelul de școlarizare, profesie (ocupație) și venituri nu este semnificativă, aceasta fiind și una dintre cauzele dezinteresului față de instruire. Spre exemplu, un "căldărar" fără nici o clasă are venituri mai mari decît un strungar; la fel un căruțaș față de un operator chimist, sau un "bișnițar" față de un inginer. Datele cercetării noastre indică însă faptul că nivelul școlar este un factor important al standardului de viață (Tabel 11.5).

Alte caracteristici ale populației de romi sînt asociate cu variații în standardul de viață (Tabel 11.6).

- Patronii au un standard economic de viață net superior celorlalte categorii.

- Cei care întreprind afaceri pe cont propriu tind să aibă venituri mai ridicate decît salariații, fără ca diferențele la venit/persoană să fie semnificative. Ei sînt însă semnificativ mai

satisfăcuți cu standardul lor de viață cu $p > 0,001$. Dacă însă comparăm pe cei cu afaceri pe cont propriu cu salariații necalificați, diferențele se măresc și devin înalt semnificative.

- Între salariați, lipsa de calificare/calificarea creează diferențe semnificative.

- Din datele de mai sus reiese și faptul că salariații calificați au un standard de viață semnificativ mai ridicat decât al celor care întreprind afaceri pe cont propriu.

- Tipul de profesie și existența ca atare a profesiei la capul familiei creează, de asemenea, diferențe sensibile în ceea ce privește standardul economic. Cei care au profesii tradiționale prezintă un standard de viață net superior celor care au profesii moderne și aceștia la rândul lor au un standard de viață superior celor fără profesii.

- Categoriile rezultate din autoidentificare prezintă diferențe sensibile (Tabel 11.7).

Tabel 11.5 - Proporția celor care știu/nu știu să citească în fiecare decilă a ierarhizării în funcție de venitul/persoană

Decile venit/persoană	Știu să citească		
	Bine	Cu dificultate	Deloc
1	41,4	26,3	32,3
2	44,2	27,9	27,9
3	44,2	25,6	30,2
4	41,7	28,6	29,7
5	53,7	30,5	15,8
6	57,3	24,4	18,3
7	63,2	29,4	7,4
8	48,8	38,4	12,8
9	60,9	25,3	13,8
10	62,9	28,1	9,0

Tabel 11.6 - Variația standardului de viață în funcție de diferiții factori

SOT	VEN/PERS.	SEM.N.	ST.SUBIECTIV	SEM.N.
• Patron	26039		2,65	
• Salariat	5054	,000	1,84	,000
• Sal. calif.	6400		1,97	
• Afaceri cont propriu	5872		1,95	
• Sal. necal.	3283	,000	1,60	,000
• Nu lucrează	2050	,001	1,41	,000
• Șomer (cu ind.)	2562		1,45	
• Pensionar	4773		1,82	
• Prof. tradiționale	10602		2,23	
• Prof. moderne	5327	,001	1,91	,000
• Fără profesie	3748	,01	1,61	,000
SOTIE				
• Sal. cal.	8649		2,14	
• Sal. necal.	6587	ns	1,77	,000
• Nu lucrează	4439	ns	1,70	ns
• Femeie singură	3600	ns	1,50	,000

Tabel 11.7 - Veniturile și standardul subiectiv în funcție de autoidentificare

AUTOIDENTIFICARE	VEN / PERS.	SEM.N.	ST.SUBIECTIV	SEM.N.
• Romi	5.415		1,71	
• Romi-români	5.261		1,87	,01
• Id. neam	5.025		1,85	
• Vătrași	3.740	,001	1,55	,000
• Romi-maghiari	2.760	,01	1,56	

Neamurile legate de practicarea unor profesii tradiționale, în condițiile economiei actuale, prezintă venituri mult mai ridicate decât ceilalți romi. Cîteva exemple sînt ilustrative:

	VENIT/FAMILIE
- argintari	46.933
- nomazi, corturari	44.667
- cãldãrari, fierari, potcovari	42.593
- fulgari	41.000
- de mătase	28.495

Alte neamuri însã prezintă venituri extrem de reduse:

	VENIT/FAMILIE
- cãrãmidari	9.180
- ursari	15.264
- rudari, lingurari	17.700

Romii care trãiesc dispersați, probabil mai integrați în sistemul economic al colectivității, par sã aibã un standard de viață mai ridicat decît romii care trãiesc în comunități omogene. De asemenea, orașele mari, spre deosebire de sate, orașele mici și mijlocii, oferã posibilități de cîștig substanțial mai ridicate.

Acest decalaj este de naturã a motiva migrarea cãtre orașele mari care probabil se va accentua în următorii ani.

Tabel 11.8 - Veniturile și standardul subiectiv de viață în funcție de tipul de comunitate și localitate

TIP COMUNITATE	Ven/pers.	Semn.	St. subiectiv	Semn.
• Omogenã	4.522		1,65	
• Dispersat	5.501	,05	1,83	,000
TIP LOCALITATE				
• Oraș mare	6.707		1,83	
• Oraș mijl./mic/sat	3.694	,000	1,67	,000

Dimensiunile familiei reprezintă un factor important al variațiilor veniturilor. Creșterea numărului de persoane din familie este însoțită de o scădere marcată a veniturilor pe persoană. Standardul subiectiv pare a fi în acest caz mai puțin sensibil. Familia extinsă oferă o protecție economică dar și social-subiectivă în situații economice dificile.

Tabel 11.9 - Venitul și standardul subiectiv de viață în funcție de talia familiei

Familii compuse din:	Ven./pers.	Semn.	St. subiectiv	Semn.
• 1-4 pers.	6920		1,75	
• 5-6 pers.	5977		1,78	
• 7-10 pers.	3910	,001	1,71	
• 11 și peste	2604	,001	1,59	,05

Cum este de așteptat, familiile monoparentale au venituri semnificativ mai reduse decât familiile normale.

Tabel 11.10 - Venitul și standardul subiectiv de viață la familiile cuplu și monoparentale.

	Ven./pers.	Semn.	St. subiectiv	Semn.
• Familie cuplu	5417		1,76	
• Femeie singură	4143	,001	1,50	,000

Sursele veniturilor

Analiza surselor de venit este foarte importantă pentru înțelegerea modului de viață al populației de romi. Încrederea în declararea veniturilor este variabilă în raport cu sursa de venit. Probabil că atunci când a fost vorba de veniturile **regulate** din **surse normale**, declarațiile au fost mai adecvate. Declararea surselor de venit ocazionale sau chiar regulate, dar din afaceri pe cont propriu, probabil că sînt subestimate într-o măsură mai ridicată, atît ca frecvență, cît și ca volum de venituri furnizate. Luînd această rezervă, situația este cea din Tabel 11.11.

Conform declarațiilor, în mai mult de jumătate de familii nu există nici un salariat. În condițiile nivelului salariilor din țara noastră, doar două salarii asigură de regulă un standard decent de viață unei

familii. Acest lucru este cu atât mai valabil pentru familiile de romi care au un număr mult mai mare de persoane. Faptul că doar 17% din familiile de romi din eșantion au 2 sau mai multe salarii reprezintă un indicator foarte clar al standardului economic precar al acestei populații.

Tabel 11.11 - Frecvența diferitelor surse de venit

	% din numărul total al familiilor			
	Nici unul	Unul	Două	Trei sau mai multe
• Salarii	52,5	30,9	12,4	4,2
• Pensii	70,9	24,9	3,7	0,5
• Îndemn, șomaj	93,3	5,6	0,9	0,2
• Venit afaceri	87,2	7,4	4,1	1,4
• Venit, ocazional	61,2	21,8	10,3	6,6

În medie la o familie de romi revin: **0,7 salariați** (și în acest caz existînd o anumită diferențiere între familiile din localitățile urbane și cele rurale: 0,8 și respectiv 0,5), față de **1,7 salariați** pe întreaga populație, cum indică bugetele de familie ale CNS; **1,1 alocații pentru copii** în raport cu **2,9 copii** pe familie în întregul eșantion (alocații pentru copii, în momentul cercetării primind doar părinții salariați la stat); **0,3** pensionari de asigurări sociale.

La una din 5 familii de romi, o persoană desfășoară o activitate pe cont propriu.

Aproape 3/4 dintre gospodăriile de romi obțin resurse din venituri regulate (78,5% în urban; 68,5% în rural); 17% dispun de venituri atât din surse regulate, cât și ocazionale, dependente în mod exclusiv de realizarea unor venituri ocazionale fiind aproximativ 10% dintre gospodăriile cuprinse în cercetare.

Veniturile din surse regulate au fost în medie de 13.641 lei lunar, adică 50,7% din veniturile totale declarate. Ele sînt mai mari în mediul urban (15.964 lei) comparativ cu mediul rural (8.930 lei).

Din cercetarea noastră a rezultat că, în general, familiile de romi dispun de **surse mixte de venituri**, unele cu caracter regulat, altele avînd un caracter ocazional. Existența surselor mixte de venituri pentru familiile de romi reflectă de altfel diversitatea activităților economice în care aceștia sînt implicați, precum și adaptabilitatea față de modificările survenite în plan socio-economic, ca expresie a unui comportament economic diferit de cel al celorlalți membri ai societății românești. Unele din aceste activități se încadrează în

cadrul legal, altele îl depășesc. Există activități desfășurate în mod tradițional, în legătură cu "neamul" din care aceștia fac parte: lăutari, spoitori, cărămidari - numele acestor neamuri arată activitatea tradițională pe care, de regulă, aceștia o desfășoară. Prelucrarea metalelor (argint, cositor), recuperarea și vânzarea sticlelor, a articolelor de îmbrăcăminte sau a fierului vechi, vânzarea florilor, fructelor de pădure sau revânzarea în târguri a celor mai diverse bunuri, prelucrarea și comercializarea diferitelor obiecte (imitații de bijuterii, ochelari de soare și articole de plajă etc.), reprezintă tot atâtea activități tradiționale. Aceste surse sînt completate cu surse tot atît de tradiționale, ca "ghicitului viitorului" sau cerșitul care este încă destul de frecvent.

Mulți dintre ei au depășit însă de mult tradiția, fiind salariați sau patroni ai unor afaceri mai mari, sau mai mici, de regulă în sfera comerțului.

Pentru a-și rotunji veniturile, mulți romi desfășoară o gamă diversă de activități. Iată cîteva exemple de astfel de activități și sumele pe care aceștia le-au declarat:

- soțul pescuiește zilnic 3-4 Kg pește, pe care le vinde cu 150-200 lei/Kg, obținînd 600-800 lei/zi;
- soțul lucrează cu ziua pentru alte familii, unde este plătit cu 1000 lei/zi;
- confecționarea de coroane de flori de hîrtie -10000 lei/lună;
- cumpără mai ieftin și vinde mai scump cele mai diverse bunuri (țigări, băutură etc.) -10000 lei/lună;
- vinde semințe - 2000 lei/lună;
- confecționează diferite accesorii metalice -100000 lei/lună;
- cumpără diverse bunuri din Turcia și le vinde în România - 700000 lei/lună.

Proprietatea de instrumente de producție și standardul de viață.

Fără a fi numeroase, unele gospodării de romi au în proprietate și anumite instrumente de producție. Este interesant de văzut în ce măsură deținerea în proprietate a unor astfel de instrumente duce la o diferențiere a veniturilor (Tabel 11.12, Tabel 11.13).

Se poate constata că, pe ansamblu, veniturile gospodăriilor care au în proprietate mijloace de producție sînt superioare mediei pe total eșantion. Pămîntul (probabil că în parcele destul de reduse) este sursa cea mai puțin importantă de venituri. Celelalte mijloace, în

special cele legate de exercitarea unei meserii, aduc plusuri substanțiale de venit: atelier (104.629 lei, lunar) sau unelte pentru practicarea profesiei (60.650 lei lunar).

Cu excepția gospodăriilor care au în proprietate autoturism de teren (autocamion), gospodăriile din mediul urban înregistrează venituri superioare celor din mediul rural.

Tabel 11.12 - Proportia populației de romi care deține în proprietate diferite instrumente de producție

Proprietăți	Total	Urban	Rural
Pământ	8,6	3,3	22,6
Cal	11,1	8,0	19,2
Căruță	10,9	8,0	18,6
Atelier	2,8	2,9	2,8
Unelte pentru profesie	7,0	5,9	10,2
Autoturism de teren	1,8	1,9	1

Tabel 11.13 - Veniturile familiilor în raport cu posesia unor mijloace de producție

Proprietăți	Total eșantion	Urban	Rural
Pământ	41963	125700	19125
Cal	27211	31207	23270
Căruță	27679	33173	22022
Atelier	104629	128360	35416
Unelte pentru profesie	60650	83738	25175
Autoturism de teren (autocamion)	49600	49080	50714

Dimensiunile sărăciei la populația de romi

Datorită faptului că la populația de romi veniturile ocazionale, cât și cele provenite din activități dincolo de limita legalității, și în consecință probabil nedeclarate, au o pondere mai ridicată decât la restul populației, este greu a face o estimare a gradului de sărăcie. Dacă utilizăm doar veniturile declarate, așa cum se procedează în toate estimările de acest gen, putem obține o imagine a gradului de sărăcie. Acesta trebuie corectat cu un coeficient, despre a cărui mărime nu putem face nici o presupuziție.

Pentru estimarea proporțiilor familiilor de romi aflate în sărăcie au fost folosite variantele nivelului minim de trai (prag al sărăciei) determinate în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții. Am considerat pragurile de sărăcie din perioada **mai 1992** la care veniturile consemnate în cercetare se refereau (vezi anexa de la sfârșitul capitolului).

• **Nivel minim de trai decent (ND)** - acest nivel asigură acoperirea, la minimum, atât a necesităților de alimentație stabilite de nutriționiști ca fiind necesare susținerii, pe termen lung, a unei vieți biologice sănătoase, cât și satisfacerea la minimum a celorlalte necesități materiale și spirituale așa cum sînt ele definite cultural la nivelul de dezvoltare economico-socială a țării noastre.

• **Nivel minim de trai ajustat (NA)** - reprezintă nivelul minim de trai decent corelat cu posibilitățile economice și cu modelele de consum constituite în actuala perioadă de tranziție, fiind ca atare ajustat la realitatea economică.

• **Nivel de subzistență (NS)** - a fost estimat prin luarea în calcul a cheltuielilor pentru bunuri și servicii de primă necesitate; nu au fost incluse însă cheltuielile pentru îmbrăcăminte și încălțăminte ale persoanelor adulte pe considerentul că acestea existau deja în garderoba familiei. Nivelul de subzistență asigură deci continuarea vieții pe o perioadă relativ scurtă, prelungirea situației sub acest nivel ducînd la instalarea stării de subnutriție cu consecințe grave pe termen lung asupra stării de sănătate.

Estimările care urmează trebuie să fie considerate cu toată prudența, Ele au însă o valoare indicativă importantă. Oricît de ridicată ar fi corecția pe care am aplica-o, situația exprimată de aceste date este fără îndoială extrem de îngrijorătoare. Pentru comparație vom indica și rezultatele unei cercetări asupra sărăciei întreprinse de Institutul de Cercetare a Calității Vieții în **octombrie 1991**.

Tabel 11.14 - Proportia familiilor de romi în situație de sărăcie, în raport cu situația pe întreaga populație

	Sub nivelul minim:		
	decent (ND)	ajustat (NA)	subzistență (NS)
Populația de romi	80,9	75,2	62,9
Ansamblul populației	42,0	31,0	16,0

În ciuda situației economice extrem de dificile, sugerată de datele prezentate în acest capitol, trebuie însă menționată

flexibilitatea economică remarcabilă a populației de romi, capacitatea de adaptare rapidă la modificările dramatice care au loc în mediul economic, sesizarea rapidă a noilor posibilități de câștig. Această capacitate de adaptare se plasează însă mai degrabă la nivelul de supraviețuire decât de creștere economică. De cele mai multe ori, desfășurarea simultană sau consecutivă a unor activități diferite, legale sau chiar ilegale, reprezintă în mod clar o formă de adaptare a modului tradițional de viață la economia modernă. O asemenea formă de adaptare a oferit succes pentru mulți romi, acesta nefiind însă cazul pentru majoritatea lor, în actuala fază de tranziție a economiei noastre caracterizată prin lipsă de organizare și control. Este clar însă că aceste venituri ocazionale, mai degrabă dincolo de legalitate, sînt nesigure. După revoluție, datorită scăderii dramatice a gradului de control social, posibilitățile ocazionale/nelegale de câștig au crescut exploziv. Pe măsură ce gradul de organizare a noului sistem social-economic va spori, posibilitățile de acest gen vor scădea, în actuala economie, mica inițiativă își găsește largi oportunități. Treptat însă, oportunitățile ei se vor restrînge, romii, lipsiți de educație, de capital, pe o piață mult mai organizată, vor fi din ce în ce mai marginalizați devenind segmentul cel mai vulnerabil, în perspectiva viitorilor ani.

Urmare a evoluției pe care de-a lungul timpului colectivitatea de romi a cunoscut-o, se pare că ei au învățat foarte bine regulile "autoprotecției sociale", reușind, cei mai mulți dintre ei, să se "descurce" în ciuda faptului că, pe ansamblu, sînt cei mai afectați de convulsiile pe care economia și societatea românească le cunosc în prezent.

ANEXA

Nivel minim de trai pentru salariați, pe luna mai 1992

- în lei -

Număr de persoane din familie	Nivel minim de trai decent (ND)	Nivel minim de trai ajustat (NA)	Nivel de subzistență (NS)
1 persoane	13300	11300	7700
2 persoane	22800	19300	13100
3 persoane	29500	25000	17300
4 persoane	36100	30500	20700
5 persoane	45400	38600	26200
6 și mai multe persoane	52100	44300	30000

Nivelurile minime de trai pentru țărani, pe luna mai 1992

- în lei -

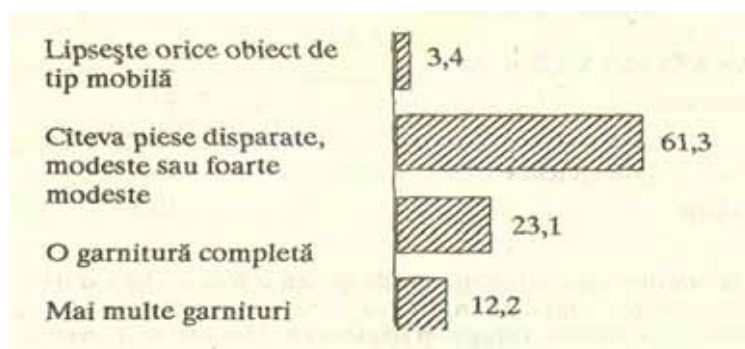
Număr de persoane din familie	Nivel minim de trai decent (ND)	Nivel minim de trai ajustat (NA)	Nivel de subzistență (NS)
1 persoane	10640	9040	6160
2 persoane	18240	15440	10480
3 persoane	23600	20000	13840
4 persoane	28880	24400	16560
5 persoane	36320	30880	20960
6 și mai multe persoane	41680	35440	24000

Capitolul 12. BUNURILE DE FOLOSINȚĂ ÎNDELUNGATĂ

Nivelul înzestrării

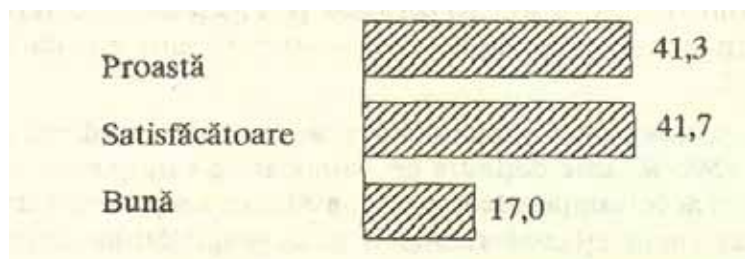
Standardul de viață este exprimat nu numai de venituri, ci și de utilarea gospodăriei cu bunuri de folosință îndelungată. În cazul populației de romi, în interpretarea datelor privitoare la acest aspect trebuie luate în considerare, pe lângă resursele economice, și unele particularități ale modului de viață tradițional: un interes mai scăzut acordat locuinței și dotării acesteia.

Grafic 12.1 - Înzestrarea cu mobilă a locuințelor (%)

Aproape două treimi dintre familiile considerate în cercetare trăiesc în locuințe precar mobilate. Slaba dotare este specifică mai ales locuințelor din mediul rural. Și calitatea mobilei este scăzută. După estimarea operatorilor, situația mobilării locuințelor este următoarea (Grafic 12.2):

Grafic 12.2 - Calitatea mobilei (% din totalul familiilor)

Analiza dotării cu bunurile necesare unui confort modern scoate în evidență un nivel foarte scăzut al calității locuirii.

Tabel 12.1 - Dotarea cu bunuri a gospodăriilor (%)

BUNURI MINIME:

• Aragaz	43,6
• Frigider	20,3

APARATURĂ MODERNĂ

• Aspirator	15,7
• Mașină spălat	15,0
• Congelator	5,0
• Autoturism	8,0
• Motocicletă	7,0

APARATURĂ MUZICALĂ

• Televizor	47,9
-------------	------

(din care 18,9% color)

• Casetofon/magnetofon	34,1
• Pickup	18,1

Pe ansamblul eșantionului, datele indică o foarte slabă dotare a gospodăriilor de romi cu bunurile care oferă confortul locuinței. Chiar și bunurile minime (aragaz și frigider) nu sînt foarte frecvente. O prezență mai ridicată o prezintă aparatura muzicală: televizor, casetofon, pickup.

Luînd în considerare patru bunuri de folosință îndelungată necesare în orice gospodărie (frigider, aragaz, mașină de spălat, radio sau televizor) și comparînd datele rezultate din cercetarea efectuată asupra gospodăriilor de romi cu cele ale unei cercetări realizate aproximativ în aceeași perioadă pe un eșantion reprezentativ pentru întreaga populație a țării noastre, situația este dată în tabelul 12.2.

Dacă pe ansamblul populației din țara noastră, ponderea cea mai mare (59,5%) este deținută de gospodăriile care posedă cele patru bunuri de folosință îndelungată considerate a reprezenta minimul necesar unei vieți confortabile, în cazul gospodăriilor de romi cele

mai numeroase sînt cele care nu au în dotare nici unul dintre aceste obiecte (37,9%). În mediul rural, ponderea gospodăriilor de romi care nu au nici un obiect este și mai mare (58,6%). Gospodăriile de romi care au în dotare toate cele patru obiecte reprezintă doar 8,2% din total.

Tabel 12.2 - Dotarea cu bunuri de elementare de confort a gospodăriilor de romi, comparativ cu ansamblul populației

Posesie	Total		Urban		Rural	
	ansamblul populației	romi	ansamblul populației	romi	ansamblul populației	romi
Nu are nici un obiect	2,4	37,9	1,3	30,0	3,9	58,6
Are un singur obiect	6,1	20,1	1,7	20,5	12,0	19,0
Are două obiecte	9,6	21,2	5,7	25,7	14,9	9,6
Are trei obiecte	22,4	12,6	18,4	14,3	27,7	8,0
Are patru obiecte	59,5	8,2	72,9	9,5	41,5	4,8

Factorii determinanți ai dotării cu bunuri

Este normal să ne întrebăm în ce măsură dotarea cu bunuri gospodărești este determinată de nivelul veniturilor sau/și de un anumit model cultural. În măsura în care nivelul scăzut al dotării cu bunuri necesare unei vieți moderne confortabile ar fi explicat prin pattern-ul cultural, variațiile de dotare vor fi asociate cu acele variabile care indică gradul de modernizare a vieții (tip de profesie, educație, tip de comunitate etc.). În măsura în care explicația stă mai mult în resursele financiare ale familiei, veniturile vor reprezenta o variabilă explicativă mai importantă.

Pentru a răspunde la această întrebare am determinat contribuția independentă pe care o are o largă varietate de caracteristici ale familiilor de romi la variația înzestrării: venit/persoană, tipul de localitate, tipul de comunitate, nivelul școlar al soților, profesii moderne versus profesii tradiționale sau lipsă de profesie, vârsta soției, autoidentificarea ca român versus alte tipuri de autoidentificare (LFPD). Pentru simplificare utilizăm un **indicator de**

utilare a gospodăriei (media a 10 bunuri, cu excepția autoturismului și motocicletei, în care 1 este absența respectivului bun și 2 prezența lui) - Tabel 12.3.

Tabel 12.3 - Contribuția independentă a diferitelor caracteristici LFPD la variația indicatorului de utilare a gospodăriei.

	Coef. beta
• Venit/persoană	0,36
• Trăiește în oraș mare	0,25
• Nivel șc. soț	0,19
• Nivel șc. soție	0,13
• Vîrstă soție	0,13

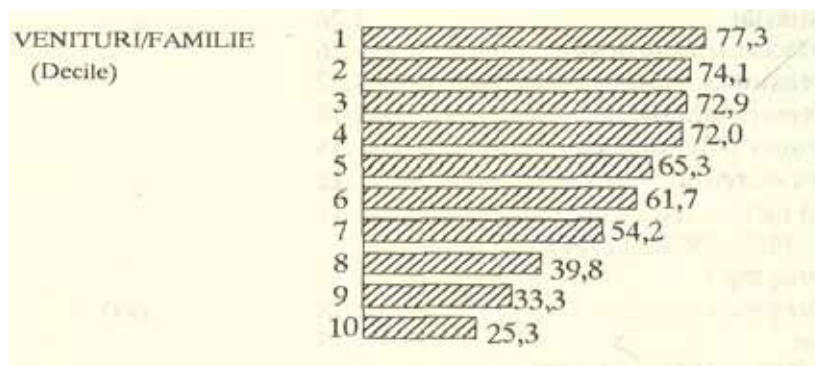
După cum se vede, veniturile aduc contribuția cea mai mare. Alături de ele faptul de a trăi într-un oraș mare și nivelul de educație al soților, acestea din urmă indicînd cu claritate influența modului de viață modern.

Tabelul 12.4 și Graficul 12.3 indică o relație foarte clară între venituri și înzestrare: odată cu creșterea veniturilor, crește rapid gradul de înzestrare a gospodăriei.

Tabel 12.4 - Înzestrarea cu bunuri necesare confortului modern în raport cu veniturile pe familie: quintila 1 - veniturile cele mai scăzute; quintila 5 - veniturile cele mai ridicate

Denumirea obiectului	Quintile				
	1	2	3	4	5
1. aragaz	24,4	31,4	29,1	54,1	67,5
2. frigider	7,3	13,0	20,6	26,8	44,5
3. congelator		1,6	2,1	5,7	16,8
4. mașină de spălat	7,3	6,5	9,5	20,1	39,8
5-aspirator	4,9	4,9	6,3	19,1	39,3
6. TV alb/negru	16,6	27,0	28,6	36,1	50,8
7. Tv color	3,4	9,2	12,7	27,8	40,3
8. radio	13,2	23,2	25,9	33,0	54,5
9. casetofon/ manetofon	13,2	23,8	30,7	42,2	49,2
10. pick-up	4,9	9,7	13,2	20,6	38,2
11. automobil	2,0	7,6	4,8	11,9	21,5

Grafic 12.3 - Proporția familiilor care posedă doar câteva piese dispartate de mobilă, în funcție de venitul pe familie: decila 1 - veniturile cele mai scăzute, decila 10 veniturile cele mai ridicate

Toate variabilele asociate cu procesul de modernizare tind să producă diferențieri sensibile în gradul de dotare a gospodăriilor. Am utilizat indicatorul de utilare (Tabelul 12.5).

Pe lângă aspectele privind dotarea cu bunuri, subiecților intervievați le-a fost pusă întrebarea "care din următoarele lucruri, pe care fie nu le aveți, fie le aveți, dar nu vă satisfac deloc, ați vrea să le obțineți/schimbați dacă ați avea posibilitatea, făcând mari economii?".

Răspunsurile cu cele mai mari frecvențe, atât pentru gospodăriile din mediul urban, cât și pentru cele din mediul rural, au fost: îmbrăcăminte (45% pe total eșantion), locuință și mobilă (ambele cu câte 40%). Aceste date par a indica faptul că starea majorității gospodăriilor de romi este datorată nu atât unui "mod de viață tradițional", caracterizat prin indiferență față de condițiile de locuit, ci mai degrabă lipsei de resurse economice.

Tabel 12.5 - Indicatorul de utilare cu bunuri a gospodăriei, în raport cu diferitele caracteristici ale populației

TIP PROFESIE SOȚ		Semn.
•Prof. tradiționale	1,32	
•Prof. moderne	1,30	
•Fără profesie	1,17	,000
CALIFICARE SOȚ		
•Salariați calificați	1,34	
•Salariați necalificați	1,18	,001

OCUPAȚIE SOȚ		
• Patron	1,52	
• În străinătate	1,32	
• Salariat	1,26	
• Afaceri cont propriu	1,26	
• Pensionar	1,22	
• Femeie fără soț	1,18	
• Șomer indemnizație	1,16	
• Nu lucrează	1,12	
• La închisoare	1,11	
TIP LOCALITATE		
• Oraș mare	1,30	
• Oraș mijlociu/mic	1,18	,000
• Sat	1,15	
TIP COMUNITATE		
• Dispersat	1,30	
• Omogen	1,19	,000

Un semn clar al nivelului scăzut al standardului de viață este faptul că dorința de achiziționare de bunuri elementare crește odată cu creșterea venitului pe persoană. Luând în considerare mediul urban, persoanele din categoria celor cu veniturile cele mai scăzute și din categoria celor 20% cu veniturile cele mai ridicate și-au manifestat următoarele dorințe de a cumpăra:

Tabel 12.6 - Dorințele de a achiziționa bunuri de gospodărie ale celor mai sărace și bogate 20% persoane (procente)

	Cele mai sărace 20%	Cele mai bogate 20%
• Locuință	33,0	46,1
• Mobilă	24,3	41,4
• Îmbrăcăminte	28,2	34,9
• Frigider	16,5	16,4
• Congelator	3,8	20,4
• Aspirator	2,9	8,6
• TV	11,7	15,1

Deci nu o orientare culturală, ci lipsa banilor pare să împiedice cel mai mult pe romi să aspire spre achiziționarea bunurilor necesare unui confort modern. Practic la toate categoriile de bunuri, lipsa banilor blochează aspirația de procurare a acestora; posesia lor o deblochează. Există, după cum s-a văzut, și o tendință specifică de a acorda prioritate bunurilor de tip "muzical". Interesant că nivelul școlar al soției este un factor important care modifică această preferință: accentuează aspirația spre bunuri de confort menajer față de cele de tip muzical.

Capitolul 13. LOCUINȚA

La nivelul percepției comune, modul de locuire al romilor este caracterizat printr-o atitudine specifică: nu se acordă importanță prea mare condițiilor de locuit. Locuința romilor, atât în ceea ce privește clădirea, curtea, cât și interiorul dau impresia de lipsă de interes. Acest lucru nu s-ar datora atât lipsei de mijloace, cât unei atitudini față de locuire: nu se investește efort în întreținerea și înfrumusețarea condițiilor de locuire.

Nivelul scăzut al resurselor nu trebuie desigur ignorat. Și nici efectul unui proces demografic: impactul dintre natalitatea ridicată și condițiile limitate de locuire existente în România.

Desigur, ne putem întreba în ce măsură o asemenea percepție comună este corectă sau nu; nu cumva ea este mai mult rezultatul proiectării unui stereotip ?

Și în această privință este necesar să realizăm fragilitatea schemelor conceptuale cu care lucrăm. A vorbi despre asemenea caracteristici culturale poate fi ușor probat a fi doar într-o oarecare măsură corect. Observația comună ne poate induce în eroare. Că acest lucru este caracteristic pentru o parte substanțială a populației de romi este mai presus de orice îndoială. Vizibilitatea ridicată a acestora este de natură însă a genera o percepție eronată a ponderii lor. Există o proporție substanțială de romi care se aliniază la standardele modului de viață modern de tip european: au profesii similare cu cele ale restului populației, au locuințe de același tip etc. Membrii echipei de cercetare au vizitat locuințe de romi simpli care, în limitele resurselor existente, au creat un spațiu locuit similar standardelor populației majoritare. Observațiile făcute pe teren în procesul cercetării duc însă la concluzia că asemenea cazuri nu exprimă situația standard. Conform estimărilor făcute de membrii echipei, aproximativ între o zecime și o treime dintre locuințele romilor cuprinși în eșantion se aliniază la standardele populației majoritare. Dacă am adăuga și familiile de romi care prin faptul că sînt dispersate în masa colectivității au avut mai puține șanse de a fi cuprinse în cercetare și în rîndul cărora pattern-ul de locuire este mult mai apropiat de cel dominant, proporția familiilor de romi care trăiesc în condiții similare cu cele ale populației majoritare poate fi crescută semnificativ, dar extrem de dificil de spus cât. Rămîne însă o proporție apreciabilă, foarte largă de familii care trăiesc cu mult sub standardele de civilizație ale colectivității în ansamblu.

Situația locuinței la populația de romi

Din punctul de vedere al **dimensiunilor** locuinței, nu par să existe diferențe semnificative între romi și populația majoritară.

Cele mai multe familii din eșantion, atât în mediul urban, cât și în rural, locuiesc în 2-3 camere. Din acest punct de vedere, valorile sînt comparabile cu cele la nivel național. Astfel, la nivel național, în 1992 locuințele aveau în medie 2,50 camere. În eșantionul nostru, populația de romi are o locuință cu o medie de 2,75 camere. Densitatea de locuire este însă diferită datorită dimensiunilor mult mai mari ale familiei de romi.

Tabel 13.1 - Indicatorii locuirii la populația de romi comparativ cu întreaga populație (Recensămînt 1992)

Indicatori	Eșantion	Nivel național
Număr mediu persoane pe gospodărie	6,6	3,05
Număr mediu persoane/cameră	3,03	1,29
Număr camere/locuință	2,75	2,50

Densitatea locuirii (persoane pe cameră) prezintă la populația de romi variații foarte mari.

Tabel 13.2 - Densitatea locuirii la populația de romi

Pers/cameră	Familii %
• Pînă la 1	11,4
• 1,01 - 2	31,9
• 2,01 - 3	24,5
• 3,01 - 4	13,7
• 4,01-5	7,5
• 5,01-6	4,1
• 6,01 - 7	3,2
• peste 7	3,7

18,5% dintre familii prezintă o înaltă densitate a locuirii: peste 4 persoane în medie pe cameră. Sînt și situații de supraaglomerație incredibilă:

12 pers/cameră	4 familii
13 pers/cameră	2 familii
14 pers/cameră	2 familii
21 pers/cameră	1 familie

Variația densității locuirii

Luînd în considerare (actorii determinanți cuprinși în lista LFPD, cei care aduc o contribuție **independentă semnificativă** la explicarea variației densității locuirii sînt:

Tabel 13.3 - Factorii (LFPD) care contribuie semnificativi la explicarea densității locuirii

• Nivel școlar soț	-0,15
• Autoid. român	-0,07
• Oraș mare	-0,06
•• Salariat (patron)	-0,06

Deci, cu cît nivelul școlar al soțului este mai ridicat, familia se autoidentifică a fi română ("românizată"), locuiește într-un oraș mare, soțul este salariat sau patron, numărul de persoane pe cameră este mai redus.

Toate variabilele care indică modernizarea modului de viață sînt asociate cu o densitate de locuire mai redusă, deși, lucru valabil și pentru această caracteristică, densitatea locuirii este la toate grupurile net superioară în raport cu populația majoritară.

Tabel 13.4 - Densitatea locuirii în funcție de diferite caracteristici

		Pers/camera	Sem
Profesie	• Prof. modernă	2,75	
	• Prof. tradițională	2,32	,05
	• Fără profesie	3,27	,000
Calificare	• Salariat calificat	2,68	
	• Salariat necalif.	3,64	,000
Autoidentificare	• Români	2,47	
	• Identif. neam	2,65	,01
	• Romi	2,92	,01
	• Maghiari	4,03	,000
Tip comunitate	• Dispersat	2,63	
	• Omogen	3,20	,000
Tip localitate	• Oraș mare	2,82	
	• Oraș mijl./mic/sat	3,18	,001

Calitatea și confortul locuinței

Un aspect important al calității locuirii îl constituie dotările acesteia: racordul la rețeaua de electricitate și apă curentă, existența unor spații specializate cum sînt bucătăria și baia.

În ceea ce privește locuințele populației de romi (Tabel 13.5), situația acestora în funcție de dotarea cu apă curentă și electricitate este ceva mai proastă decît situația pe țară, dar diferențele nu sînt spectaculoase.

Tabel 13.5 - Unele dotări ale locuințelor de romi în comparație cu situația pe întreaga populație (în procente):

	Recensămînt 1977	Recensămînt 1992	Romi/cercetare '92
Instalație de alimentare cu apă	29,5	53,7	43,0
Instalație electrică	85,2	96,1	89,7

Estimarea subiectivă a stării locuinței la populația de romi analizata este următoarea:

Tabel 13.6- Estimarea făcută de subiecți a calității locuinței

	Total	%
Bună	446	24,7
Modestă	688	38,1
Proastă	658	36,5

Dacă cumulăm frecvențele ultimelor două categorii (modestă și proastă), obținem un procent de 74,6%: cea mai mare parte a locatarilor din eșantion apreciază deci ca insatisfăcătoare condițiile de locuit.

Pentru a determina gradul de satisfacție a populației față de locuință, subiecții au fost întrebați dacă ar dori să și-o schimbe. În ciuda condițiilor modeste de locuire, a confortului redus și a amenajărilor precare, 60% din persoanele cuprinse în eșantion nu doresc schimbarea locuinței. Nu știm dacă aceasta este o dovadă de resemnare, care exprima estimarea imposibilității practice de a obține o altă locuință, sau pur și simplu acceptarea din obișnuință a locuinței, altfel considerată a fi insatisfăcătoare. Această din urmă explicație ar susține aprecierea că locuința nu joacă un rol important în modul de viață tradițional al romilor.

Variația gradului de modernizare

Utilizînd un indicator al gradului de modernizare (existența/inexistența **bucătăriei, băii, apei curente, electricității**; 1=cel mai scăzut, 2=cel mai ridicat), apar următoarele diferențe:

Luînd în considerare LFPD factorii care explică independente semnificativ variația gradului de modernizare sînt:

Tabel 13.7 - Factorii (LFPD) care contribuie la explicarea gradului de modernizare (Coeficient beta)

• Oraș mare	+ ,31
• Niv. școlar bărbat	+ ,14
• Profesie soție	+ ,14
• Venit/persoană	+ ,13
• Prof. modernă soț	+ ,11

Tabel 13.8 - Caracteristici asociate cu gradul de modernizare a locuinței

		Indice modernizare	Semn.
Profesie	• Profesii moderne	1,68	
	• Profesii tradiționale	1,65	
	• Nici o profesie	1,49	,000
Calificare/ocupare	• Salariați calificați	1,68	
	• Salariați necalif.	1,53	,000
	• Fără lucru	1,47	,05
Autoidentificare	• Români	1,68	
	• Vătrași	1,65	
	• Identif. neam	1,55	,000
	• Romi	1,55	
	• Maghiari	1,39	
Tip comunitate	• Dispersat	1,69	,000
	• Omogen	1,51	
Tip localitate	• Oraș mare	1,72	,000
	• Oraș mijl./mic/sat	1,47	

Grija pentru condițiile de locuit

Există impresia că ceea ce caracterizează modul tradițional de viață al romilor este o atitudine oarecum indiferentă față de calitatea condițiilor lor de locuit.

Pentru a determina variațiile unei asemenea atitudini am construit un **indicator al griii pentru condițiile de locuit (GCL)**, compus din doi itemi:

- "Starea locuinței: 1. Proastă 2. Modestă 3. Bună"
- "Calitatea mobilei: 1. Proastă 2. Satisfăcătoare 3. Bună"

GCL indică nu numai starea efectivă a locuinței și mobilierului, ci, prin aceasta, și atitudinea, grija care în mare măsură sînt responsabile de această stare.

Considerînd LFPD-ul, variabilele care contribuie semnificativ la explicarea variației GCL-ului sînt:

Tabel 13.9 - Factorii care contribuie independent la explicarea griii pentru condițiile de locuit (coeficienți beta)

•Venit/persoană	+ ,24
•Niv. școlar soț	+ ,13
•Prof. moderne soț	+ ,10
•Prof. soției	+ ,08

Această variabilă, extrem de semnificativă pentru descrierea procesului de modernizare, este explicată, cum era de așteptat, atît de veniturile familiei, cît și de o serie de variabile care indică înscrierea într-un proces de activitate economică modern (Tabel 13.10).

În concluzie, se poate spune că situația locuirii la romi este în mod special agravată în raport cu starea pe ansamblul populației în principal din două motive:

- Numărul mai mare de persoane pe locuință - mai mult decît dublu.

- Starea locuinței, explicabilă atît prin veniturile mai scăzute ale populației de romi, cît și prin importanța mai scăzută acordată tradițional de romi condițiilor de locuire.

Situația actuală a locuirii este substanțial mai proastă la populația de romi față de întreaga populație, cu o medie de 6,6 persoane pe locuință și 3,03 persoane pe cameră. Ea se va înrăutăți într-un ritm mult mai rapid în viitorul imediat decît situația populației pe ansamblu. În sistemul socialist, mulți romi au primit locuințe cu

chirie de la stat, în principiu în funcție de numărul de persoane din familie. Locuințele primite au fost uneori mai largi, datorită numărului mai mare de persoane. Desigur că și aici au existat discriminări: romii au primit probabil ceva mai puțin decât aveau dreptul, în raport cu populația majoritară. Acest lucru, desigur, în condițiile unei limitări drastice a locuințelor disponibile și ale predominării locuințelor cu un număr redus de camere. În condițiile prăbușirii construcției de locuințe și ale scăderii masive a numărului locuințelor proprietate de stat care pot fi închiriate pe considerente sociale, populația de romi, în ritm mai rapid de creștere demografică decât populația majoritară și cu mijloace financiare mai reduse, va cunoaște un ritm mult mai rapid de înrăutățire a condițiilor de locuit. Pe lângă resursele financiare mai scăzute, populația de romi este caracterizată într-o măsură mult mai ridicată de resurse ocazionale, fluctuante, adesea dincolo de limita legalității, fapt care o va dezavantaja absolut în obținerea de credite pentru construcții de locuințe. Se mai adaugă încă un factor. Importanța mai scăzută acordată condițiilor de locuire este de natură a scădea motivația efortului de investire în locuințe cu un grad ridicat de confort.

Tabel 13.10 - Caracteristici asociate cu grija pentru condițiile de locuit

			Semn.
Profesie	• Profesii tradiționale	2,25	
	• Profesii moderne	2,08	,01
	• Nici o profesie	1,73	,000
Calificare/ocupare	• Salariați calificați	2,10	
	• Salariați necalif.	1,65	,000
	• Fără lucru	1,74	
Autoidentificare	• Romi	2,06	
	• Români	1,98	
	• Identif. neam	1,86	,05
	• Vătrași	1,71	,01
	• Maghiari	1,53	,001
Tip comunitate	• Dispersat	2,01	,000
	• Omogen	1,84	
Tip localitate	• Oraș mare	1,97	
	• Oraș mijl./mic/sat	1,84	,000

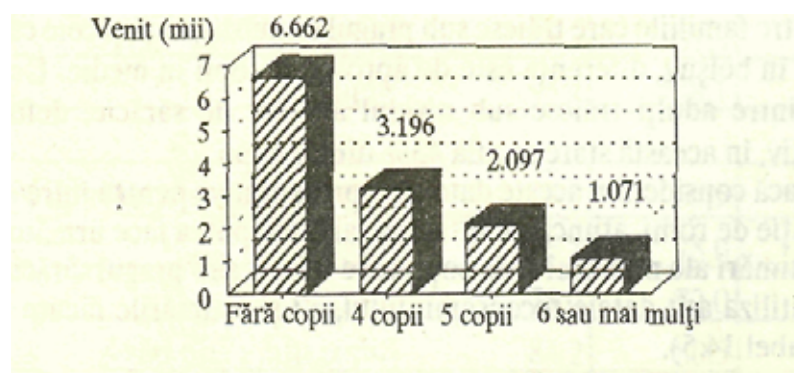
Capitalul 14. CONDIȚIILE DE VIAȚĂ ALE COPIILOR

Din totalul de 1804 familii studiate, în 1566 (adică în 87%) sînt și copii sub 16 ani, revenind o medie de 3,3 copii pe familie. 194 familii (adică 12,4%) sînt monoparentale, situația copiilor aici fiind substanțial mai grea decît în celelalte familii.

Veniturile familiilor cu copii

Condițiile economice nu se distribuie în mod egal între membrii unei populații. În mod special, atunci cînd standardul de viață al întregii populații este scăzut, copiii cad proporțional cel mai mult sub pragul sărăciei. Șansă copiilor de a trăi într-o familie săracă este mult mai mare decît pentru celelalte persoane. Două sînt motivele acestui fenomen. În primul rînd, datorită veniturilor scăzute ale întregii populații, fiecare adult în plus în gospodărie sporește nivelul veniturilor, fiecare copil în plus, le scade. Așa cum au demonstrat studiile întreprinse în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții, familiile cu 2 și mai mulți copii au șanse mari de a se situa sub pragul sărăciei. Cum în cazul romilor familiile cu peste 2 copii sînt marea majoritate, rata înaltă a sărăciei în rîndul acestei populații este explicabilă chiar și prin acest fapt. Cu un număr mediu de 2,9 copii în vîrstă de pînă la 16 ani la o familie de romi, ponderea în totalul colectivității a copiilor care trăiesc în sărăcie atinge cote mai mult decît alarmante. În al doilea rînd, natalitatea tinde să fie mai ridicată nu în familiile cu resurse economice mai mari, ci dimpotrivă, în cele mai sărace. Probabilitatea ca un nou născut să se nască într-o familie săracă este mai mare decît într-una bogată.

Grafic 14.1 - Relația dintre numărul de copii din familie și venitul pe persoană

Tabel 14.1 - Distribuția familiilor în funcție de numărul de copii pe categorii de venit/persoană

Grupa de venit (lei)	Numărul de copii					
	1	2	3	4	5	6 și peste
Sub 3000	38,0	50,0	64,9	62,5	81,5	78,2
3001-5000	24,6	22,2	9,9	19,5	11,1	13,8
5001-7400	15,3	14,6	14,6	7,8	3,7	5,7
7401-8700	5,5	4,2	1,8	4,7	1,2	2,3
Peste 8700	16,6	9,0	8,8	5,5	2,5	-

Famiiliile cu un număr ridicat de copii se caracterizează prin venituri pe persoană scăzute. Și invers, famiiliile cu puțini copii au venituri pe persoană ridicate.

Tabelul 14.2 indică faptul că proporția cea mai mare a copiilor trăiesc în famiilii cu venituri scăzute.

Cu un venit pe persoană mai mic de 1500 lei trăiesc 41,5% dintre copii, față de 35,2% din totalul populației. 80% din numărul total de copii sub 16 ani trăiesc în famiilii cu un nivel al venitului sub media pe eșantion (5113 lei/pers.). Dimpotrivă, de peste 5000 lei pe persoana dispun doar 19,9% dintre copii față de 26% persoane din întreaga populație.

Famiiliile sărace din primele 3 decile au un număr mediu de copii sub 16 ani semnificativ mai mare decât celelalte famiilii: în medie cu doi copii mai mult decât din decilele superioare 9 și 10.

Relația dintre sărăcie și numărul de copii este vizibilă cu claritate din tabelul 14.3 care indică proporția diferitelor tipuri de familie sub cele trei praguri de sărăcie.

Aceeași imagine ne-o oferă și considerarea Standardului Subiectiv de Viață. Famiiliile cu mai mulți copii (și, deci, proporțional mai mult copii decât adulți) trăiesc sub nivelul minim de subzistență (Tabel 14.4).

Între famiiliile care trăiesc sub pragul de subzistență și cele care trăiesc în belșug, diferența este de aproape 1 copil în medie. Dacă 39% dintre adulți trăiesc sub nivelul absolut de sărăcie, definit subiectiv, în această stare se află 45% dintre copii.

Dacă considerăm aceste date ca reprezentative pentru întreaga populație de romi, atunci, pe întreaga țară, am putea face următoarele estimări ale numărului de copii care trăiesc sub pragul sărăciei. Vom utiliza atât datele recensământului, cât și estimările făcute de noi (Tabel 14.5).

Tabel 14.2 - Proporția de maturi și copii care trăiesc în condiții de sărăcie/bunăstare în raport cu populația în ansamblu

Decile	Limitele decilelor în lei	% din nr. total de pers.	% din nr. total de copii sub 16 ani	Nr. mediu copii pe familie
1	sub 650	11,2	14,4	3,6
2	651-1000	12,8	14,9	3,6
3	1001-1500	11,2	12,2	3,2
4	1501-2100	10,0	10,7	2,7
5	2101-2800	10,5	10,9	2,7
6	2801-3750	9,8	8,8	2,1
7	3751-5000	8,5	7,9	2,2
8	5001-6700	9,4	8,1	2,0
9	6701-9700	9,4	7,3	1,7
10	Peste 9700	7,2	4,5	1,1
Total eșantion		100	100	2,9

Tabel 14.3 - Proporția familiilor de romi care trăiesc sub diferite praguri de sărăcie, în funcție de raportul număr maturi/copii

Compoziția familiei	ND	NA	NS
• 3 membri , din care: 1 copil	76,2	71,4	61,9
• 4 membri , din care: 1 copil	78,1	65,6	46,9
2 copii	82,5	77,5	70,0
• 5 membri , din care: 1 copil	70,0	55,0	35,0
2 copii	87,3	81,0	74,6
3 copii	95,2	88,1	76,2
• 6 membri , din care: 1 copil	75,9	65,5	48,3
2 copii	86,1	75,0	54,2
3 copii	78,0	72,0	59,0
4 sau mai mulți copii	84,2	80,5	70,2

Tabel 14.4 - Numărul de copii/adulți care trăiesc la diferite niveluri ale standardului de viață, așa cum sînt definite subiectiv

	Nr. adulți	%	Nr. copii/fam.	Nr. copii	%
• Nu ajung pt. a putea trăi	2436	38,7	3,09	2265	44,9
• Doar supraviețuire	2994	47,5	2,75	2268	44,9
• Bine, cu sacrificii	611	9,7	2,30	347	6,9
• Belșug	260	4,1	2,16	165	3,3

Tabel 14.5 - Estimarea numărului de copii romi care trăiesc sub diferite praguri de sărăcie

Estim. total populație romi	NS		NA		ND	
	Nr. (mii)	%	Nr. (mii)	%	Nr. (mii)	%
Recensămînt: 409.723		63	132	75	141	80
Estimarea noastră: 1 mii.	271	63	322	75	344	80

După estimările noastre mai mult de un sfert de milion de copii romi trăiesc sub nivelul de subzistență, ceea ce reprezintă o situație deosebit de gravă.

Condițiile de locuire ale copiilor

Copiii dispun proporțional nu numai de venituri mai mici decît maturii, prin acest joc paradoxal "număr de copii/sărăcie", ci și de condiții mai proaste de locuit.

Famițiile cu mai mulți copii sînt caracterizate prin condiții de locuit mai proaste decît famițiile cu mai puțini copii.

Tabel 14.6 - Proportia familiilor în general față de proportia de copii care dispun, în familia lor, de diferite bunuri de confort modern

	% familii care au:	% copii care au:
• Bucătărie	60,2	58,8
• Baie	28,3	27,2
• Apă curentă	43,2	41,0
• Electricitate	90,3	90,5
• Aragaz	43,7	42,0
• Frigider	20,3	17,7
• TV	44,6	43,8
• Radio	29,1	27,4

Ce lipsește copiilor ?

Părinții au fost solicitați să estimeze dacă copiii lor au condiții de viață bune sau nu. Și dacă nu, ce anume le lipsește în primul rând.

Cei mai mulți părinți estimează că copiii lor nu au condiții bune de viață:

Au condiții bune de viață ?

- Da 574=31,8%
- Nu 1119=62,0%

Cum ne așteptam, insatisfacția față de condițiile de viață ale copiilor este asociată cu venituri pe persoană mai mici și cu un număr mai mare de copii în familie:

Tabel 14.7 - Satisfacția/insatisfacția față de condițiile de viață ale copiilor în funcție de venit și de numărul de copii

	Venit/pers.	Nr. copii/fam.
• Satisf. (DA)	8.223 lei	2,39
• Insat. (NU)	2.665 lei	3,25
• Semn. dif.	,000	,000

Persoanele cu profesii tradiționale sînt semnificativ mai satisfăcuți cu condițiile de viață ale copiilor decît persoanele cu profesii moderne. Explicația poate fi dublă. După cum reiese din alte analize, cei cu profesii tradiționale au un venit ceva mai ridicat; în

plus probabil ei au și un nivel de aspirații mai scăzut în ceea ce privește condițiile de viață ale copiilor lor. Cei fără profesie, datorită dificultăților materiale pe care le înfruntă, într-o proporție mult mai ridicată sînt insatisfăcuți de condițiile de viață ale copiilor.

Tabel 14.8 - Satisfacția/insatisfacția față de condițiile de viață ale copiilor în funcție de diferite caracteristici (procente)

	Prof. trad.	Prof. mod.	Fără prof.		
• Satisf. (DA)	58,8	38,1	29,3		
• Insatisf. (NU)	41,2	61,9	70,7		
	Sal. necal.	Calificați			
• Satisf. (DA)	22,1	41,7			
• Insatisf. (NU)	77,9	58,3			
	Patron	Străin	Af. cont pr.	Sal.	Fără lucru
• Satisf.	62,1	56,5	45,7	32,3	21,9
• Insatisf.	37,8	43,5	54,2	67,6	78,1
	Oraș mare		Oraș mijl./mic	Sat	
• Satisf.	41,0		26,3	32,8	
• Insatisf.	59,0		73,7	67,1	
	Maghiari	Id. neam.	Romi	Români	
• Satisf.	10,2	32,0	38,7	45,0	
• Insatisf.	89,7	68,0	61,3	55,0	

Calificarea, prin consecințele sale, creează, de asemenea, diferențe clare în ceea ce privește condițiile de viață ale copiilor. Și ocupația este asociată cu diferențe interesante: condiții mai bune de viață au copii părinților care sînt **patroni** sau **plecați în străinătate**. Când tatăl nu are de lucru, situația copiilor este în marea majoritate a cazurilor apreciată a fi insatisfăcătoare. Tipul de comunitate (locuiește în comunități omogene sau dispersat) nu este asociat în acest caz cu diferențe semnificative. În schimb, tipul de localitate este asociat semnificativ cu variația estimării condițiilor de viață: în marile orașe, condițiile de viață ale copiilor sînt estimate a fi mai satisfăcătoare decît în celelalte tipuri de localități.

Se pare că romii care se autoidentifică ca români apreciază condițiile de viață ale copiilor a fi în mod semnificativ mai bune decît ceilalți romi.

Interesant de văzut efectul estimării condițiilor de viață ale copiilor asupra dorinței de a mai avea copii. Există percepția generală că și condițiile materiale dificile motivează restrângerea nașterilor. Este o asemenea percepție corectă ?

Utilizând pentru a măsura dorința de a avea copii o scală de la 1 la 7 (nici un copil, unul, doi... câți or veni) diferențele sînt redată în Tabelul 14.9.

Tabel 14.9 - Relația dintre aprecierea condițiilor de viață ale copiilor și dorința de a mai avea copii

	Scala dorinței de copii	Semn.
• Satisf. (DA)	2,29	
• Insat. (NU)	2,11	NS

După cum se vede, deși există o ușoară tendință ca cei care estimează că nu pot oferi condiții bune de viață pentru copiii lor să dorească mai puțini copii, această tendință nu este semnificativă statistic. Există, putem presupune, un fel de resemnare în fața dificultăților vieții, aceasta neinfluențînd semnificativ dorința de control al nașterilor. Alți factori sînt responsabili de dorința de control al nașterilor decît dificultățile economice.

Această constatare este confirmată și dacă analizăm recurgerea la mijloace de control al nașterilor:

Tabel 14.10 - Relația dintre aprecierea condițiilor de viață ale copiilor și utilizarea mijloacelor de control al nașterilor

	Utiliz.	Nu utliz.
• Satisf. (DA)	37,2	62,8
• Insatisf. (NU)	39,4	60,5

Dificultățile materiale nu par să motiveze utilizarea de mijloace de control al nașterilor.

Starea de sănătate a copiilor

Cercetarea noastră nu a dispus de mijloace speciale de investigare a stării de sănătatea copiilor. Am putut obține doar unele date din interviuri. Trebuie să fim conștienți însă că mai ales în ceea ce privește un asemenea subiect, mai tehnic, cum este starea de sănătate, percepțiile și estimările pe care subiecții înșiși le dau, au o fragilitate ridicată.

Sub această rezervă, datele obținute de noi pot oferi o primă aproximație a situației de fapt.

Din totalul celor **7665** de copii născuți de femeile din cuplurile de referință, **881 (11,4%)** dintre ei erau deja decedați la data cercetării, în decursul timpului, 458 mame (30,4%) au trăit tragedia decesului unuia sau a mai multora dintre copiii născuți de ele.

Cei mai mulți dintre copii au decedat sub 18 ani.

Tabel 14.11 - Vârsta la care copiii au decedat

Sub 1 an	=55%
1-5ani	=23%
6- 18 ani	=13%
Peste 18ani	=6%
Nespecificat	= 3%

Sub un an au murit 484 copii, ceea ce reprezintă **63,1/1000** de copii născuți. Dacă aceste date, rezultate din declarațiile cuplurilor, sînt corecte, mortalitatea infantilă la generația actuală este extrem de ridicată la populația de romi.

Starea de sănătate a copiilor este estimată de către părinții lor astfel: din 1566 familii care au copii în vîrstă de pînă la 16 ani, 1224 (**79%**) declară că nu au probleme cu starea de sănătate a copiilor lor, în timp ce în restul de **21%** a fost indicată existența unor probleme mai mult sau mai puțin grave cu unul sau mai mulți copii.

Suferințe cronice de diferite tipuri ale copiilor care au fost indicate sînt indicate astfel:

Tabel 14.12 - Tipuri de suferințe cronice: % din familiile cu copii sub 16 ani

•Handicap mental	11,2
•Handicap fizic	5,8
•Boală cronică	4,7
•Accident soldat cu infirmitate	1,0
•Handicap senzorial	1,0

Sînt cazuri în care unul și același copil cumulează mai multe handicapuri, cum ar fi handicap fizic și mental (40 cazuri), boală cronică și handicap mental (11 cazuri) etc. Din totalul celor 5160 copii a căror stare de sănătate a fost estimată, cel puțin **429 (8%)** suferă de un handicap/boală cronică.

Afecțiunile cele mai frecvente sînt: **debilitate mintală** (67 cazuri), **boli neuropsihice** (37), **TBC** (20), **boli cardiovasculare** (18), **boli hepatodigestive** (14), **boli respiratorii** (11), **deficiențe**

motorii (10), surdomuți (10), traumatisme din accidente (10), pareze (7), boli ale sîngelui (4), handicap nespecificat de operator (60).

Incidența handicapului/bolii cronice pare să fie mai frecventă la familiile monoparentale și în mediul rural.

Evaluarea îngrijirii medicale. 31% dintre părinții cu **copii sub 1 an** (337 cazuri) se declară nemulțumiți de îngrijirea medicală primită de copiii lor. Se reproșează: neacordarea medicamentelor gratuite și a laptelui praf (46 cazuri), consult și tratament necorespunzător (25), tratament discriminatoriu al copiilor de romi (16), corupția cadrelor medicale (12).

O situație asemănătoare se întâlnește și la familiile care au **copii între 1-7 ani**. Din cele 1054 familii cu copii de această vîrstă, 308 (29%) sînt nemulțumite de tratamentul medical primit de copiii lor: nu primesc medicamente gratuite (142), copiii sînt tratați discriminatoriu pentru că sînt romi (55), consult-tratament necorespunzător (49), corupție (26).

Din totalul celor 597 familii cu **copii sub 3 ani**, 169 părinți (28%) declară că unul sau mai mulți dintre copiii lor nu au fost vaccinați. Dacă această apreciere este corectă, situația este deosebit de alarmantă.

Îngrijirea în familie. O modalitate naturală de protecție a copiilor, de care mamele din populația de romi fac uz din plin, o reprezintă **alăptarea naturală**.

Durata de alăptare declarată este în general ridicată.

Tabel 14.13 - Durata alăptării

	Nr.	%
Nici o zi	28	5,2
1 - 3 luni	79	14,6
4 - 8 luni	76	14,0
9 -12 luni	163	30,1
1 - 2 ani	170	31,4
2-3ani	25	4,6

După cum se observă, două treimi dintre mame își alăptează copiii mai mult de 9 luni, existînd și cazuri de alăptare la 3 ani (8).

Recurg romii la mijloacele moderne de tratament medical sau, din acest punct de vedere, ei au mai degrabă o mentalitate tradițională sau de indiferență față de sănătatea copiilor? Pentru a

obține unele estimări în această privință, a fost inclusă în chestionar următoarea întrebare:

Cînd un copil are temperatură, ce faceți ?

Operatorii au relatat o reacție semnificativă a multor subiecți față de una dintre posibilitățile de răspuns la această situație "**îl descînt**". Mulți dintre subiecți s-au simțit jigniți de presupunerea că ei ar putea recurge la asemenea metode primitive. Toți observatorii au notat o grijă deosebită a familiilor de romi pentru copiii lor. Răspunsurile la întrebare au fost: **îl tratez acasă cu frecții, ceaiuri, doctorii** (41 %), **îl duc imediat la doctor** (30%), **sau după o anumită perioadă după ce văd că nu îi trece** (13,5%). Există însă un număr suficient de mare de subiecți care declară că **nu întreprind nimic** (20%) și doar 3,2% apelează la descîntece.

În concluzie, se poate considera că la populația de romi condițiile de viață ale copiilor sînt deosebit de grele. Lipsa resurselor economice și consecințele acesteia - lipsa de hrană, îmbrăcăminte - este deosebit de marcată. Ea nu este doar estimarea exterioară a observatorului venit din populația majoritară cu posibile criterii proprii, ci estimarea pe care chiar romii o dau situației lor. Cei mai mulți părinți se zbat în disperare. Trebuie în consecință abandonat și mitul părintelui/copilului țigan fericit.

Ceea ce este însă poate mult mai grav este că reacția populației de romi, în majoritatea ei, față de această situație critică este mai degrabă **contraproductivă**. Lipsa educației și a calificării face dificilă obținerea în cadrul unui sistem economic modern a resurselor necesare traiului.

Pe de altă parte, dacă nu există șanse actuale de redresare a situației, sau cel puțin de stopare a degradării situației economice a unui segment important, reacția comunității se dovedește contraproductivă și pe termen lung: nivelul de școlarizare a copiilor este în descreștere rapidă, tăindu-se astfel copiilor orice posibilitate de obținere a unei calificări. Ca o reacție la dificultate, se întărește stimularea copiilor de a recurge la forme de cîștig rapide (cerșit, comerț, furturi de mică amploare), fapt care poate, pe moment, ameliora situația economică a familiei, dar distruge șansa copilului de a se pregăti eficace pentru o viață modernă și prosperă.

În fine, natalitatea nu pare a reacționa adaptativ la criza economică a populației de romi: cei care au de înfruntat dificultăți economice deosebite nu intenționează a limita, ca reacție de protecție, numărul de copii.

Să încheiem cu declarația disperată a unui tată: "trebuie să fac ceva, chiar să fur, pentru a-mi hrăni copiii".

IV.

CONCLUZII

ȘI DIRECȚII

DE ACȚIUNE

Capitolul 15. NATURA PROBLEMEI POPULAȚIEI DE ROMI

Definirea problemei

În legătură cu populația de romi există percepția colectivă că există o problemă socială deosebit de complexă. Este însă esențial a se defini cu suficient de multă precizie **problema ca atare, natura și amploarea ei.**

Problema care în mod efectiv îngrijorează societatea românească nu este **problema romilor ca romi.** Ea nu este deci o **problemă etnică.** Nu sîntem, după părerea noastră, în fața unei probleme etnice propriu-zise. Este drept că se referă la romi, dar doar la o parte, greu de spus dacă majoritară sau nu, a populației de romi și are în vedere mai mult aspecte sociale și economice decît etnice.

Acest lucru este foarte important de subliniat. O problemă etnică își are de regulă originea într-o discriminare, într-o intoleranță de o parte sau alta. Soluția ei stă în combaterea comportamentelor discriminatorii din orice parte ar veni ele. În măsura în care este vorba de o problemă socială și economică, soluțiile sale vor trebui căutate în sfera fenomenelor sociale și economice.

Nu poate fi trecută cu vederea nici **problema etnică,** dar aceasta este o problemă secundară, în mare măsură întreținută și amplificată de problemele sociale și economice.

Pentru populația majoritară, tradițional, problema romilor s-a redus la inconvenițele, adesea limitate și minore, pe care modul de viață al romilor i le putea aduce. În ultimii ani aceste inconveniente par a se fi amplificat, generînd adesea tensiuni și conflicte în comunitățile locale. La acestea s-a mai adăugat percepția colectivă, corectă sau nu, a creșterii criminalității în populația de romi, inclusiv în forme violente, de care populația devine din ce în ce mai îngrijorată. Problema pare să țină deci, din această perspectivă, de **relațiile dintre o parte a populației de romi și populația majoritară,** soluția ei constînd în consecință în modificarea acestei relații, prin schimbări în comportamentul reciproc.

Plasarea însă a problemei romilor în contextul relațiilor dintre populația de romi și populația majoritară, deși corectă, pare a fi însă cu

totul insuficientă, nereferindu-se la cauzele propriu-zise. Natura profundă a problemei romilor trebuie căutată, după părerea noastră, în dificultățile cu care populația de romi, sau cel puțin o parte importantă a ei, se confruntă în momentul actual și căutate soluții la aceste dificultăți.

În fapt sîntem în fața unei configurații de probleme interdependente în care tensiunile și conflictele, care apar la nivelul relațiilor cu majoritatea populației, își au sursele de alimentare în situația prezentă a populației de romi.

Premisele istorice: romii în regimul socialist

Socialismul a promovat o ideologie a nediscriminării etnice. Formal, atitudinea anti-țigănească a fost activ descurajată. Economic, profesional și social, romii au primit în acest regim șansa de a se integra în modul de viață modern, chiar dacă adesea în mod forțat. Familiile au fost obligate să trimită copiii la școală. În concepția utilizării complete a forței de muncă, romilor li s-au oferit locuri de muncă în sistemul producției moderne și chiar au fost obligați să le accepte în numele datoriei de a munci. Romii care mai erau nomazi au fost forțați să se sedentarizeze. Multe familii de romi au primit locuințe construite de stat sau locuințe părăsite prin emigrarea nemților și evreilor. S-a exercitat și o presiune masivă spre "modernizarea" modului lor de viață, neacordîndu-li-se însă și dreptul de a reprezenta o minoritate etnică, liberă să-și promoveze propriile tradiții culturale. O asemenea atitudine de negare a dreptului de manifestare etnică proprie era probabil reflexul unei atitudini mai generale față de romi, existentă la nivelul comunității mondiale. Asimilarea a fost principiul tacit al politicii socialiste față de romi.

Socialismul a distrus în mare măsură profesiile tradiționale ale romilor și prin aceasta multe dintre componentele vieții lor tradiționale. Acestea au supraviețuit într-o anumită semilegalitate și relativ marginal. Cei mai mulți romi au început să se "topească" în noul mod de viață. Probabil că timpul istoric a fost prea scurt pentru a da posibilitatea completei modernizări a vieții romilor și cu atât mai puțin dezvoltării unei culturi etnice proprii moderne, pentru care, în ciuda ostilității oficiale, existau însemnate presiuni.

Dezorganizarea socială în creștere din ultimul deceniu al regimului socialist, complementar cu criza economică tot mai profundă, a dus la stoparea procesului de modernizare a populației de romi și la reînvierea și amplificarea strategiilor tradiționale de adaptare la condițiile dificile de viață, dar într-un nou context. Mulți dintre ei intră într-un șomaj de fapt, pierzînd în consecință multe

dintre beneficiile de care, în calitate de salariați, se bucurau: alocații pentru copii, dreptul de a primi pensii, locuințe etc. Multe date par a sugera că, **datorită creșterii dificultăților economice care îi afectează cu prioritate, în anii '80 se petrece un regres ai unei înseninate părți a populației de romi spre modelele tradiționale de viață.**

Una dintre reacțiile specifice de adaptare ale populației de romi în această perioadă de criză este dezvoltarea de variate activități în cadrul pieței negre: specula cu bunuri rare, traficul de valută. Se produce în acest cadru o modernizare rapidă a modului de obținere a resurselor materiale, dar în forme deviate.

Datorită dezorganizării sociale în creștere, furtul din proprietatea statului se amplifică. El nu este în nici un fel specific romilor, dar, cum era de așteptat, aceștia dezvoltă formele cele mai simple și primitive, în concordanță cu poziția lor marginală în sistemul social.

Specula este cazul cel mai răspândit al "comerțului la negru". Sistemul socialist, cu caracteristica sa de raritate a produselor, a creat oportunități speciale pentru romi: achiziționarea unor produse rare și comercializarea lor "la negru" cu un preț mai ridicat. Și după revoluție, în condițiile lipsei de organizare a sistemului de piață, continuă să existe largi posibilități de obținere a unor produse rare la prețuri relativ scăzute (de regulă subvenționate) și vândute cu suprapreț. O asemenea practică este privită de colectivitate ca o modalitate de exploatare marginală: "produsele subvenționate nu se pot găsi pe piață nu numai pentru că sînt rare, dar și pentru că ele sînt acaparate de țigani și vândute cu suprapreț". Cel mai adesea specula rarității este acompaniată de alte activități ilicite: începînd cu vinderea produselor furate și sfîrșind cu evaziunea fiscală. Desigur, asemenea practici nu trebuie asociate exclusiv cu romii. Romii sînt însă înalt vizibili din acest punct de vedere.

Cazul vînzării țigărilor. Acum cîțiva ani, cînd era o cerere mare de țigări străine (celebrul KENT), romii erau poate cea mai importantă sursă de asemenea țigări. Le cumpărau de la străini sau cumpărau valută și cu ea achiziționau țigările de la shopuri. În condițiile în care țigările străine au devenit disponibile în magazine, s-a născut posibilitatea comercializării țigărilor românești, care sînt mult mai ieftine, dar greu de găsit pe piață datorită rarității. Țigările sînt cumpărate la prețuri scăzute de la magazinele de stat sau direct din fabrică (legal sau ilegal) și sînt vândute pe stradă cu un preț mai ridicat.

Alt exemplu. Înainte de revoluție romii vindeau băuturi: bere, vin care, de asemenea, se găseau mai rar. În cartierul bucureștean TEI era celebră strada "KENT" - o stradă cu multe familii de țigani - unde zi și noapte (în special noaptea când cheflii nu mai găseau nici o circiumă deschisă, acestea închizându-se la 22) oamenii puteau găsi țigări străine, băuturi alcoolice, vin, bere.

O activitate larg răspândită era traficul de valută. În condițiile în care valuta era extrem de dificil de obținut și ea era singurul mod de a obține o serie de produse, traficul cu valută era inevitabil.

Un asemenea mod de obținere a resurselor economice întreține însă marginalitatea, delincvența, sărăcia; întreține stereotipurile etnice negative, alimentând totodată atitudinea ostilă a populației majoritare.

Situația romilor după decembrie 1989

În momentul de față, datorită schimbărilor rapide care au loc în societatea noastră, condițiile de viață ale populației de romi s-au modificat dramatic.

Schimbările au avut loc în două direcții opuse. Pe de o parte, au apărut posibilități de câștig foarte atractive. Cea mai mare parte dintre acestea se plasează însă la limita legalității sau chiar dincolo de ea. Fructificarea unor asemenea posibilități găsește premise favorabile în formele tradiționale de câștig care se amplificaseră rapid încă în ultimii ani ai regimului socialist. În unele situații, cei care se orientează spre fructificarea acestor posibilități intră într-un ciclu inevitabil de criminalitate/violență/frustrare. Pe de altă parte însă, marea majoritate a populației de romi a intrat într-o criză economică severă. Modalitățile de tip modern și normal de integrare se împuținează în mod dramatic. Șomajul ia proporții dezastruoase în rîndul acestui segment al colectivității. Pe de altă parte, schimbarea condițiilor social-economice au transformat în nerelevante multe dintre strategiile tradiționale de viață, provocînd o profundă criză a lor. Este de așteptat ca în aceste condiții să se manifeste tendințe haotice de adaptare.

Problema centrală a populației de romi

Pentru a găsi soluții eficace este nevoie a da o diagnoză cât mai corectă problemei de soluționat. După părerea noastră, problema centrală a populației de romi în momentul actual o reprezintă

existența în situația de viață a acesteia a doi parametri cuplați reciproc într-un sistem cu proprietatea de automenținere și, în anumite condiții, de autoamplificare într-un ciclu negativ: unul cultural (o strategie de viață adaptată la situația de sărăcie și marginalizare) și celălalt social-economic (nivel scăzut de educație și calificare, șomaj foarte ridicat, etc.).

- **PARAMETRUL CULTURAL:** Anumite componente ale modului tradițional de viață al romilor care sînt responsabile de situația de defavorizare actuală și care acționează în sensul perpetuării și chiar agravării sale. Aceste componente blochează sau îngreunează procesul de dezvoltare modernă a populației de romi. Modul de viață tradițional s-a cristalizat ca expresie a unei situații sociale de marginalizare și sărăcie. El produce la rîndul său în mod continuu o asemenea stare, fiind mai departe, conservat de marginalizare și sărăcie.

- **PARAMETRUL SOCIAL-ECONOMIC:** O stare socială/economică/profesională/educațională dezavantajată care caracterizează în prezent o însemnată parte a populației de romi, dacă nu chiar marea ei majoritate. Această stare, produs în mare parte al modului tradițional de viață, este de natură a întări recursul la strategiile tradiționale de viață adaptate la situațiile de dificultate, dar care asigură o adaptare pasivă și deviantă la aceste dificultăți, blocînd depășirea lor efectivă.

În prima parte a lucrării, am analizat pe larg modul de viață tradițional al populației de romi, evidențiind faptul că unele componente ale sale reprezintă o adaptare la condițiile dificile de viață care însă perpetuează dificultățile.

În partea a treia a lucrării, au fost trecute în revistă, pe baza cercetărilor empirice, starea actuală social-economică a populației de romi. Concluzia acestei analize este că populația de romi se confruntă cu o profundă criză socială și economică. Strategiile tradiționale de viață oferă doar șansa de supraviețuire în această criză, dar nu de depășire a ei. Prin aceasta ele nu fac decît să adîncească criza actuală, ducînd la o posibilă explozie socială.

Să vedem acum, în sinteză, pornind de la situația descrisă mai sus, ce șanse are populația de romi în noul context social și economic.

Șansele populației de romi

Pot fi invocate **9 caracteristici-tendențe social-economice** ale populației actuale de romi în spațiul cărora se definesc șansele acesteia.

1. **Scăderea accesului la locurile de muncă oferite de economia modernă.** Atît în agricultură, cît și în industrie, din motive

diferite însă, posibilitățile de obținere de locuri de muncă au scăzut dramatic pentru romi.

a. La sat, prin desființarea cooperativelor de producție și înapoierea pământului foștilor proprietari, romii au primit în general foarte puțin pământ. Unii nu au avut pământ sau, după ce au fost împrăștiți, l-au vândut, tradițional ne având vocația agriculturii. Posibil unii nu au avut actele necesare sau priceperea de a identifica propriile drepturi; nu sînt excluse nici unele discriminări din partea autorităților locale. Aceste discriminări nu sînt neapărat sau exclusiv de natură etnică. Ele pot avea și un caracter mai general: discriminarea la care cel mai slab și neștiutor este supus în competiția pentru resurse.

Și într-adevăr, pînă la revoluție, circa 48-50% din forța de muncă provenită din rîndul romilor era ocupată în unitățile agricole cooperatiste sau de stat. În mod special ei erau angajați în sectorul zootehnic (creșterea bovinelor, porcinelor, păsărilor), în sectorul vegetal (culturi cerealiere, pomicultură, viticultură, legumicultura) sau la irigații și orezarii. Prin restituirea pământurilor, cererea de forță de muncă romă a scăzut dramatic în agricultură. Mulți romi de la sat trec în momentul de față printr-o situație economică extrem de dificilă, fiind presați să-și caute noi resurse de viață.

b. Dificultatea de a obține un loc de muncă în industrie. Datorită restructurării economiei și creșterii șomajului, romii sînt în mod sistematic împinși la marginea pieței forței de muncă, fiind cei mai expuși șomajului. În condițiile utilizării complete a forței de muncă, politică promovată de regimul socialist, doar romii care nu voiau nu aveau un serviciu. Deși unele date indică faptul că și în acele condiții erau destul de mulți romi șomeri, în special în ultimii 10 ani. În momentul de față, numărul romilor șomeri este dramatic mai mare decît media populației. Ei sînt printre primii concediați și printre ultimii angajați.

Acest lucru se datorează mai multor factori.

În primul rînd **nivelul redus de calificare**. Cei mai mulți romi sînt necalificați. Marea majoritate a femeilor nu au nici o calificare. Tradițional femeile în colectivitatea de romi nu aveau o slujbă permanentă. În regimul socialist, multe dintre ele s-au angajat, dar de regulă în posturile cele mai necalificate. În ceea ce privește pe bărbați, unii au calificări tradiționale, alții au calificări moderne, dar la niveluri inferioare, în timp ce majoritatea sînt necalificați. În regimul socialist s-a produs o masivă pierdere a profesiilor tradiționale, fără însă a se fi produs un proces de masă de calificare în profesiile moderne. A rămas o largă populație masculină fără o calificare precisă.

În al doilea rînd, așa cum demonstrează cercetarea noastră, populația de romi are un **nivel de educație** foarte scăzut, la o diferență enormă de populația majoritară. Proporția analfabeților și a celor doar cu cîteva clase, practic tot analfabeți, este foarte ridicată. Aceasta este valabil pentru generația matură, dar și pentru generația tînă și, de asemenea, pentru generația de copii. Procesele tranziției au afectat negativ participarea școlară a copiilor, aceștia tinzînd să aibă o participare școlară și mai redusă decît cea a părinților lor. Nivelul educațional extrem de scăzut limitează șansele inserării eficace într-o economie modernă, constituind o piedică majoră pentru profesionalizare și pentru obținerea unor locuri de muncă care presupun calificare. Mai ales atunci cînd calificarea este legată de un anumit nivel formal școlar, apare un blocaj de principiu. Lipsa de educație reprezintă factorul major fie al unei sărăcii lipsite de speranță, fie al angajării în forme delincvente de obținere a resurselor. Din acest motiv, problema educației ni se pare a fi pe termen lung punctul critic. De aici trebuie să se construiască orice politică de sprijin al romilor.

Resursele de calificare și educație sînt deci extrem de modeste, fapt care face din romi competitori cu șanse extrem de reduse pe piața muncii.

În fine, în al treilea rînd, nu trebuie exclusă nici intervenția stereotipului că romii nu sînt de încredere, sînt leneși, nu au disciplina muncii în cadre organizate. Acest stereotip nu trebuie tratat pur și simplu ca o eroare colectivă absolută. În spatele lui stau o serie de evidențe. Utilizarea lui drept criteriu de selecție este de natură a genera însă o discriminare sistematică catastrofală.

2. Nișe pe piața muncii la care romii au un acces special. Există trei asemenea nișe pe care romii au demonstrat că le pot ocupa cu succes, avînd adesea chiar un anumit avantaj comparativ.

a. Profesiile tradiționale (fierari, argintari, cărămidari, lingurari etc.) reprezintă o resursă specifică importantă a populației actuale de romi în care se pun chiar foarte multe speranțe. Argumentele sînt multiple. În primul rînd presupuziția că populația de romi, prin tradiție, deține deja pregătirea tehnică și socială necesară, cît și atracția pentru practicarea acestor profesii. În plus ele sînt accesibile populației actuale de romi, nepresupunînd o școlarizare formală. În al doilea rînd, se aduce un argument de tip economic. Mica întreprindere pare să fie în economia modernă, și în mod special în situația economiei noastre în tranziție, deosebit de promițătoare. Există aici o nișă economică pe care forța de muncă romă o poate ocupa cu succes. În fine, un al treilea argument: succesul economic al celor care exercită profesii tradiționale. După cum arată cercetarea noastră, aceștia prezintă venituri sensibil mai ridicate decît ceilalți romi.

- Perspectiva profesiilor tradiționale este, pe termen mediu și lung incertă. Probabil că pentru o anumită perioadă de timp multe dintre calificările tradiționale - fierar, cărămidar, argintar, căldărar - mai pot să supraviețuiască și chiar să se dezvolte, în condițiile în care încă unele produse vor fi de tip meșteșugăresc, iar mina de lucru este ieftină.

Această resursă nu trebuie însă supraestimată. Soluția reînviării profesiilor tradiționale prezintă câteva puncte nevralgice:

- O problemă majoră a profesiilor tradiționale o reprezintă numărul de persoane care le pot practica. Datorită creșterii demografice, numărul existent de romi depășește probabil cu mult cererea de profesii tradiționale. Aceste profesii au șanse de validare economică doar dacă există un număr rezonabil de persoane care le practică. Dacă datorită natalității ridicate o mulțime de tineri romi ar aborda aceste profesii, s-ar crea o problemă insolubilă,

- Profesiile tradiționale ale romilor au fost marginalizate și descurajate sistematic în sistemul economiei socialiste care accentua, din motive mai mult ideologice, marea producție modernă. Datorită acestui fapt, transmiterea lor la noua generație a fost întreruptă într-o mare măsură. Proportia tinerilor care dețin asemenea profesii este redusă. Reluarea tradiției, deși posibilă, se va confrunta inevitabil cu pierderi irecuperabile

- Profesiile tradiționale conțin în ele însele o capcană specifică: ele produc o rigiditate ridicată a forței de muncă datorită **caracterului lor închis**. În societatea modernă profesiile sînt dinamice. În condițiile în care perspectivele unei profesii sînt în declin, persoanele care practică respectivele profesii trebuie să aibă șansa reciclării profesionale. Mobilitatea profesională este însă condiționată de un nivel suficient de pregătire școlară și de un fond general de pregătire tehnică modernă. Modalitatea de însușire a profesiilor tradiționale ale romilor se caracterizează însă prin învățarea de la părinți, într-o modalitate specifică meseriilor tradiționale preindustriale, cu excluderea în fapt a școlarității și a însușirii cadrului general al științei și tehnologiei, care stau la baza sistemului productiv modern. În acest sens profesiile tradiționale ale romilor prezintă un caracter **închis**, persoanele care le practică fiind din acest motiv extrem de vulnerabile la dinamica economiei actuale. În mod special tînăra generație este afectată masiv din acest motiv. Tinerii nu sînt stimulați în familie să urmeze școala, să se profesionalizeze în sistemul modern de producție. Conștientizarea, însă, a șanselor reduse de practicare a profesiilor tradiționale, poate avea loc de abia la maturitate, cînd deja este prea tîrziu pentru a obține o pregătire profesională modernă. Există deci aici riscul unei crize profesionale majore în special a tinerei generații de romi: la

începerea vieții mature ei pot realiza că nu au nici o șansă de dezvoltare profesională într-un sistem modern. Singura alternativă care le rămâne disponibilă este căutarea unor modalități marginale de obținere a resurselor.

b. Afacerile pe cont propriu deschid și ele multe posibilități pentru populația de romi în condițiile economiei noastre actuale. Ele cuprind o gamă foarte largă de activități începând cu cele legate de exercitarea profesiilor tradiționale - producerea și comercializarea diferitelor bunuri și servicii cum sînt prelucrare de argint, producere de obiecte din os, gablonțuri - și sfîrșind cu micul comerț, intermediari etc. Avantajul lor este că sînt în prelungirea tradiției și a pregătirii culturale. Datele cercetării noastre indică faptul că acestea oferă venituri apropiate, adesea chiar superioare, profesiilor de tip modern. Multe din afacerile pe cont propriu sînt însă fluctuante și vulnerabile. Ele se desfășoară adesea la limita sau dincolo de limita legalității, cu toate implicațiile acestui fapt asupra vieții familiei.

c. Munci necalificate, asociate adesea cu un statut social negativ. Sfera muncilor necalificate, neatractive sau considerate social a fi degradante - este cazul aici în primul rînd al sistemului de salubritate - prezintă tradițional un grad de accesibilitate mai ridicat pentru populația de romi. Oferta de locuri de muncă necalificate în economia actuală este tot mai modestă în raport cu cererea. Datorită creșterii șomajului, competiția pentru posturile de muncă necalificată a crescut simțitor, șansele romilor îngustîndu-se și aici. Ca dovadă, cei mai mulți romi necalificați nu au slujbă. Gradul de vulnerabilitate al profesiilor necalificate este în creștere. Romii au șanse mai mari în obținerea posturilor necalificate, asociate cu un statut social negativ. Datorită statutului social negativ, asociat frecvent cu venituri modeste, această nișă ocupațională tinde însă să perpetueze marginalizarea pe liniamente etnice.

3. Precaritatea și caracterul nesigur al multora dintre resursele economice exploatate tradițional de populația de romi. Aici este vorba în mod special de exploatarea unor resurse minore existente la nivelul comunității, mari consumatoare de timp și slab recompensate economic, ca de exemplu: cumpărarea de la populație și vinderea la centrele de achiziție a sticlelor goale, comercializarea hainelor vechi, achiziții de fulgi, comerțul ambulant (semințe, porumb fiert în stațiunile turistice, mici tarabe cu tot felul de produse ieftine, specularea unor produse fie rare, fie de proveniență dubioasă). În această privință există, pe termen scurt, posibilități destul de bune de obținere a unor venituri. Există însă mai multe probleme cu aceste tipuri de resurse. Ele sînt extrem de fluctuante, putînd dispărea "peste noapte", creînd astfel mari dificultăți celor care depind de ele. Se adaugă și faptul că utilizarea lor nu permite includerea persoanelor respective în sistemul de securitate socială

(asistență sanitară, pensii, alocații de șomaj, sprijin în situații de boală).

Exploatarea unor asemenea resurse menține persoanele respective la marginea economică, socială și culturală a colectivității, fiind un factor important al automarginalizării. Ele oferă de cele mai multe ori venituri modeste și sînt asociate cu un statut social inferior.

4. Exploatarea marginală și chiar deviantă a colectivității, sursă tradițională de obținere de resurse la unele grupuri de romi, reprezintă un factor important al marginalizării, vulnerabilității, a tensiunilor și conflictelor comunitare.

În contextul social-economic actual au apărut noi posibilități de acest gen. Multe dintre ele însă dispar rapid sau reprezintă o sursă importantă de conflict social.

Importul/exportul ilegal, de exemplu, în condițiile unei lipse aproape complete de control după revoluție, a dat posibilitatea unei fracțiuni restrînse de romi să cîștige enorm, comercializînd bunuri relativ de proastă calitate aduse din străinătate, în condiții de raritate, la prețuri ridicate și fără a plăti taxe și impozite. În alte țări erau vîndute produsele românești, procurate la prețuri scăzute, datorită subvenționării lor de către stat. Întărirea sistemului de control economic și financiar a redus dramatic aceste posibilități, mai ales cele disponibile micilor întreprinzători.

Odată cu deschiderea granițelor după decembrie 1989 a mai apărut o posibilitate extrem de atractivă pentru romii din România: exploatarea, într-o manieră tipică, a resurselor infinit mai abundente ale societăților occidentale. Și în mod special Germania a devenit, datorită nivelului ei de dezvoltare și apropierii geografice, o sursă de exploatare deosebit de atractivă pentru romii din România. Ajutorul pe care statul german îl dă imigranților și în mod special celor care solicită azilul politic, posibilitățile de mici furturi a căror valoare este considerabilă în România, cerșitul, mica înșelătorie fac ca romii să poată aduce după perioade relativ scurte de ședere în Germania resurse economice considerabile în raport cu posibilitățile lor din țară. Este clar însă că și această resursă economică va deveni din ce în ce mai puțin disponibilă.

Și posibilitățile de speculă și comerț "la negru" sînt în curs de îngustare. Pe măsură ce raritatea produselor dispare, posibilitățile comerțului speculativ scad și ele. Rămîn doar posibilitățile absolut ilegale, fondate pe furt și pe evaziune fiscală.

Unele grupuri de romi au evoluat tradițional în direcția dezvoltării unui mod delincvent de obținere a resurselor: hoții de buzunar, "manglitori", hoții de cai, "hoți de drumul mare". Asemenea practici nu le găsim numai la romi, ci și la persoane cu altă apartenență etnică. Și este greu de spus dacă absolut sau relativ romii

sînt mai mulți. Ceea ce este însă agravant în cazul romilor este că, spre deosebire de ceilalți, unde un asemenea mod de viață reprezintă o opțiune personală, aici el reprezintă un mod de viață al unui grup sau familii, transmis din generație în generație.

Un exemplu îl constituie posibilitățile de "furt de la stat" specifice societății socialiste și care erau la dispoziția întregii colectivități, inclusiv la dispoziția romilor. Proprietatea de stat era practic slab protejată. În mod special acest lucru era valabil în agricultură. Desființarea cooperativelor, de unde atît românii, cît și romii se aprovizionau printr-un fel de furt aproape oficializat, a lipsit pe romii fără pămînt de o sursă importantă de trai. Furtul de la stat era în mare măsură tolerat. În condițiile privatizării agriculturii au dispărut asemenea surse neprotejate. Furturile continuă: de la țărani, din curți, de pe cîmp. Ni s-au relatat cazuri de următorul tip: pornesc mai multe căruțe pentru aprovizionarea directă din cîmp, bărbații fiind înarmați cu toporișci, sape etc. Oamenii se sperie și nu intervin. În aceste condiții este de presupus că ciocnirile cu populația sătească pot să se agraveze, putînd duce la conflicte grave.

După revoluție, datorită dezorganizării societății românești, posibilitățile de activități ilegale ale romilor au crescut considerabil, chiar exploziv. Normalizarea societății și creșterea capacității de control al organelor de poliție, cît și a voinței de autoapărare a comunității duc la îngustarea rapidă a posibilităților de obținere pe căi semilegale sau chiar ilegale de resurse, în maniera tipic tradițională a romilor. Această scădere a posibilităților este agravată de șomajul care atinge masiv populația de romi.

Situația economică dificilă a multor familii, cumulată cu posibilitățile uneori uimitor de ridicate de a obține resurse prin **cerșit**, una din formele tradiționale de viață a unor grupuri de romi, reprezintă un alt factor de adîncire a automarginalizării romilor și de scădere a șanselor sociale și profesionale ale noii generații. Copiii trimiși să cerșească întrerup de regulă școala și-și dezvoltă un mod specific de viață cu posibile componente delincvente. Sînt cazuri în care cerșitul este transformat de unele familii în surse substanțiale devenit prin exploatarea propriilor copii și uneori chiar a altor copii.

5. Creșterea criminalității, a caracterului ei organizat și a violenței. Sărăcirea rapidă a populației de romi după revoluție, dispariția unor surse de venituri, scăderea controlului social au fost de natură să producă o explozie a criminalității și violenței. Această explozie stă la baza accentuării tensiunilor dintre populația de romi și restul populației. Criminalitatea în populația de romi tinde, se pare, să devină tot mai organizată, mai gravă, mai violentă.

În perioada socialistă, o mulțime de ilegalități erau acceptate pentru simplul fapt că formele legale, normale de rezolvare a problemelor în cauză nu puteau fi tolerate, din motive mai mult

politice și ideologice. Un grad ridicat de tolerare a comportamentului ilegal îi conferă acestuia un caracter cvasilegal, nedevelopând neapărat reacțiile defensive ale colectivității. Odată însă ce manifestarea sa în forme legitime este posibilă, toleranța față de formele ilegale este de natură să crească.

Situația social-economică tot mai disperată a unui segment larg al populației de romi creează o presiune puternică suplimentară spre devianță. Ca o reacție de apărare intervine organizarea: crima individuală este treptat înlocuită de crima organizată. Caracterul ei social distructiv crește semnificativ. Acest raționament ne duce la predicția că în cazul populației de romi, mai mult decât în alte segmente ale populației, delincvența va tinde să devină tot mai gravă, evoluând rapid spre forme organizate. Există deci riscul dezvoltării unei culturi criminale la nivelul unei părți a comunității de romi.

Argumentăm că, în cultura tradițională a romilor, violența împotriva populației majoritare a fost mereu, ca un mecanism defensiv de obținere a acceptării, menținută la niveluri coborâte. Există semne îngrijorătoare de creștere a violenței în rândul populației de romi. Reacția violentă a romilor, oarecum netipică tradițional, tinde să devină tot mai frecventă datorită unor factori noi: disperarea, scăderea controlului social, creșterea relativă a puterii sociale a grupurilor de romi. Multe conflicte care au răbufnit între populația majoritară și romi au sursa într-o serie de violențe, oarecum gratuite, fără un scop "economic" anumit. Dat fiind importanța fenomenului este necesar să ne oprim mai pe larg asupra lui.

Dar înainte să luăm un exemplu: trece un "ne-rom" într-o zonă cu romi. Cîțiva copii romi îl agasează, provocându-l; cea mai mică reacție de apărare/enervare stîrnește intervenția așteptată a unor romi maturi: "nu îți este rușine, om matur, să bați copiii?"; nu de puține ori urmarea este declanșarea unei agresiuni nu neapărat cu scop de jaf.

La nivelul conștiinței colective există tentația de a atribui inițierea violenței aproape în exclusivitate romilor. Această percepție își are sursa în particularitățile dinamicii conflictelor dintre romi și alte persoane.

- Multe conflicte apar din tentativa delincventă a unei persoane individuale sau a unui grup delincvent. Datorită marginalității, populația de romi are la dispoziție, spre deosebire de membrii delincvenți ai populației majoritare, doar forme primitive, înalt vizibile de delincvență, caracterizate prin violență manifestă.

Datorită marginalității sale, romul de regulă nu este subiectul unei agresiuni cu scop de jaf sau obținere a unor bunuri. "Ne-romul" este cel mai adesea victimă, iar nu atentator. De aceea partea "adversă" intenționează mai degrabă să se dezangajeze din conflict.

Există o anumită "înțelepciune" colectivă: "nu trebuie să te pui cu țiganii; trebuie să eviți pe cât posibil conflictul cu ei; altfel iese țigănie; țiganii pot fi periculoși dacă te pui cu ei". Nu trebuie însă ignorată nici violența unor membri ai populației majoritare îndreptată împotriva romilor, provenită din prejudecăți și resentimente. Probabil că în mod special aici trebuie inclusă violența unor membri ai organelor de ordine care nu este suficient de clar și ferm descurajată.

- De regulă romii sînt mai degrabă victime nu ale unor comportamente violente, de agresiune fizică, ci ale unor discriminări etnice și sociale mai puțin vizibile: respingere, ignorare, discriminare, persiflare. Și, ca de regulă, partea slabă, în sensul de marginalizată, lipsită de putere, are două posibilități: fie să evite conflictul, să se retragă, ceea ce reprezintă strategia tradițională a romilor, fie să răspundă cu agresivitate fizică, cu violență, semn al disperării, frustrării, ostilității acumulate. Deci chiar în calitate de răspuns la o manifestare discriminatorie, violența romilor este mai înalt vizibilă, creîndu-se confuzii în ceea ce privește inițiatorul real al stării conflictuale. Stereotipurile negative cu privire la romi vin să întărească masiv această percepție colectivă. În aceste stereotipuri, "țiganul este agresorul".

Asemenea reacții colective negative, fondate într-o măsură importantă pe prejudecăți, cu efecte mai degrabă distructive, le găsim de exemplu în presă. Presa din ultimii ani este plină de **delincvența romilor**. În fapt romii sînt prezenți în opinia publică prin intermediul mass media aproape exclusiv negativ: autori ai unor comportamente antisociale, sursă de îngrijorare colectivă.

- De regulă solidarizarea se face mai degrabă între minorități decît la nivelul populației majoritare care, fiind majoritară, este mai laxă, mai puțin coezivă.

6. Antagonizarea relațiilor dintre populația majoritară și populația de romi. Creșterea delincvenței și a violențelor este de natură a întări stereotipurile negative ale populației majoritare, sporind marginalizarea și riscul unor conflicte.

Creșterea criminalității la nivelul populației de romi și schimbarea caracterului ei sînt de natură a stîrni o reacție mai puternică a colectivității, atît în modalitățile legale ale instituțiilor de ordine, cît și neorganizat, ilegal, ale unor grupuri ale populației.

S-a mărit numărul bandelor criminale formate exclusiv din romi. Sînt cazuri în care colectivități întregi (sate, cartiere, zone) sînt terorizate de asemenea bande. Aici mai apare încă un factor agravant pentru polarizare și tensiuni interetnice: combinarea dintre solidaritatea etnică, de neam și de familie cu comportamentul

criminal. Pot fi citate numeroase cazuri în care un conflict interpersonal, fără nici o coloratură etnică, în care un rom a fost implicat, a generat o implicare, pe baza unei rațiuni de solidaritate etnică, a altor romi. O asemenea solidarizare este clar că întărește stereotipul etnic negativ, atitudinea de respingere și ostilitatea populației majoritare. Există desigur și cazuri de solidarizare în derularea unor asemenea conflicte a persoanelor de alte etnii împotriva romilor.

Democratizarea și scăderea controlului autorității statale au creat posibilitatea unor manifestări colective anti-romi. Asemenea manifestări sînt excepții, dar ele au existat, prezentînd însă un grad moderat de violență. Au fost cazuri de incendiere a caselor de romi, dar nu cazuri de linșaj și, doar în mod excepțional, violență fizică împotriva persoanelor. Ele s-au declanșat pe fondul unor tensiuni structurale generate de modul de viață adesea marginal al romilor, transformînd conflictele personale, pe fondul unor stereotipuri întărite de secole, în manifestări îndreptate împotriva unor grupuri de romi. Sînt indicații că încep să apară și grupuri, în special de tineri (se pare că sub influența modelelor occidentale), orientate spre violență sistematică împotriva romilor. Dar asemenea cazuri sînt se pare mai degrabă excepții în momentul de față. Împiedicarea amplificării lor în fazele de început este crucială pentru dinamica viitoare a relațiilor dintre populația majoritară și romi.

7. Numărul de copii. În momentul actual numărul de copii în familiile de romi este cel puțin dublu în raport cu familiile populației majoritare. Cu cît modul de viață al familiilor de romi este mai tradițional, cu atît numărul de copii este mai mare. La rîndul său, numărul mare de copii agravează situația materială a familiei scăzînd dramatic cantitatea resurselor disponibile necesare creșterii și formării copiilor. Datorită scăderii mortalității infantile, numărul de copii ajunși la maturitate este mult mai ridicat decît în trecut. Cei mai mulți copii se nasc în condiții economice proaste, cresc într-o ambianță orientată de pattern-urile tradiționale, vor avea deci un nivel de educație scăzut, vor fi lipsiți de profesii de tip modern. Mai mult, sărăcia împinge familiile să orienteze pe copii, de mici, spre activități specifice de procurare de resurse economice, ca de exemplu cerșitul, fapt care le blochează participarea școlară și îi socializează într-un tip de activitate marginală. Din acest motiv, ei se vor afla într-o situație extrem de critică la maturitate, reproducînd și amplificînd starea de sărăcie actuală și tendința spre delincvență.

Problema nu este deci a numărului de copii în sine, ci a faptului că tot mai mulți copii vor avea o rută de evoluție socială dezavantajantă, marginalizantă. Politica de încurajare a accentuării în familie a **calității copilului** este anulată de numărul mare de copii, cuplat cu puținătatea resurselor.

Numărul mare de copii reprezintă deci un factor de conservare a modului tradițional de viață, de agravare a situației economice și sociale precare a populației de romi.

Există deja o puternică dorință la nivelul populației de romi de a planifica dimensiunile familiei. Această aspirație este însă blocată de lipsa de mijloace culturale și economice de a adopta un control al nașterilor în acord cu propria voință.

8. Condițiile precare de locuit. Pe ansamblu, populația de romi, care se caracterizează prin modul tradițional de viață, prezintă condiții de locuit sub nivelul minim de viață decentă. Lipsa posibilităților de locuire civilizată este un factor care frânează puternic modernizarea modului de viață. La rîndul său, el este determinat de sărăcie, în primul rînd; de numărul mare de copii, în al doilea rînd; și probabil, de abia în al treilea rînd, de persistența unei lipse tradiționale de interes pentru condiții moderne de locuit. Și problema locuințelor este în curs de agravare rapidă, mai ales la oraș. Căderea construcțiilor de locuințe din ultimii ani și desființarea "sistemului de repartiție de la stat a locuințelor, face ca probabil peste 95% din populația de romi să nu fie capabilă să cumpere o locuință cît de cît decentă.

9. Migrația spre marile orașe și riscul apariției de "pungi" de sărăcie și delincvență cronică, cu o puternică coloratură etnică. Datorită îngustării mai accentuate a posibilităților de viață la sate și în orașele mici și mijlocii, s-a declanșat un proces migratoriu al populației de romi din aceste localități spre marile orașe. Procesul migratoriu pare a se accentua în următorii ani. Posibilitățile de câștig oferite însă de marile orașe sînt în cele mai multe cazuri extrem de fragile și foarte adesea de tip deviant. Creșterea în organizare a vieții social-economice este de natură, în aceste condiții, a împinge în disperare segmente importante ale populației de romi. Dacă procesul continuă și nu sînt identificate posibilități de soluționare constructivă a dificultăților cu care romii se confruntă, într-o perioadă istorică scurtă, în marile orașe din România voi apărea **pungi de sărăcie** caracterizate prin niveluri înalte de șomaj, lipsă de locuințe, criminalitate ridicată. Aceste pungi vor deveni tot mai omogene etnic. Ele vor fi adevărate "găuri negre" în care șansele sociale se vor prăbuși dramatic pentru cei născuți sau veniți aici.

Aceste 9 caracteristici-tendențe formează, împreună, ceea ce numim **PROBLEMA CENTRALĂ** a populației actuale de romi din România. Se poate observa cu ușurință faptul că aceste 9 caracteristici-procese sînt conectate într-un sistem înalt stabil și cu tendință structurală de evoluție spre o stare explozivă.

Starea spre care acest sistem de condiții de viață evoluează poate fi caracterizată astfel:

•constituirea unor pungi de sărăcie cronică absolută, în care oamenii sînt progresiv lipsiți de orice șansă de ieșire

•creșterea criminalității în rîndurile populației de renii; creșterea violenței, ca efect al scăderii rapide a șanselor; dezvoltarea unei criminalități organizate cu o puternică coloratură etnică romă, alimentată continuu de lipsa de speranță;

•creșterea tensiunilor dintre populația de romi și restul populației; accentuarea stereotipurilor etnice negative, creșterea intoleranței și a marginalizării și, ca o consecință, întreprinderea de măsuri tot mai aspre de control social care măresc izolarea și micșorează și mai mult posibilitățile de obținere a resurselor necesare vieții pentru romi;

• creșterea automarginalizării și a marginalizării adîncește izolarea pungilor de sărăcie și criminalitate omogene țigănești și, în consecință, lipsa de speranțe și antagonizarea.

Sistemul conține un component suplimentar care îi sporește dimensiunile: natalitatea ridicată.

Vom avea nu numai pungi de sărăcie și criminalitate tot mai lipsite de speranțe, dar totodată și din ce în ce mai largi.

Ipoteza care s-a cristalizat în studiul nostru este că dificultățile populației de romi din ultimii ani au produs, pentru marea masă, **o blocare a procesului de modernizare urmat de un proces regresiv la strategiile tradiționale de viață.**

Eșecul strategiilor tradiționale de viața, în condițiile în care pentru mulți strategiile-standard specifice societății moderne nu sînt disponibile, va genera instalarea unei sărăcii profunde și persistente, a sentimentului de disperare, a violenței și orientării spre activități delincvente.

Estimarea noastră este că marea majoritate a populației de romi nu deține resursele necesare pentru a putea, fără sprijin din exterior, să depășească situația de dificultate în care se află.

Putem concluda că cea mai mare parte a populației de romi se află într-o tranziție socială relativ puțin controlată nici de ea, nici de colectivitate. Sînt în curs de acumulare insatisfacții reciproce și tensiuni între populația de romi și restul populației.

Capitolul 16. STRATEGII DE ABORDARE A PROBLEMELOR POPULAȚIEI DE ROMI

În ultimul timp, opinia publică din România a devenit tot mai îngrijorată de o serie de procese negative, ce par a se amplifica, în relațiile dintre romi și restul populației. Punctul de vedere al echipei noastre de cercetare este că problema cu care ne confruntăm o constituie nu relația etnică dintre romi în general și restul populației, ci relațiile dintre un segment al populației de romi, care datorită modului tradițional de viață se află în momentul de față într-o situație social-economică în proces rapid de agravare, și restul colectivității.

Desigur, această problemă are și o componentă etnică. Această componentă are două surse complementare, dar distincte:

- a. Stereotipurile negative tradiționale, încă destul de active
- b. Situația prezentă a romilor, care este de natură a întări aceste stereotipuri.

Tradițional, populația românească a manifestat o atitudine specifică față de populația de romi: discriminarea și marginalizarea s-au împletit mereu un grad ridicat de toleranță. Această toleranță explică și procesul rapid de asimilare a unor fragmente importante ale populației de romi, proces continuu în cursul istoriei. Unii cercetători ai fenomenului (Ion Chelcea, de exemplu) sesizează faptul că populația de romi nu s-a întins în direcția unor populații, probabil mai puțin tolerante în raport cu modul de viață tradițional al romilor (de exemplu, în zonele germanice), ci mai mult în zonele cu populație slavă în nord-vest și românească.

Datorită agravării problemelor social-economice ale populației de romi există tendințe accentuate de creștere a tensiunilor care pot duce la izbucnirea de conflicte.

Dacă stereotipurile negative ale populației majoritare aduc doar o contribuție la agravarea situației populației de romi și, în consecință, trebuie combătute energic, este foarte clar că aceasta este doar o soluție cu eficacitate marginală. Rezolvarea problemelor complexe ale romilor este mult mai complicată decât simpla combatere a unor stereotipuri.

Principala piedică în abordarea acestei probleme nu derivă din ostilitatea etnică a populației majoritare, ci din **indiferența** pe care aceasta o manifestă față de populația romilor și de problemele ei. Populația majoritară, împreună cu instituțiile politice și administrative, mai degrabă **ignoră** problemele social-economice colective ale populației de romi. Dacă este ceva împotriva căruia trebuie luptat cu energie în atitudinea populației majoritate este tocmai indiferența și ignorarea, ca reacție de apărare împotriva a ceva supărător, dar în raport cu care nu crezi că ai soluții.

Sîntem într-un moment crucial în care este vital să adoptăm un pachet coerent de acțiuni orientate spre soluționarea problemelor cu care populația de romi se confruntă.

Soluția de principiu trebuie să se fundeze pe un set de atitudini sociale și politice convergente:

- O atitudine activă a populației majoritare, în mod special a instituțiilor politice și administrative, de înțelegere a problemelor cu care populația de romi se confruntă și de a sprijini pe aceasta în depășirea dificultăților cu care se confruntă.

- Dorința populației de romi de a înțelege natura propriilor probleme și dificultăți și de a le aborda activ și constructiv, cu sprijinul populației majoritare și a instituțiilor politice și administrative.

PACHETUL DE ACȚIUNI DE SPRIJINIRE A POPULAȚIEI DE ROMI TREBUIE SĂ CONȚINĂ URMĂTOARELE PUNCTE IMPORTANTE:

- Ridicarea, printr-o varietate de mijloace, a nivelului de participare școlară a copiilor de romi.

- Dezvoltarea unui sistem de completare a educației cultural-tehnologice de bază pentru romii adolescenți și tineri care au un nivel de educație scăzut, în așa fel încît să li se ofere oportunități reale de înscriere într-o economie modernă.

- Dezvoltarea unor posibilități de promovare a culturii rome care să ofere șansa unei conștiințe de apartenență etnică de sine, într-un context cultural și social modern: ore în învățămînt de limbă, cultură și istorie a romilor; reviste, emisiuni la radio și televiziune în limba romani și/sau care se adresează problemelor specifice romilor.

- Sprijinul învigorării unor profesii tradiționale în care populația de romi excelează.

Sprijinul persoanelor rome să dezvolte activități economice legale; crearea de locuri de muncă pentru romi.

- Revederea legislației și a diferitelor reglementări în așa fel încât acestea să ofere cadre legale de desfășurare a unor activități economice tradiționale ale romilor.

- Dezvoltarea unui sistem de asistență socială special orientată spre problemele romilor, realizat în strânsă cooperare cu organizațiile politice, culturale și sociale ale romilor. Acest sistem de asistență socială a romilor trebuie să sprijine aspirațiile și eforturile romilor înșiși de a-și depăși condițiile dificile de viață; să stimuleze o atitudine eficientă în modernizarea modului de viață, în formarea cultural-etnică pentru care fiecare optează: educație, stimulare a profesionalizării, planificare familială, activitate economică recompensatoare, dezvoltare comunitară.

- Combatere a stereotipurilor negative și prejudecăților etnice ale populației majoritare.

- Combatere activă a oricărei forme de discriminare a romilor.

- Dezvoltarea unor capacități speciale de a preveni conflictele comunitare în care romii sînt implicați și de soluționare constructivă a celor care se declanșează. Trebuie prevenite cu fermitate orice tendințe de violență organizată a unor grupuri împotriva romilor.

- Promovarea extrem de activă a înțelegerii la nivelul întregii populații, atât la nivelul populației de romi, cât și al populației majoritare, a complexului de dificultăți cu care populația de romi se confruntă.

- Promovarea unei atitudini active a întregii populații, inclusiv a organismelor politico-administrative, de cooperare la rezolvarea împreună atât a problemelor cu care se confruntă romii, cât și a problemelor care pot interveni între romi și populația majoritară.

Studiu de caz. CONFLICTUL DIN LOCALITATEA MIHAIL KOGĂLNICEANU

Marian Preda

În toamna anului 1990, în comuna Mihail Kogălniceanu din județul Constanța, a avut loc un conflict violent soldat cu incendierea sau devastarea mai multor locuințe ale romilor din localitate.

Astfel de conflicte (inexistente pînă în 1989), deși puține comparativ cu numărul mare de localități din România în care trăiesc romii, au surprins opinia publică din țară și străinătate fiind etichetate, de cele mai multe ori, fără prea multe argumente, drept conflicte interetnice.

În ce ne privește am încercat să evităm concluziile prestabilite înlocuind ipotezele cu întrebări privind cauzele declanșării conflictului, natura lui și derularea pattern-ului de conflict.

Pentru culegerea de informații am aplicat chestionarul utilizat în întreaga cercetare fiecăreia dintre cele 43 de familii de romi, am înregistrat pe casete audio opinii ale romilor și ale unor oficialități locale (secretarul primăriei, preotul, directorul școlii, șeful postului de poliție, un medic), am consultat date statistice privind populația și istoria localității. Am utilizat de asemenea concluziile primei Comisii de evaluare a prejudiciilor aduse locuințelor romilor, cât și o hartă a localității pe care am schițat amplasarea familiilor de romi. Perioada de culegere a datelor a fost august-septembrie 1992.

Acțiunile desfășurate în localitate în aceeași perioadă de diverse organizații politice și apolitice (reconstrucția caselor, seminar pentru formarea de mediatori sociali din rîndul romilor, alfabetizarea copiilor de romi) ne-au prilejuit contacte și schimburi de păreri cu lideri politici ai romilor, cu tineri romi din diverse localități dornici să devină mediatori sociali. Am încercat să surprindem, de asemenea, reacțiile romilor din localitate la toate aceste intervenții din exteriorul comunității.

PREZENTAREA GENERALA A COMUNITĂȚII LOCALE

Localitatea Mihail Kogălniceanu este situată la 27 km spre est de orașul Constanța. În spațiul ocupat azi de localitate a existat în trecut o colonie grecească și apoi un sat turcesc. Începînd din 1878, odată cu reintrarea Dobrogei în componența României, în regiune au avut loc masive mișcări de populație. Mulți mahomedani (turci și

tătari) s-au retras spre sud, în Peninsula Balcanică, iar în zonă s-au făcut colonizări masive cu români veniți din diverse regiuni din stingă Dunării. Mulți români din Făgăraș și Mărginimea Sibiului (numiți mocani) s-au așezat lângă fostul sat turcesc.

În primul deceniu al secolului XX s-au așezat în același loc germani veniți din Basarabia și sudul Poloniei. Alături de ei au trăit în continuare românii, turcii și tătarii aflați în localitate la venirea acestora.

În 1940, în urma modificărilor de granițe dictate de Hitler, noi mișcări de populație au avut loc în localitatea Mihail Kogălniceanu. 60-70 familii de germani au plecat în Germania, doar 10-15 rămânând în localitate. Tot atunci, din cele două județe cedate de România Bulgariei au venit alți români și aromâni. După 1945, odată cu instaurarea regimului comunist mulți țărani din localitate au fost deportați pentru diverse perioade în Bărăgan, dar ei au revenit ulterior. De asemenea, o parte dintre germanii rămași au fost deportați în Rusia pentru perioade de la 6 luni la 5 ani.

Romii au venit în comună în 1951 - 1952 adus: din Medgidia, de către un important activist de partid care voia să desființeze o comunitate de "hoți" și a "așezat" câteva familii în fiecare comună din zonă. La început erau 3 familii de romi. Din cele 3 familii de romi venite în localitate cu 40 de ani în urma, prin căsătorii între membrii lor sau între aceștia și romi din alte localități s-a ajuns azi la 43 de familii.

Localitatea are 17 km și o populație de 9585 de locuitori declarați la recensământul din ianuarie 1992. Dintre aceștia aproximativ 80% sînt români, 10% aromâni, 369 sînt tătari și turci, 255 romi, 23 germani și 7 maghiari.

Există în comună, în prezent, 3 școli, 5 grădinițe, o biserică ortodoxă, una romano-catolică, o geamie, dispensar medical, un liceu.

"Comunitatea locală - spune preotul Drăguș - din punct de vedere religios este compusă din 1500 - 1600 familii de creștini ortodocși, circa 100 de familii de catolici și, după aprecierea mea, 150 poate 200 de familii de musulmani. Pe lângă acestea mai sînt 6 familii cu 14 suflete de creștini adventiști de ziua a șaptea. Romii din localitate sînt în majoritate de religiei creștin-ortodoxă, doar 7 familii din cele 43 fiind de religie musulmană (așa-numiții țigani turci). Relațiile între credincioșii de diverse confesiuni sînt foarte bune. Eu cînd merg cu Ajunul Bobotezii intru și în casele credincioșilor catolici. Nu ca să le spun eu hai să veniți la noi la biserică adică să fac prozelitism, dar neam apropiat sufletește unii de alții și nu pot să trec pe lângă casa lui să zic că nu intru în casă pentru că e catolic. Intru, le binecuvîntez

casa, le stropesc casa cu aghiazmă, vin oamenii să pupe icoana și îmi mulțumesc frumos pentru această atenție pe care le-o dau. Le urez toate cele de cuviință și rămîne între noi un climat de apropiere și de respect, așa, duhovnicesc. Consider, așadar, că între noi, ca ortodocși, și între catolici au fost întotdeauna relații bune. O asemenea relație plăcută pot să spun că există și între noi și musulmani, tătari. Poate 70 - 80% dintre tătarii cu care mă întîlnesc mi se adresează cu aceeași formulă cu mult substrat creștinesc: sărut mîna părinte. Eu le mulțumesc, bineînțeles, și în același timp am admirație pentru ei pentru că respectă preotul ortodox ca pe un slujitor al lui Dumnezeu. Sau, în timpul sărbătorilor de Paști mi s-au adresat cu Hristos a înviat. Eu trecînd pe lîngă unul și știind că este musulman i-am spus bună ziua. El mi-a răspuns bună ziua părinte și Hristos a înviat pentru că la dumneavoastră așa se spune."

Ocupațiile de bază ale cetățenilor comunei Mihail Kogălniceanu sînt diverse. Datorită apropierii de orașul Constanța, cam 20 -25% din populația activă lucrează în zona industrială sau în portul orașului. Acum majoritatea familiilor au pămînt și au făcut din cultivarea lui o activitate permanentă sau de sfîrșit de săptămîină. Unii dintre foștii muncitori agricoli lucrează, în plus, și la fermele de stat. Există în localitate mulți crescători de animale, în cea mai mare parte crescători de ovine. Deși majoritatea au un număr mic de oi (10 - 20) și le îngrijesc cu rîndul sau plătesc în grup un cioban pentru aceasta, există și ciobani de meserie care au propriile turme ce ajung uneori la 500 - 600 de oi și de care se ocupă de obicei întreaga familie, eventual cu încă unul - două ajutoare.

Nivelul de trai în comună pare ridicat comparativ cu alte zone rurale din România. Aproximativ 25% dintre familii locuiesc la bloc, restul avînd case care pentru o localitate rurală românească vădesc în majoritate prosperitatea. Aproximativ 90% dintre familii dispun de baie în locuință, procent mult superior mediei naționale pentru zonele rurale. Exceptînd o parte din familiile de romi toate familiile posedă TV și radio, 80 - 85% frigider și aragaz și 15 - 20% dintre familii au autoturism proprietate personală.

Istoria conviețuirii atîtor naționalități pare să fi fost lipsită de conflicte majore pînă în 1990. Conform mărturiilor celor intervievați nici în perioada de dinaintea conflictului și nici după acesta nu s-au înregistrat violențe de grup. Preotul a menționat lotuși anumite dispute individuale înregistrate în primii ani de după așezarea aromânilor (1940). Acestea erau datorate unor particularități ale modului de viață al aromânilor nou veniți. Aceștia erau posesorii unor mari turme de oi dar nu aveau locuri de pășunat suficiente și nici aceeași libertate de mișcare cu turmele ca în zona din care

plecaseră. Ca urmare unii, voit sau nu, aduceau prejucii unor culturi agricole ale localnicilor mai vechi, apărînd astfel conflicte. Dar, după o perioada de acomodare, aceste tensiuni s-au stins.

ROMII

Conform datelor rezultate în urma investigației pe care am realizat-o în luna august 1992, în localitatea Mihail Kogălniceanu existau 43 de gospodării (familii) de romi cu 255 de membri, din care 122 sub 16 ani, avînd o medie de 5,93 membri/familie. La recensămîntul din ianuarie 1992 s-au declarat de naționalitate romi (țigani) doar 131 persoane (51%). În cercetarea noastră cei 43 capi de familie s-au declarat astfel:

- "țigani românizați" - 33, adică 76,7%;
- "țigani turci (musulmani)" - 7, adică 16,3%;
- "țigani argintari" - 1, adică 2,3%;
- "țigani bulanghii" - 1, adică 2,3%;
- o familie este mixtă, soțul fiind ungur, iar soția țigancă.

Am inclus în studiu și această familie mixtă datorită modului ei de viață cu totul asemănător cu al celorlalte familii de romi între care trăiește.

Majoritatea familiilor sînt grupate în două cartiere aflate unul în sudul și altul în sud-estul comunei. Acestea numărau în 1990 14, respectiv 12 gospodării, restul de 17 familii locuind în diverse puncte ale comunei, în case cumpărate de la români sau construite pe terenuri libere (vezi harta).

Structura familiei de romi. Din cele 43 de gospodării 33 cuprind cel puțin un cuplu soț-soție, celelalte 10 fiind conduse de o femeie singură sau de un bărbat singur, (7 văduvi și 3 despărțiți de fostul(a) soț(ie)).

Cuplurile menționate sînt căsătorite la primărie în proporție de 37%, 42% trăind împreună, prin înțelegere între familii. Instabilitatea familiei de romi din această localitate este nu numai mult mai ridicată în raport cu restul populației, dar și față de populația de romi cuprinsă în eșantionul utilizat în această lucrare. Astfel, în 16 din cele 35 de familii cuplu soț-soție, soțul a mai fost căsătorit. Și în cazul soțiilor situația este similară: 33% dintre ele au mai fost căsătorite. Dacă adăugăm la toate acestea și numărul considerabil de familii cu copii din mai multe căsătorii obținem imaginea unei familii ridicat instabile.

Vîrsta soției la prima căsătorie este mică: 42% dintre femei s-au căsătorit sub 16 ani iar 63% sub 18 ani. Acest fapt deosebește fundamental familiile de romi din localitate de cele ale celorlalte

naționalități în care căsătoriile la vârste mai mici de 18 ani sînt extrem de rare în ultimele decenii.

Comportamentul demografic. Cele 41 de mame considerate în eșantionul nostru au născut 189 de copii, deci o medie de 4,6 copii născuți/ mamă, din care 149 trăiesc, restul decedînd la diferite vârste. Merită de notat că 50% dintre femei au născut 3 sau mai puțini copii, dar există și mame cu 10,11 sau 12 copii născuți și care ridică mult media. Este de remarcat neutilizarea mijloacelor de contracepție, multe dintre ele total necunoscute în comunitate. Astfel 37,2% dintre femei declară că nu au utilizat nici un mijloc de control al nașterilor, celelalte utilizînd însă în majoritate avortul 49% sau abținerea în perioadele de maximă fertilitate 9%.

Locuința. Multe dintre locuințele familiilor de romi din Mihail Kogălniceanu sînt sărăcicioase, mici, netencuite în exterior. În cele două cartiere izolate aproape toate, sînt construite din paiantă sau din chirpici și nu au dependințe. Sînt și locuințe care fac notă discordantă. Ele sînt construite din cărămidă, sînt zugrăvite în exterior și în interior, practic nedeosebindu-se de casele concetățenilor lor de altă etnie. Acestea sînt izolate printre locuințele de români, turci sau aromâni, doar una dintre ele fiind chiar în mijlocul cartierului de romi din sud-est. Media camerelor de locuit pe gospodărie este de 2,66, ceea ce înseamnă că în medie revin 2,3 persoane/cameră.

Dependințele lipsesc de cele mai multe ori. Astfel doar jumătate dintre familii au bucătărie și doar 5 (11,6%) au baie. Tabloul devine mai relevant dacă adăugăm că 12 locuințe, adică 28% din total nu au curent electric. De fapt doar 30% dintre locuințe au o stare "bună", celelalte fiind în stare "proastă" sau "foarte proastă". Majoritatea locuințelor nu conțin alte piese de mobilier decît paturi și o masă, doar 23% avînd mobilă de bună calitate. Bunurile de menaj sînt cu totul insuficiente. Astfel doar 20,9% au aragaz și același procent frigider; doar o familie din 43 posedă aspirator și doar 4 (9%) mașină de spălat. 28% dintre familii au T.V. alb-negru și două televizor color. Radio au 3 familii, iar casetofon 11 (25,6%).

O semnificație aparte are, în opinia mea, aspectul curților locuite de romi. Sedentarizarea relativ recentă a acestora face ca ei să fie în mare măsură indiferenți față de creșterea animalelor domestice și de cultivarea legumelor, pomilor fructiferi sau viței de vie. Curțile lor sînt de cele mai multe ori bătătorite, pline de buruieni, fără pomi fructiferi, fără păsări. Porcul este singurul animal care poate fi întîlnit în mai multe curți, probabil și datorită modului de creștere, relativ simplu. Romii își păstrează însă preocuparea pentru cai, animale pe

care le-au crescut și utilizat dintotdeauna. Din cele 43 de familii 33% aveau cal și căruță în momentul studiului. De menționat că mulți dintre subiecți au declarat că anumite bunuri pe care le-au posedat le-au fost distruse în timpul incidentului din 1990. Este în primul rând cazul familiilor cu locuințele arse și al celor câteva cu locuințe devastate.

Demnă de interes în privința locuințelor cred că este și semnalarea deosebirilor dintre majoritatea familiilor care locuiesc izolat și cele care sînt grupate în cele două cartiere. Familiile izolate au un mod de viață mult mai apropiat de al celorlalte naționalități. Casele lor sînt în majoritate mai mari, mai îngrijite, mai frumoase; ele beneficiază de dependențe, de bunuri de menaj, de mobilă mai bună.

Interesant mi s-a părut, de asemenea, că în mijlocul unuia dintre cartierele de romi există o familie de romi care are o locuință cu totul deosebită de a celorlalți. Este cazul familiei d-lui Năstase Nicolae, care are un nivel de trai foarte ridicat și care deși rudă cu mulți dintre romii din localitate pare să se deosebească fundamental de vecinii săi de același neam. Explicația pe care el însuși o dă bunăstării sale este renunțarea la modul de viață al celorlalți și practicarea unei meserii o viață întreagă (barcagiu) în condițiile în care avea handicapul faptului că nu făcuse nici o clasă primară.

Profesie/scoală/venituri. De obicei comunitățile de romi sînt purtătoare al unui nume care este relevant pentru îndeletnicirea tradițională a membrilor lor, pentru modul în care își câștigă existența: argintari, cositorari, ursari, căldărari, lingurari, rudari, lăutari, spoitori, cărămidari etc. Nu este cazul romilor din comuna Mihail Kogălniceanu. Ei se declară, ca mulți romi din România de altfel, "țigani românizați" sau "țigani turci". Aceste denumiri sugerează lipsa unei îndeletniciri tradiționale, fapt evident dacă privim profesiile celor 15 capi de familie care au o calificare: 3 sînt tractoriști, 3 lăcătuși mecanici, 2 marinari și cîte unul șofer, gresor, zidar, sudor, fierar, betonist, motopompist și instalator. Dar, deși 15 au o calificare, numai 6 sînt salariați și unul este pensionar. În afară de ei alți 8 declară că sînt angrenați în diverse activități producătoare de venit: ei colectează sticle și borcane sau lucrează ca zilieri în agricultură. Ceilalți 22 se împart în 3 categorii: 8 (18,6%) nu lucrează, dar nici nu primesc ajutor de șomaj, 4 (9,3%) sînt plecați în străinătate, iar 10 (23,3%) sînt la închisoare pentru diverse infracțiuni (furturi, tihării, violuri).

În privința numărului de clase absolvite de soți, 15 nu au nici o clasă, 8 au 3 sau 4 clase primare, 7 între 5 și 8 clase și doar 5 au 9 -12 clase. Ca urmare 33% nu știu să citească deloc și doar 37% citesc bine.

Situația e și mai gravă în cazul soției. Practic nici una dintre femeile chestionate nu are o calificare. Există, totuși 5 salariate

(11,6%) dar ele lucrează ca muncitoare necalificate (femei de serviciu în blocurile din localitate). Alte 6 soții (14%) au declarat că desfășoară pe cont propriu diverse activități aducătoare de venituri cum ar fi: vânzarea semințelor prăjite, vânzarea sticlelor goale, vânzarea la suprapreț a țigărilor sau munca cu ziua la familiile mai înstărite din localitate. Restul de 65% s-au declarat casnice. Nivelul de instruire școlară este foarte scăzut: 58,1% dintre femei nu au mers deloc la școală, 14% au absolvit cel mult 4 clase primare, 16,6% au absolvit 5 - 8 clase, iar două (4,5%) 9 -10 clase. 60,5% dintre mame sînt în consecință analfabete și doar 23% știu să citească bine.

Putem spune că veniturile multor familii de romi din Mihail Kogălniceanu sînt insuficiente pentru un trai decent. Așa cum am arătat, majoritatea persoanelor apte de muncă nu lucrează. Mulți își procurau cu cîțiva ani în urmă hrana prin furturi de produse agricole de pe cîmpurile fostelor CAP-uri (așa cum făceau și unii țărani români, de altfel), dar prin desființarea acestora și înapoirea pămîntului foștilor proprietari, paza recoltelor a devenit mai vigilentă. Nici specula cu țigări (o altă sursă de venituri pentru romi) nu mai aduce un mare profit datorită privatizării comerțului și concurenței pe care le-o fac micii întreprinzători. Pe acest fond, costul unui coș zilnic a crescut continuu în ultimii ani, iar romii au în familie mulți copii care, în consecință, accentuează starea de sărăcie. În condițiile lipsei unui nivel de școlaritate corespunzător și a calificării, multor romi din Kogălniceanu le-au rămas foarte puține posibilități de a-și câștiga minimul necesar pentru subzistență. Aceste posibilități se limitează la muncile agricole în fermele de stat sau cu ziua pentru proprietarii de pămînt, la munci necalificate (gen "curățenia orașului"), la furturi ori emigrare.

Ținînd cont de declarațiile subiecților și de cele observate pot aprecia că aproximativ 70% dintre familiile de romi din localitate au venituri care se situează sub pragul sărăciei. Același procent rezultă și din răspunsurile la întrebarea "copiii dumneavoastră au condiții bune de viață în familie?" care au fost "DA" numai pentru 13 familii (30%).

Copiii. Situația copiilor de romi din localitate este critică. Majoritatea lor se nasc în familii sărace și numeroase. Tatăl lipsește în cele mai multe cazuri: nu exista deloc 18,6%; este în străinătate 9,3%; este la închisoare 23,3%. Din acest motiv relația de autoritate tată - fiu în multe cazuri nu există. Mama trebuie să "alerge" pentru a câștiga bani pentru hrană și îmbrăcăminte și deci nu are prea mult timp pentru educația copiilor. Se diminuează astfel în mare măsură și relația de afectivitate mamă-copil. Practic majoritatea copiilor de romi

sînt crescuți de frații mai mari de la care nu pot beneficia de un transfer cultural corespunzător. Atunci cînd sînt lîngă ei, părinții trebuie să se "împartă" adesea între 5-6 sau mai mulți copii. Majoritatea lor nu știu carte, deci nu le pot împărtăși copiilor decît propriile experiențe care adesea sînt închisoarea, alcoolul, furtul.

Romii din Kogălniceanu nu pun mare preț pe școală. Ea impune o anumita disciplină ce intră oarecum în contradicție cu modul de viață de acasă. Unii părinți cu care am stat de vorbă consideră că școala nu oferă copiilor lor posibilități de a cîștiga mai mult și, din moment ce nici ei nu au urmat-o și totuși "s-au descurcat în viață", nu este necesară nici pentru copii. În plus școala îi pune pe copiii de diverse naționalități alături, fapt care creează complexe copiilor de romi. Nesușinuți de familie, ei rămîn adesea în urmă. Există și decalaje materiale de natură a crea frustrări. Unii părinți se plîng că nu au posibilități să cumpere haine și rechizite pentru copiii lor. Pe acest fond sînt dramatizate diferențele dintre modul de viață al copiilor romi și cel al celorlalți copii fapt ce duce adesea la respingerea "aproprierii" pe care o prilejuiește școala. Toate aceste motive explică de ce mulți copii de romi nu beneficiază de o educație școlară elementară. Dintre cei 51 de copii de vîrstă școlară numai 29 declară că merg frecvent la școală și numai 20 au trecut de clasa a II-a.

În privința celorlalte etnii directorul școlii din localitate, domnul Constantin Dumitrescu, ne-a spus: "Pînă acum nu am avut cazuri de elevi români, machedoni sau tătari care să nu vină la școală. Tineri care să fi venit numai pînă într-a VIII-a și să nu continue au mai fost. Dar care să nu vină în clasa întîi deloc nu avem la cele 3 naționalități".

Intervenția în comunitate din ultimul an a unor organizații de susținere a romilor, acțiunea de alfabetizare din perioada verii și înființarea unei grădinițe pentru copiii de romi se pare că au determinat mai mulți părinți să-și înscrie copiii la școală. Conform spuselor domnului director 12 copii de romi sînt înscriși acum în clasa întîi, deși doar șase au vîrstă de 7 ani ceilalți fiind dintre cei care nu au fost înscriși la școală în anii trecuți, deși aveau vîrstă corespunzătoare.

Școala, prin profesorii ei, se pare că face eforturi pentru a se ocupa de elevii romi. Doar 2 subiecți se declară nemulțumiți de modul în care profesorii se ocupă de elevi la școală. Un părinte apreciază că "profesorii fac diferențe", iar celălalt explică nepromovarea copilului la limba engleză prin vina profesoarei.

Am încercat să limpezesc acest caz și am descoperit o situație care probabil este destul de răspîndită.

Directorul: "Ăla marele cu mine a dat la engleză. Cînd a venit în ziua aia mama cu copilul: Am venit să dau la engleză corigența, unde e profesoara? Zic, vino încoace. Dai cu mine. Am luat cartea,

i-am dat o traducere... poftim, scrie. Domnule, cât a știut el acolo zic cam de 5 ar merge. Gata, a trecut clasa. Zic vino mîine să-ți dau rezultatul. Cînd vine a doua zi, mă uit în catalog: mata știi la cîte materii e corigent ? Măi, i-ai spus lui maică-ta la cîte materii ești corigent? Păi, la toate Cum la toate, nenorocitul !?, zice ea. Zic la engleză ai trecut, dai restul? Ce facem cu astea ? și n-a mai venit la școală. Maică-sa peste o lună iar vine: Mi l-ai lăsat repetent!... De cîte ori vine face scandal... Ei ar vrea, dacă s-ar putea, să treacă repede, așa..."

Mama băiatului: "Am vrut s-o bat pe profesoara de engleză. Cum să mi-l lase pe el repetent? Că engleza e grea, de unde s-o știe băiatul meu? N-am găsit-o ia școală că îi arătam eu !". Familia respectivă e o familie înstărită care locuiește printre aromâni, în sat. Mama a încercat să facă ceva pentru copiii ei. Pe cel de care am amintit l-a trimis și într-o tabără de elevi. Ea nu este însă decisă pe ce drum să-și îndrume copilul: "Să 'nvețe și el o meserie. Dacă vrea să meargă mai departe, să meargă mai departe, dacă nu... un șofer, om găsi ceva pentru el. Lui îi place foarte mult să... șofer. Auzi mamă să-mi iau și eu mașină, mamă. Să-mi iau carnet și să-mi iau și eu, mamă. Vine ta-său (din pușcărie, n.n.) se duce-n Germania și-i aduce mașină de-acolo de zboară..."

Aspirațiile nu sînt foarte înalte pentru multe dintre familiile de romi din localitate. Poate de aceea nici performanțele școlare ale copiilor. Așa cum arăta directorul școlii, printre elevii romi nu sînt premianți. Ei consideră o performanță terminarea școlii. Majoritatea pornesc și cu handicapul necunoașterii suficiente a limbii române pentru ca vorbesc în copilărie mai mult țigănește, trăind în cartiere izolate. În opinia sa, învățătorii și profesorii nu sînt deloc stimulați să se ocupe în mod special de copiii romi sau turci, care de asemenea pornesc cu handicapul necunoașterii suficiente a limbii române. Ei nu-i neglijează, dar nici nu le acordă o atenție specială. Apariția unei legi (hotărîri) prin care pentru fiecare copil de rom (și turc) pe care-l are în clasă profesorul să primească un spor la salariu, consideră directorul, ar spori preocuparea pentru acești copii în condițiile în care instruirea lor este foarte dificilă.

Copiii de romi sînt, în general, sănătoși. Din 122 de copii 7 au probleme de sănătate, dintre ei unul fiind handicapat mental, altul bolnav de epilepsie, doi cardiaci, doi cu un membru paralizat și unul bolnav" de TBC. Din cei 22 de copii sub 3 ani doar 2 s-au născut înainte de termen. Perioada de alăptare este destul de mare, în medie de 14 luni pentru copiii sub 3 ani, în condițiile în care majoritatea continuă să fie alăptați. Uneori vîrstă pînă la care sînt alăptați este deosebit de mare dacă nu este întreruptă de următorul copil.

O mamă mi-a declarat că și-a alăptat ultimul copil pînă cînd acesta a împlinit 7 ani. Numai 39,5% dintre mame declară că atunci

cînd copiii au temperatură îi "tratează acasă cu frecții, ceaiuri, doctorii", restul recurgînd la serviciile medicilor. Ele nu par a fi indiferente față de problemele de sănătate ale copiilor, iar recurgerea la "descîntece" a fost respinsă ca o jignire.

Nemulțumirile față de serviciile dispensarului medical sînt numeroase. Cum înlesnirile din perioada comunistă s-au diminuat (nu mai sînt rețete gratuite în toate cazurile), una din cinci mame cu copii pînă la 7 ani și 4 din cele 10 mame cu copii mai mici de 1 an sînt nemulțumite de modul cum sînt tratați copiii la dispensarul medical. Ele reproșează în primul rînd că trebuie să plătească adesea medicamentele și că nu au primit laptele pentru sugari; că unui copil i s-a făcut un vaccin greșit și pentru asta a fost bolnav sau, în alt caz, că nu i s-a eliberat o adeverință medicală.

Diferențe. După această descriere a comunității de romi din localitatea Mihail Kogălniceanu, este important să introducem o perspectivă comparativă: există diferențe între condițiile de viață ale populației de romi și restul populației din Mihail Kogălniceanu ? Dar între populația de romi din acest sat și populația de romi rurală din eșantionul nostru ?

Așa cum am demonstrat deja prin datele statistice prezentate, romii din localitate se deosebesc substanțial de toate celelalte etnii (considerate separat sau împreună).

Practic fiecare dimensiune, fiecare indicator al unui domeniu existențial marchează deosebiri vizibile între romi și "ceilalți". Familia lor este mult mai dezorganizată, nivelul de instruire mult inferior, nivelul de trai mult mai scăzut, igiena mai proastă, infraționalitatea mult mai ridicată comparativ cu a celorlalți ș.a.m.d. Aceste diferențe împreună cu inexistența unor deosebiri semnificative la aceiași indicatori între celelalte etnii din localitate au creat pentru toată comunitatea sentimentul unei prăpăstii între cele două grupuri - românii, aromânii, tătarii și turcii pe de-o parte, romii pe de alta -, al unor diferențe fundamentale de tipul Noi-Ei.

"Separarea" între romi și "ceilalți" era accentuată, devenind și mai vizibilă datorită solidarizării în momentul micilor incidente (certuri, insulte, nerespectarea ordinii la distribuirea alimentelor). În astfel de împrejurări romii din preajmă săreau în ajutorul unuia "de-al lor" implicat. Această creștere a coeziunii etnice în cazul unui "pericol" exterior sugerează o solidaritate foarte accentuată.

La această diferență se adaugă o altă diferență în cadrul populației de romi înseși.

Pentru români, aromâni și mahomedani propriul mod de viață, fiind în general același, părea singurul normal și "civilizat". Ca

urmare, modul de viață diferit al romilor era considerat de concetățenii lor o încălcare a normalității.

Cazurile familiilor de romi care duceau o viață "normală", asemănătoare cu cea a restului populației au fost privite pozitiv și încurajate de celelalte etnii, dar au sporit totodată atitudinea negativă față de restul romilor, ele arătând că și aceștia "pot, dar nu vor".

O asemenea atitudine de diferențiere a romilor în funcție de stilul de viață au manifestat românii, aromânii și tătarii și în timpul conflictului.

În același timp romii au respins pe aceia dintre ei care împrumutaseră modul de viață al "celorlalți". Un exemplu este neacceptarea de către mulți dintre ei a fiicei lui N. N. propusă a fi educatoare pentru copiii romilor. Iată ce declara domnul N. despre acest fapt: "Da, că zice că se-nvață bogătași ca ăia... și multe cuvinte murdare din partea părinților. Că lor (adică N. N. și familia lui, n.n.) nu le-a dat foc și sînt chiaburi... și ei fac și dreg. Și i-am spus Iu' fiica-mea: mă fată, tu n-ai ce să mănînci și n-ai ce-ți trebuie ? De ce să-ți pierzi tu conștiința ta și memoria, c-ai luat și liceul și bacalaureatul ? Te duci la niște proști ca să-i aduci pe drum bun și nu-nțeleg. Țștia sînt: cum sînt părinții lor, cum îi crește așa au crescut și ei. Țștia nu sînt oameni civilizați, oameni educați că n-aveau posibilități. Au crescut așa..."

Se conturează astfel imaginea unor deosebiri fundamentale între majoritatea romilor din localitate și celelalte grupuri etnice, dar și între romii "tradiționali" și cei integrați în modul de viață al restului colectivității, deosebiri care au constituit, credem, principalele premise ale conflictului.

Pentru a avea o imagine și mai clară a comunității de romi locale, este necesar să o comparăm și cu populația rurală de romi așa cum apare ea în eșantionul nostru național (Tabel 17.1)

Datele statistice relevă diferențe sistematice semnificative: astfel populația de romi din Mihail Kogălniceanu prezintă o situație economică și socială semnificativ mai proastă decît situația medie a populației de romi din mediul rural.

Practic, cu excepția "posesorilor de casetofone", la nici unul dintre indicatori media pentru localitate nu este superioară celei pe țară.

Sînt evidente: nivelul de trai mai scăzut decît media pe țară; instabilitatea mult mai mare a familiei; nivelul de instruire mai scăzut; proporția mai mică a salariaților și proporția de peste 10 ori mai mare a soților aflați în închisoare în populația din localitate comparativ cu media națională.

Tabel 17.1 – Comparație: populația de romi din comuna Mihail Kogălniceanu și populația rurală din eșantionul național

Indicatorul		eșantionul național (499 familii domiciliate în mediul rural)	Comunitatea de romi din comuna Mihail Kogălniceanu (43 familii)
Număr total de persoane		3271	255
Număr total de gospodării		499	43
Soțul a mai fost căsătorit		19,4%	37,2%
Soția a mai fost căsătorită		18,2%	30,2%
Media camerelor pe o gospodărie		4,68	2,66
Locuința nu beneficiază de curent electric		15,0%	18,6%
Posesori de TV	Alb-negru	26,1%	19,0%
	Color	7,8%	4,7%
Posesori de radio		20,6%	7,0%
Posesori de casetofoane		24,6%	25,6%
Știu să citească	Bine	40,3%	37,2%
	Cu dificultate	25,7%	11,6%
	Deloc	22,4%	32,6%
Ocupația soțului	Salariat	26,1%	14,0%
	Afaceri pe cont propriu	30,0%	18,6%
	Fără lucru	18,2%	18,6%
	Închis	1,8%	23,0%
	Plecat în străinătate	1,2%	9,3%

CONFLICTUL

Premisele conflictului. Nu putem să analizăm violențele din toamna anului 1990 fără să trecem în revistă relațiile existente în acel moment dintre romi și concetățenii lor.

Am prezentat date statistice care demonstrează o rată ridicată a infraționalității în rîndul etnicilor romi. Potrivit afirmației șefului

postului de poliție, procentul romilor maturi de sex bărbătesc care au suferit condamnări este de aproximativ 80%. Chiar dacă am considera această estimare a fi exagerată, este clar că cel puțin la nivelul percepției colective etnia romilor este pusă într-o lumină negativă. Evident, infracțiuni au fost săvârșite nu numai de romi. Domnul Ștefu, secretarul primăriei, menționează un mare hoț, aromân și care "lucrează" împreună cu romii. Toți cei intervievați sînt de acord că practic fiecare naționalitate a avut în rîndul ei mai mulți sau mai puțini infractori. Dar aceștia au fost priviți de obște ca indivizi, pentru că procentul lor era mic în celelalte etnii, în timp ce pentru romi acest fenomen de individualizare se întîlnea mai degrabă în cazul persoanelor și familiilor ai căror membri nu suferiseră condamnări, considerate a fi excepții. În consecință, în conștiința colectivă populația de romi tindea a fi asociată cu nerespectarea legii.

Relevantă este nevoia exprimată de unul dintre romii cu nivel de trai ridicat care potrivit propriilor afirmații este "respectat în comuna asta de oameni și de poliție și de sfatul popular" dar, ca țigan dorește "să fie lege" . Prin aceasta el dorea să se delimiteze de majoritatea romilor din localitate pe care chiar el îi prezintă nu tocmai favorabil: "Eu n-am avut nici un fel de probleme (în timpul conflictului, n.n.)... Eu n-am avut treabă, eu am serviciul meu în port... De fapt și pe timpul lui Ceaușescu, ca să vă spun realitatea, nu le plăcea munca (unor țigani, n.n). Munceau 2-3 luni la C.A.P. și în rest stăteau. Nu aveau serviciu, nu aveau nimic, și asta... toată ziua cu semințele... Pe-o parte nu e nici vina comunei. Pe-o parte, acumă să vorbim pe corect. N-am treabă cu ei. Și eu am stat în cartierul ăla, domnule. Am stat fo... din '52 pînă-n '67 am stat eu acolo. Și de-acolo, cînd am văzut că nu pot să cresc un porc, nu pot să cresc o pasăre... Stați să v-aduc ceva la cunoștință: lăsam casa singură și plecam; îmi spărgea casa, îmi lua tot din casă, îmi omora păsările, îmi omora porcii... Între ei se fura unul pe altul, domnule".

Practic au existat două aspecte ale modului de viață al majorității romilor cu care ceilalți nu erau de acord. Una care nu-i afecta direct pe localnici: vindeau semințe, nu erau angajați și în general nu desfășurau activități productive, ieșeau pe stradă prost îmbrăcați, nu mergeau la școală, cerșeau etc. Acest aspect, deși dezaprobat, nu genera reacții din partea cetățenilor. Cel de-al doilea aspect consta în comportamente cu efecte directe asupra celorlalți: infracționalitate și comportament agresiv. Pe fundalul dezorganizării sociale din ultimul deceniu al vechiului regim, cu decretul tot mai

frecvente date de Ceaușescu prin care erau grațiați infractorii, și al lipsei de autoritate și pasivității poliției după revoluție, fapt care a fost de natură a încuraja criminalitatea, s-a instalat un puternic sentiment de frustrare în rîndul comunității locale.

Sînt elocvente două fragmente din interviurile înregistrate:

St. Șt.: "Domnule, conflictul avea rădăcini foarte vechi și era așa, în stare latentă. Adică, ce se întîmplă, în general, țiganii ăștia care sînt în comună sînt mai răi decît în alte părți. Zicem noi. Poate că nu este așa. Au avut loc în sat, în comună foarte multe furturi. E drept, unii "plăteau" alții nu prea "plăteau" fapta pe care au făcut-o. "Plăteau", venea un decret și veneau înapoi. Asta a fost pînă în revoluție. Tot pînă în revoluție a avut loc - ca un exemplu - violarea unei bătrîne nemțoaice, care pentru a reveni în România (plecase în 1940 în Germania, n.n.) a făcut un pic de Auschwitz numai ca să vină înapoi în România. Ei, la peste 80 de ani această bătrînă doamnă a fost violată de un grup de țigani. Avea bruma ei de avere, vreo două butoaie de vin (unul sau două); i-au fost sparte și au lăsat vinul să curgă... Tot așa, lucruri mari, a fost ucis un paznic. Pentru vreo 2 găini a trebuit să-i dea în cap, să-l omoare. Și într-adevăr a murit. Astea sînt crimele. După revoluție, au avut o perioadă de liniștire. S-a schimbat ceva, deci au văzut ca a venit acum o perioadă de și mai multă democrație și fiecare face cum îl duce mintea și-a început nebunia, practic. La coadă (de cozile astea nu am scăpat după revoluție): nu stăteau la coadă la pîine, la zahăr, la ulei, deci ce se aducea în prăvălie. Nu puteai să-i spui de ce nu stai la coadă. Au fost cazuri, dar ei scoteau cuțitul, că te tai. În circiumă au avut loc... bine, astea nu aveau loc în fiecare zi, dar ce-mi aduc aminte din toată perioada asta: în circiumă dădea muzica tare individul (veneau cu casetofoane de-astea mari), îți plăcea sau nu, trebuia să asculți muzică țigănească. În autobuz vorbe murdare, anumite tentative de viol, trivialități în școală, fel de fel de vulgarități "aruncate" pe hol cînd copiii erau la ore... La orele de sport, mă rog, copii de 14 -15 ani, fetițele sînt deja formate și alte vorbe urîte... către profesoară... Apăruse fenomenul ăla cînd pînă și la cimitir nu aveau liniște morții: femeile se duceau cu împărțitul și luau singuri coliva, nu aveau răbdare să le-o dea ele. Și toate astea s-au adunat".

Iată ce declară preotul Drăguș: "Să spunem așa, țiganii prea-și luaseră nasul la purtare. Adică erau grupuri de 2,3,5,6, care se legau de români. Am cunoscut cazuri concrete cînd mi-au spus: Părinte eram și eu la restaurant ca orice om și mi-a spus ăla: "dă-mi și mie ceva bani să-mi iau o bere"; și i-am spus că n-am. "Cum să n-ai?". Și a început să-l pocnească pur și simplu pentru că nu i-a dat bani. Chiar fata mea, de exemplu, mi-a venit plîngînd acasă pentru că, zice, mi-am luat și eu vată din aia din zahăr ars și a venit un țigan și mi-a

smuls-o din mână. N-are nimic, tată, zic... Ei, la vremea aia fata avea 6 ani și asemenea cazuri de abuzuri pe care le-au făcut țiganii sînt foarte multe. Îi puneau - de exemplu - pe copii mai mici să se agate de un om mai în vîrstă și cînd omul încerca să-și apere demnitatea săreau ceilalți, mai mari care pe motivul că ce ai cu copilul? gata, îl admonestau și-l agresau pe omul în cauză. Aceste conflicte, în aparență mici au creat o atmosferă care... a trebuit undeva să răsuflă".

Interviurile citate, dintre altele similare, par a sugera imaginea unei comunități aproape terorizate de o mică parte a ei. E greu de spus în ce măsură această imagine nu este dramatizată pentru a scuza reacția ulterioară a comunității. Este greu de negat însă că ea nu exprimă deloc starea de spirit a comunității înainte de conflict. Deși termenul de "terorizată" poate părea prea dur, se pare că se instalase înainte de conflict o stare accentuată de insecuritate: femeile și copiii nu mai aveau curajul să iasă pe stradă neînsoțiți după lăsarea serii. Percepția actuală a populației de neromi a stării de spirit anterioară conflictului este sintetizată de preotul Drăguș printr-un cuvînt al Sfîntului Ioan Gură-de-Aur: "atunci cînd în organismul omului pătrunde ceva care nu-i pe potriva lui, nu-i convine, el n-are liniște pînă cînd nu elimină răutatea respectivă. Fie pe o cale, fie pe alta", și, din păcate, la Mihail Kogălniceanu în 1990 calea a fost violența.

Natura și desfășurarea conflictului. Deși rădăcinile conflictului sînt așa cum am arătat mult mai adînci, majoritatea subiecților sînt de acord că două evenimente au fost determinante pentru declanșarea lui. Primul dintre ele a fost o ceartă (care a degenerat în bătaie) între un tînăr țigan și un tînăr aromân. Aflați la restaurant, în urma consumului de alcool, aceștia s-au luat la bătaie, antrenînd și pe alții în scandal. În urma acestui incident, pe fondul tensiunilor acumulate, conform afirmațiilor unor localnici (majoritatea romi, dar nu exclusiv) unii dintre participanții la incident (cei mai mulți aromâni) au hotărît ca peste cîteva zile să-i pedepsească pe romi. Trebuie să menționăm că unii dintre romi susțin că aromânii au jucat un rol principal în declanșarea violențelor. Acest eveniment a avut loc pe 7 - 8 octombrie 1990. Peste cîteva zile, a mai apărut încă un eveniment: un cetățean (român) a trecut cu tractorul prin cartierul de romi din sud. Acesta era angajatul Ocolului Silvic și conform celor declarate de secretarul primăriei îi împiedicase pe romi să taie lemne din pădure fără autorizație legală. Romii au pus copiii în fața tractorului pentru a-l obliga pe român să oprească, apoi l-au coborît din tractor și l-au bătut atît de tare încît l-au umplut de sînge. Cînd cel agresat a reușit să scape, s-a îndreptat spre dispensarul aflat în centrul comunei pentru a cere îngrijiri. Faptul că a fost văzut în această stare de mulți concetățeni a fost "picătura care a umplut paharul". Unii, în special romii, spun că grupul care "plănuia" răzbuirea s-a folosit de acest eveniment pentru a incita la violență;

alții consideră că acesta mi a contat pentru că majoritatea cetățenilor era saturată de comportamentul țiganilor și dorea să le "administreze o lecție", să-i pedepsească.

Cert este că mai mulți cetățeni s-au strâns, au pregătit sticle incendiare, au tras clopotele la cele două biserici (ortodoxă și catolică). La sunetele clopotelor s-au adunat aproximativ 400 de persoane (între care și temei și copii) aparținând tuturor naționalităților (exceptând romii) și s-au îndreptat spre cartierul de țigani din sud. Secretarul primăriei declară că a încercat să oprească mulțimea dezlănțuită, dar nu a reușit. Între timp, un aromân din localitate a mers și i-a avertizat pe romi care și-au părăsit locuințele în grabă, plecând cu mașini, cu căruțe sau pe jos și adăpostindu-se la rudele din alte localități sau în pădure. Mulțimea a dat foc majorității caselor din cartierul de sud, dar a evitat arderea câtorva dintre ele. Au mai fost devastate alte 5 gospodării de romi din alte zone ale localității fără să li se dea foc. Celelalte locuințe din sat și din cartierul de pe deal (SE) nu au fost afectate. Nici o persoană nu a avut de suferit fizic în urma incidentului.

Între timp au sosit pompierii, trupe speciale de jandarmi care au păzit pentru o vreme cartierele de romi. Unii dintre romi s-au întors în sat a doua zi, alții mult mai târziu. Despre consecințe (în plan economic, juridic și social) vom mai vorbi. Iată cum descriu conflictul două țigănci în vîrșă cu care am stat de vorbă:

Interviator : Dumneata stai "jos", acolo. Ce-or fi avut? Nu știi de ce a început totul ?

Țiganca 1: Uite-așa, că s-a dus un băiat de-al nostru cu mașina mică și-un machedon, tot cu mașina mică, la bar. Și-au băut și s-au îmbătat și ce-au făcut ei acolo Dumnezeu știe. Noaptea... Cum să mă duc eu după ei să știu ce au făcut ? Și s-au îmbătat. Tu ai dat în mașina mea, eu am dat în mașina ta și de-acolo s-a luat toata cearta. Și pe urmă a început... A durat asta fo zece zile. Zece sau cînșpe zile a durat.

Int.: Zece - cînșpe zile ce-au făcut? S-au bătut prin sat?

Tig.1: Nu,ăștia, machedonii, au făcut măciuci la ... ce-au făcut ei acolo...

Int.: S-au pregătit ?

Tig.1: Da , au făcut cinci sute de măciuci. Și-ntr-o seară, pe-o ploaie, prin frig... ploaie era, noroi era... un' să te duci cu atîți copii după tine ? Uite cu rochița asta am plecai.

Int.: Da' v-a anunțat cineva ?

Tig.2 : Ne-a anunțat un machedonean care-i bogat aici, după Strada Mare. Ala a venit și ne-a anunțat. Dacă nu era el... Se bătea biserica... dacă nu bătea și biserica... Am discutat cu părintele:" Eu dacă eram acasă, zice, seara nu se făcea, zice, așa". Ala care a fost de

vină să-1 fi judecat, putea să-1 ia frumos să-1 ducă la poliție, și pe machedoneanu, și pe țiganul și vedea care a fost vinovat și se înțelegea așa frumos, cum prevede legea. Dacă ei a fost tare de boacă, și ei n-âvrut să știe nici de miliție, nici de nimic, noi ce vinovați eram ?

Int.: Și ce-ați făcut după aceea, cum v-ați descurcat?

Fig.1: Ce... am fugit în pădure. Ce-am tras...ce chin...erau copii după noi... pe ploaia aia... cădeam în noroi... au rămas femei gravide ... plîngeau pe-acolo ...

Int.: După cât timp v-ați întors înapoi ?

Fig.1: Ne-am întors unii după o lună, alții, care nu le-a dat foc, dimineața la-cinci au fost înapoi.

Int.: Și după aia n-au mai avut nimic cu ei, cu cei la care nu le-au dat foc ?

Fig.2: Nu, nu. S-au lăudat că mai vin din nou noaptea, da' n-au mai venit. Noi nu dormeam noaptea.

Int.: Da' a venit poliția pe aici să vă păzească ?

Fig.2: Venea poliția.

Fig.1: Poliția a păzit la noi două luni de zile. Pînă ne-am întors noi acasă.

Int.: Și pe unde ați stat ?

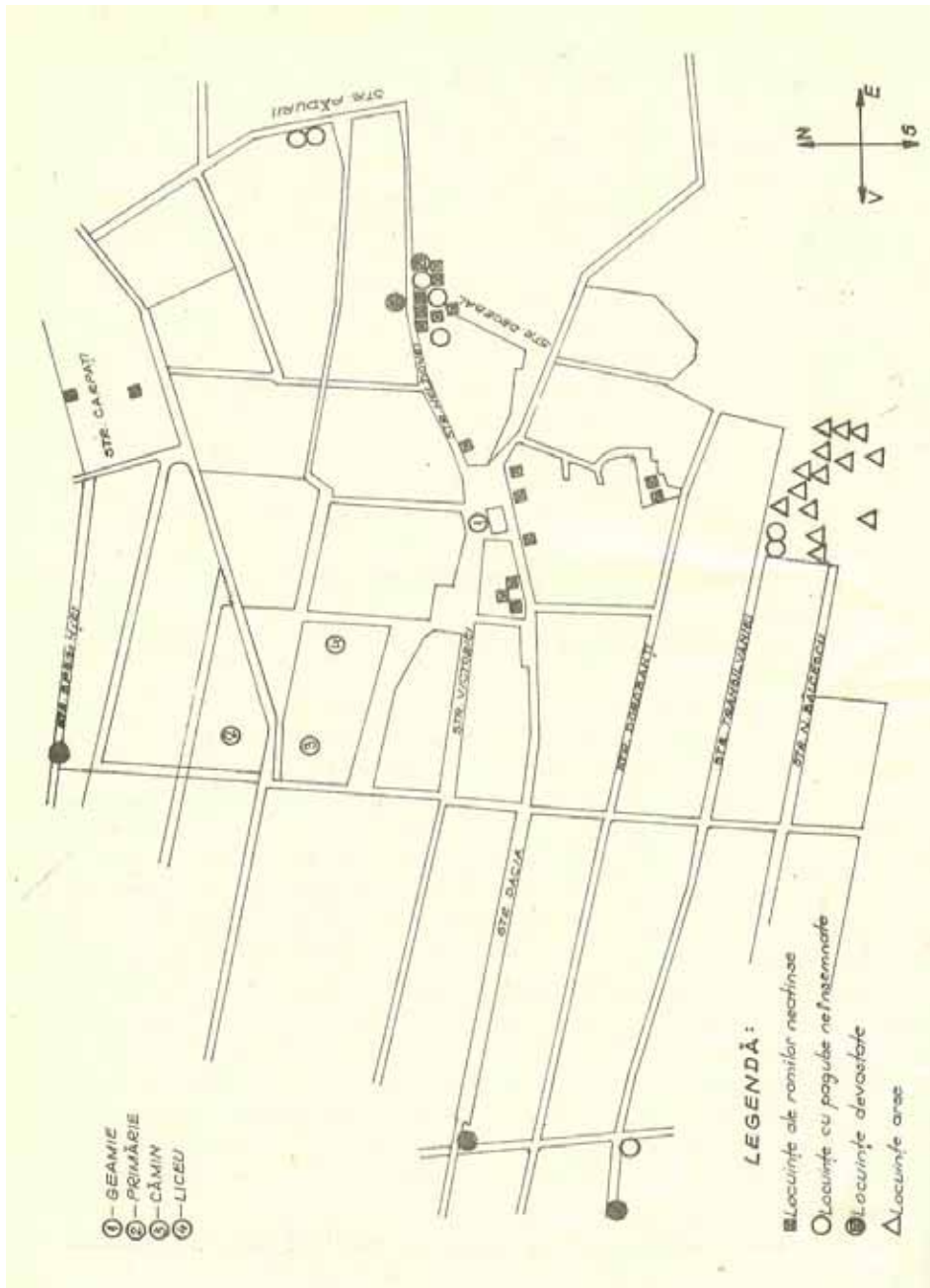
Fig.1 : Stăm pe la rude.

Fig.2 : Eu nu m-am dus nicăierea, c-aveam toată casa...

Fig.1: Da' la noi ce era să mai păzești dacă era lot ars?

Foarte important în acest punct mi se pare să subliniem că violențele colective au fost foarte clar dirijate spre locuințele anumitor familii. Au fost vizate în primul rînd familiile din cartierul de sud, dar și aici au fost ocolite cîteva gospodării. Au fost devastate alte 5 locuințe din diverse puncte ale comunei, în timp ce altele, tot ale romilor, aflate pe traseul atacatorilor nu au fost deloc afectate. Este semnificativă declarația lui G.G., rom, șofer la Aeroport Mihail Kogălniceanu care mi-a spus că în drum spre casă a văzut focul și a auzit că li s-a pus foc țiganilor și s-a temut că și casa lui este în flăcări, întîlnindu-se însă pe drum cu diverși concetățeni (unii chiar dintre cei care au dat foc) l-au asigurat că nimeni nu are nimic cu familia lui și cu altele de "țigani cumsecade" și unii chiar l-au sărutat pe obraji pentru a-i dovedi acest lucru. Familia lui G.G. locuiește doar la cîteva sute de metri de cartierul ars și nu a fost cu nimic afectată de evenimente.

Se naște întrebarea: a fost sau nu un conflict interetnic ? Naționalitatea, culoarea pielii, a fost criteriul pe baza căruia s-a dat foc și s-a distrus sau există un altul care de fapt a operat în diferențierea romilor ale căror case au fost afectate, de ceilalți, care au fost protejați ?

Şeful de post, plutonierul major A.G. declară că "în momentul când a avut loc incendierea, ca urmare a constatării ulterioare s-a putut stabili că, chiar în cartierul de Țigani au fost câteva case ferite sau chiar dacă a început incendiul au zis: nu-i dați foc la asta, că ăsta e băiat corect. Deci s-a mers pe acele persoane cunoscute ca potențial infractoare, ca foste condamnate". Declarația șefului de post propune un posibil criteriu de diferențiere între familiile de romi. Urmează să-i verificăm valabilitatea identificând posibile diferențe între cartierul puternic afectat și celelalte două grupuri de familii de romi.

Evaluarea oficială făcută imediat după conflict constată următoarele: în cartierul din sud sînt menționate ca "arse" toate locuințele cu excepția a două dintre ele, în timp ce în cazul celorlalte locuințe din sat mai apare cuvîntul "ars" doar o dată, în expresia "planșeu ars", pentru o casa din cartierul de sud-est.

Însumînd pagubele, la prețurile anului 1990, experții care semnează evaluarea constată pagube de **518.400 lei** în cartierul din S, de **43.670 lei** la șase locuințe din diverse puncte ale comunei (din care numai trei cu pagube serioase) și **23.150 lei** la locuințele din cartierul de sud-est (din care **17.300 lei** la cele două locuințe devastate). 88,6% din pagube au fost înregistrate în cartierul din S, 7,4% la locuințe izolate din sat și 3,9% în cartierul sud-est. Se mai poate remarca și o concentrare a violenței asupra cartierului din sud, a două locuințe din cartierul de sud-est și a trei locuințe din sat care au înregistrat împreună 98% din pagubele totale, rămînînd alte opt gospodării care au înregistrat pagube nesemnificative (geamuri sparte, gard stricat etc.) și care împreună însumează doar **14.020 lei**. Alte 16 locuințe nu sînt menționate cu nici un fel de pagube (vezi harta).

Tabel 17.2 - Situația soțului la data conflictului în cele trei grupuri de romi

		Cartier ars (S)	Cartier SE	Familii din sat
Soțul este prezent în familie	Salariat sau pensionar		2	5
	Are venituri ocazionale	2	4	2
	Nu are nici o ocupație	2	1	5
Soțul lipsește din familie	În închisoare	6	2	2
	În Germania	2	1	1
	Mort sau absent	2	2	2

Analiza comparativă a situației social-economice a celor trei grupuri de romi din sat (sud, sud-est și din sat) ne poate aduce noi informații asupra surselor și a dinamicii conflictului (Tabel 17.2).

Se observă că în cartierul din sud practic nu există nici un salariat sau pensionar. Doar două gospodării au un cap de familie care desfășoară o activitate aducătoare de venit.

Comparativ, printre capii de familie din familiile dispersate în sat există un număr mult mai mare de salariați față de familiile care locuiesc în cele două cartiere compacte.

Din cele 14 gospodării aflate în cartierul din sud doar în patru soțul este acasă, pentru șase fiind în închisoare, iar pentru două în Germania. Situația celorlalte două grupuri este mult mai bună comparativ cu a primului.

Putem adăuga că două dintre cele 5 case devastate în sat aparțineau una unui cap de familie aflat la data incendiului în închisoare și alta unui cap de familie aflat în Germania.

Se constată deci o legătură semnificativă între ocupația capului de familie și arderea (devastarea) locuinței.

În privința nivelului de școlaritate, se constată deci că în ceea ce privește nivelul de educație nu se înregistrează diferențe semnificative între familiile din sat și cele din cartierul de sud (Tabelul 17.3).

Există diferențe semnificative doar între cartierul din SE care are un singur bărbat cap de familie știutor de carte din 10 și celelalte două grupuri.

Capii de familie care locuiesc în sat au un nivel de școlarizare puțin mai ridicat decât cei din cartierul din sud cu o medie de 4,9 clase/subiect comparativ cu 4,2.

Tabel 17.3 - Nivelul școlar al soților în cele trei grupuri de romi

	Cartierul sud	Cartierul sud-est	Dispersat
Nici o clasă sau școală primară neterminată	4	9	5
Școală primară completă	4		3
Gimnaziu incomplet	1		1
Gimnaziu complet sau mai mult	3	1	6
Total	12	10	15

Tabel 17,4 - Vîrsta fetei la prima căsătorie în cele trei grupuri de romi

	Vîrsta medie la căsătorie	Valoarea modală	Subiecții căsătoriți sub 18 ani	Peste 18 ani
De sud	16,00 ani	16 ani	11	2
De sud-est	16,50 ani	15 ani	7	4
Din sat	18,12 ani	18 ani	7	9

Se constată diferențe semnificative între familiile din sat și cele care locuiesc în cartierele izolate, și anume o diferență a mediei de 2 ani și o pondere mai mare a căsătoriilor după vîrsta majoratului (18 ani) pentru femeile din sat. Diferențele sînt ne semnificative între cartierul de sud și cel de SE.

Tabel 17.5 - Tipul de căsătorie la cele trei grupuri de romi

Tipul căsătoriei	La primărie	Concubinaj	Nu e cazul
Cartier de sud	2	9	3
Cartierul de SE	5	5	2
Din sat	9	4	4

Analizînd tipul de căsătorie pentru cele 3 grupuri, constatăm din nou o diferență notabilă între familiile care locuiesc în sat și cele din cartiere omogene de romi, pentru cele dimii majoritatea căsătoriilor fiind oficiale. Aceste date sugerează că există o tendință ca familiile de romi care trăiesc dispersat în sat să prezinte un mod de viață mai modern, apropiat de cel al majorității populației: mai mulți soți salariați, nivel de școlaritate mai ridicat, vîrsta soției la căsătorie mai ridicată, mult mai multe căsătorii legalizate; la acestea se adaugă și diferențe în privința nivelului de trai. În ceea ce privește cartierul de sud, obiect special al violenței, singurul criteriu care pare să-l diferențieze de fiecare dintre celelalte două grupări este ocupația soțului. Numărul mult mai mare de soți condamnați, plecați în străinătate sau fără ocupație, cît și inexistența vreunui salariat printre ei pot fi asociate cu un potențial de infraționalitate mai mare al locuitorilor acestui cartier. Acest fapt pare să confirme teoria formulată la nivelul conștiinței colective că sursa conflictului este de fapt infraționalitatea căreia i s-a asociat o coloratură etnică.

În concluzie se poate aprecia că acțiunea violentă din Mihail Kogălniceanu are cîteva caracteristici distincte:

- A fost o acțiune violentă, colectivă, cu utilizarea unor mijloace ilegale, împotriva unui grup definit în mod explicit pe liniamente etnice. Ea a avut ca obiect o așezare, locuințe, sancționând nu persoane, ci familii întregi.

- Totodată, ea a fost caracterizată printr-o tendință de diferențiere în cadrul populației etnice spre care s-a orientat după un al doilea criteriu referitor de data aceasta nu la o caracteristică etnică, ci la una social-comportamentală: "oameni cumsecade, la locul lor".

- Violența nu a fost orientată împotriva persoanelor, ci a gospodăriilor, avînd un pronunțat caracter de "pedeapsă" și de "descurajare", mesajul ce se pare că se voia transmis era: "vrem să plecați, nu să vă exterminăm". Singura excepție pare să fie agresarea lui Cristea Nicolae, zis Partalache, cel care potrivit spuselor localnicilor "i-a învățat pe țigani să fure". Acesta susține că a fost lovit de un grup de localnici în ziua de 10 octombrie, deci a doua zi după "foc", undeva la marginea satului, prezentînd dovada internării în spital pe 10-11 octombrie cu diagnosticul "leziuni (plagă contuză frontală)". El nu-l numește însă pe agresori, fapt care ridică anumite semne de întrebare asupra evenimentelor.

- Nu a fost o dezlănțuire complet necontrolată. Imaginea generală este ca și cum mereu pe parcursul evenimentelor a existat o **frînă** care a temperat violența, a împiedicat-o să fie nediferențiată, orientînd-o de fiecare dată spre ținte specificate și moderînd-o.

Consecințele conflictului. Intervenția în comunitate. Evenimentele din toamna anului 1990 au adus multe schimbări în comunitatea de romi din localitatea Mihail Kogălniceanu și în general, în comună.

Pentru familiile de romi conflictul a fost inițial traumatizant. După acea noapte de incertitudine și spaimă, în care unii și-au văzut casele arzînd, a urmat o perioadă de teamă că violențele s-ar putea repeta. Odată cu intervenția jandarmilor și autorităților județene mulți dintre ei au înțeles că cel puțin pentru o vreme nu trebuie să se teamă și s-au întors. Faptul că nu li s-a dat foc tuturor, i-a făcut pe cei neafecțați să nu se considere vizați și să se întoarcă încă de a doua zi. Unii cu teamă, alții mai liniștiți, ei și-au continuat existența. Pentru siguranța jandarmii au păzit zonele cu romi cîteva săptămîni.

Pentru cei cu casele arse a urmat o perioadă foarte dificilă. Venea iarna, nu aveau adăpost, unii nu aveau haine groase, alimente. Unii au locuit la rudele din comună ale căror case nu fuseseră arse, iar o familie mai numeroasă și-a cumpărat o casă de la o familie de români. Alții au stat toată iarna la rudele din alte localități.

În acest timp pentru toți romii din localitate a intervenit și o altă schimbare: erau ascultați, erau în centrul atenției. Condiția lor de ignorați dispăruse. Aceasta a fost prima consecință a conflictului

percepută de ei ca fiind pozitivă. Și, așa cum era normal să procedeze niște victime, ei au început să-și spună necazurile, să indice nedreptățile care li s-au făcut în fața tuturor celor interesați: presă, poliție, administrație.

Faptul că erau ascultați, că aveau prilejul să-și facă publice problemele (uneori mărunte, personale) cât și promisiunile de ajutor primite au compensat pentru moment necazurile. Unii dintre ei au mers mai departe și, sprijiniți de liderii Federației Etnice a Romilor, au redactat proteste oficiale către instituțiile statului.

Între timp, ajutoarele trimise de diverse organizații, vizitele unor persoane din afara localității au dezvoltat la romi un comportament direcționat de interes de tipul "bine, stăm de vorbă, îți povestesc, îți spun ce vrei, dar eu ce primesc, ce avantaje am?". Acest comportament a fost întărit și de mulțimea de promisiuni adesea neînsoțite de nici un fel de sprijin concret.

O schimbare majoră în relațiile din comunitatea locală a produs programul de construcție a locuințelor pentru familiile afectate, finanțat de Guvernul României și de o organizație a romilor din Germania. Practic începerea construcțiilor a însemnat pentru mulți dintre romi transformarea "înfrîngerii" suferite în fața comunității locale într-un gen de victorie. Lor li se arseseră niște cămăruțe din chirpici sau paie și le se construiau case mari, trainice, de către o firmă specializată. Acest fapt a creat nemulțumirea romilor săraci neafecțați de conflict care reflectau cu amărăciune asupra faptului că lor nu li s-a dat foc pentru că au fost corecți, iar acum nu sînt ajutați cu nimic, în timp ce ceilalți sînt recompensați cu case frumoase "pentru că au încălcat cîndva legea". În același timp, datorită necesității de a construi rapid programul de reconstrucție nu a fost temeinic pregătit, construindu-se doar două tipuri de locuințe, așa incit familiile numeroase s-au considerat dezavantajate comparativ cu cele compuse doar din cîțiva membri. Din acest motiv tensiunile din interiorul comunității de romi au sporit, apărînd frecvente certuri datorită locuințelor în construcție.

Reacțiile românilor și ale celorlalte naționalități au fost diverse în urma conflictului. Mulți, mai ales sub presiunea intervenției masive a diferiților factori (administrație, poliție, organizații naționale și internaționale), au regretat arderea locuințelor, dar au rămas la părerea că "țigani meritau o lecție" și că "altă soluție nu era". Alții au regretat fără rezerve incidentele condamîndu-i pe cei care au participat la ele. Majoritatea s-a bucurat că furturile au scăzut simțitor în comună și a văzut în acest fapt partea pozitivă a incidentului. Foarte mulți s-au arătat însă nemulțumiți din diverse motive de construcția caselor pentru romi. Unii pentru că ei le-au ars

"cocioabe", iar acum li se construiesc "palate" și nu le merită. Alții pentru că scopul violențelor a fost alungarea țiganilor certăți cu legea, iar prin construcția acestor case ei nu vor mai pleca niciodată. Pe unii i-a indignat indiferența romilor, pasivitatea cu care asistau la construcția propriei case fără să dea o mână de ajutor muncitorilor de la firma angajată pentru construcții, cu toate că majoritatea nu aveau nimic de făcut și "rezemau gardul". O dovadă supremă de "parazitism social" - atitudinea "mie mi se cuvine casa așa că aștept să mi-o construiți și nu vă ajut deloc" - i-a indignat pe cetățenii care truseră din greu pentru a-și construi propriile case.

În sfârșit, toate aceste intervenții în comunitate au contribuit la conștientizarea de către fiecare dintre părți a modului în care ea și acțiunile ei sînt privite de cealaltă parte și a obligat pe fiecare să asculte direct sau prin intermediari punctul de vedere al celorlalți.

Relațiile romilor cu ceilalți au fost influențate serios și de procesul deschis de Procuratură la sesizarea reprezentanților romilor din localitate sprijiniți de un grup de lideri din București și Constanța. Pentru cetățenii comunei, a continua procesul după ce romii au fost acceptați înapoi în localitate și li se mai construiesc și case părea o injustiție. Deși violentă, acțiunea celor 400 de concetățeni ai lor de "pedepsire" a unora dintre romi, constituia un act de justiție colectivă cu care majoritatea fusese de acord într-un fel sau altul. Acest proces, ne spune domnul Ștefu "...face cetățeanul din sat erou. Victimă și erou. El a vrut să facă un bine comunității și acum e pedepsit. Asta poate să determine comunitatea să facă din nou așa pentru că e nedrept".

Cu același tip de mentalitate, de rezolvare pe plan local a conflictului și, în plus, avînd o tradiție în a nu se adresa justiției și a rezolva mai degrabă diferendele prin înțelegere, liderii locali ai romilor (și probabil și majoritatea romilor) au dorit și doresc suspendarea procesului și "împăcarea" părților. În plus, autoritățile locale le-au promis împrăștierea cu pămîntul pe care sînt așezate locuințele lor (pe care ei l-au ocupat abuziv la venirea în comună, neavînd dreptul de a construi) dacă renunță la proces. Dar, și în acest caz intervenția "din afară" a fost determinantă, liderii naționali ai Federației Etnice a Romilor opunîndu-se categoric suspendării procesului sau judecării lui în localitate. Nu dorim să insistăm asupra motivației acestora, dar considerăm că procesul, deși corect din punct de vedere juridic și necesar pentru exemplaritate la nivelul societății, aduce tensiuni suplimentare în comunitatea locală.

Tot ca o consecință notabilă a conflictului Kogălniceanu este de remarcat că "soluția" localnicilor, "sanctiunea aplicată de comunitate", nu a avut efecte decît în privința comportamentului în

propria localitate: furturile s-au diminuat simțitor. Romii care trăiau din furturi și-au dirijat acțiunile spre alte localități din regiune, dar nu au încetat să fure. Este elocvent exemplul unui furt de aproape un milion de lei comis de 6 romi din localitate la Babadag în timpul căruia au sechestrat șeful de unitate și apoi au încărcat mașina cu diverse obiecte și au dispărut. Dintre ei, doi au fost arestați (dar unul a evadat) iar ceilalți patru sînt plecați clandestin în străinătate.

Liderii politici ai romilor și autoritățile locale au încercat să găsească soluții pentru antrenarea romilor în diverse activități productive. Li s-a dat pămînt în folosință pentru a-l cultiva, unora li s-a propus angajarea la o "cărămidărie" locală de care se ocupă tot un rom, dar rezultatele au fost slabe. Ei refuză mai ales muncile grele cum ar fi cele în agricultură care, în plus, nici nu aduc un câștig sigur și spectaculos.

Practic intervențiile cele mai reușite la nivelul comunității de romi din Kogălniceanu au fost cele adresate copiilor. Programele de alfabetizare din vara anului 1992 la care au participat și trei asistenți sociali din Franța i-au apropiat de școală și au făcut ca la începutul anului școlar să fie înscriși în clasa întâi un număr record de copii de romi, iar la cei din clasele mai mari frecvența să se îmbunătățească. Un rol deosebit se pare că l-au avut și cele două tinere aparținînd etniei romilor care au făcut legătură între comunitate și asistenții sociali străini și care se vor ocupa de copii în continuare.

Nu au lipsit însă nici rezistențele față de aceste intervenții. Una dintre persoanele participante relatează cum, după ce au atras copii de romi (oferindu-le dulciuri) și le-au făcut testul pentru TBC, un zvon răspîndit în comunitate cum că de la dispensar franțuzoaiicele fac injecții copiilor ca să-i îmbolnăvească practic a făcut imposibilă aducerea din nou a majorității acestora la punctul sanitar peste cîteva zile pentru aflarea rezultatelor testului.

CONCLUZII. Sintetizînd cele prezentate putem conclud:

1. Conflictul a apărut în anumite condiții specifice localității respective:

- a) situația economică foarte proastă a romilor din localitate, sensibil mai proastă decît a majorității romilor care locuiesc în mediul rural și decît a concetățenilor lor de alte etnii;
- b) infraționalitatea foarte mare în rîndul romilor din Kogălniceanu, mult mai ridicată decît media pe țară a etniei;
- c) existența unor incidente concrete între romi și concetățenii lor care au favorizat și chiar au declanșat acțiunea violentă de grup.

2. Conflictul a fost favorizat de situația socială existentă în acel moment în România:

- a) eliberarea prin decret a tuturor deținuților de drept comun la începutul anului 1990;
- b) înțelegerea de către mulți a libertății și democrației dobândite în sensul că "fiecare face ce vrea";
- c) ineficiența poliției compromisă în vechiul regim și încă "timidă" în 1990.

3. Conflictul a avut un caracter clar selectiv, nu a fost vizată etnia ca atare, ci mai degrabă anumite grupuri etnice, determinate după criteriile neetnice.

4. Conflictul nu a implicat violențe fizice, urmărind se pare doar să "sperie" și să "alunge" pe unii dintre romi.

5. Intervențiile imediate ale guvernului, jandarmilor, organizațiilor naționale și internaționale au creat o conștiință colectivă a "greșelii" și de o parte și de cealaltă.

Ce grad de generalitate au aceste concluzii, cât de valabile sînt ele și pentru alte conflicte de același gen din România, rămîne de văzut. Prin analiza cazului Kogălniceanu nu am făcut decît să încercăm să oferim explicații cu valabilitate limitată.

THE ROMANY POPULATION

(Résumé)

1.INTRODUCTION

2.RESEARCH METHODOLOGY

3.CHARACTERISTICS OF THE SAMPLE
IN THE STUDY

4.ESTIMATING THE NUMBER
OF THE ROMANY POPULATION

5.ATTITUDES TOWARDS ROMANY
IN TRADIȚIONAL ROMANIAN SOCIETY

6.ROMANY UNDER THE SOCIALIST REGIME

7.SOME CHARACTERISTICS OF THE PRESENT SITUATION
OF ROMANY

8.PROBLEMS OF THE ROMANY POPULATION

9.RESOURCES AVAILABLE TO THE ROMANY
POPULATION

10.STRATEGIES TO ADDRESS THE PROBLEMS OF THE
ROMANY POPULATION

1. INTRODUCTION

After the Revolution of December 1989, the Romany issue appeared in a completely new perspective in Romanian society. Five important trends have emerged:

1. Appearance of a very active and assertive ethnic and political movement among Roms, demanding the observance of some fundamental human rights and sustained by new processes and trends that have developed in Europe.
2. Emergence of some legal and semi-legal economic opportunities, particularly attractive to a certain segment of the Romany population.
3. A pauperization process much more marked among Romany than in the rest of the population. An important section, probably the great majority, of the Romany population is facing an extremely deep economic crisis, with very low expectations of overcoming it.
4. Tendencies towards growing delinquency among Romany; appearance of violent acts and behaviour, traditionally non-typical of the Romany population.
5. Outbursts of conflict between groups belonging to the majority population and Romany groups that may spread, leading to interethnic conflicts.

Some of these trends - growing pauperization without any hope, growing delinquency and violence and the danger of inter-ethnic conflicts - are likely to cause profound ANXIETY. The place of Romany in our society has started changing. On the one hand, the economic situation is getting worse for most of them, and, on the other hand, there are particularly good economic opportunities for a small minority. Poverty and despair associated with aspirations prompted by new opportunities and the democratic framework may generate long-term explosive processes which would be extremely dangerous to Romanian society.

Ignoring the problems of Romany ("they can manage themselves"), which is characteristic of the traditional mentality of the predominant population, is becoming a factor responsible for negative processes that may develop in the future.

This ANXIETY about the way in which the Romany population is affected by the economic and social transition process has motivated this study. A team of researchers in Bucharest University, the Department of Social Work and the Research Institute for the

Quality of Life took the initiative, in early 1992, to carry out a study of the socio-economic situation of the Romany population in this country.

The research work, which was both large in scope and carried out in a short time, was facilitated by the extensive support of the Special Representative of UNICEF in România, Ms. Rosemary McCREERY.

The work could not have been done without the support of a large number of Romany people; they have been aware that the understanding provided by scientific research is a sound starting-point in the efforts of Romanian society to find solutions to the serious and complex socio-economic difficulties which the Romany population has to cope with.

We have not focused on cultural models traditionally specific to the Romany population, but on **social and economic parameters that currently characterize this population**. At the same time we have tried to identify some strategic elements of a support programme for the Romany population. We consider that the adoption and promotion of such a programme is an absolute priority.

The research started in April 1992 and was completed in December 1992. The complete results of the study will be published in a book. This report, only a summary of the findings, focuses on:

- diagnoses of the present situation of the Romany population
- outline of the elements to be covered in a support programme.

2. RESEARCH METHODOLOGY

The Romany population was not a focus of sociological research in the last five decades. However, a number of high quality and fairly systematic studies were carried out in the thirties by Ion Chelcea, a well-known sociologist.

After World War II the Romany issue was generally ignored, with few but notable exceptions. In this respect we can mention the research carried out over long periods of time by Gheorghe Nicolae and Mihai Merfea.

The principal methods of data collection we used were the following:

1.A questionnaire administered to a large sample of families, representative at the national level. The sample included 1804 families, and the data obtained referred to about 12,000 persons. The questionnaire is attached as Annex A.

2. Interviewing - 300 interviews on a broader range of topics, or focused on specific issues, in various communities, family groups, socio-professional groups.

3. Organization of a working conference, at the beginning of the research, attended by 16 representatives of some of the most important family groups and leaders of Romany organizations. During the three-day conference group and individual discussions resulted in interesting data for the research work. The contacts established at the conference were also used to facilitate the entry of the re-searchers into Romany communities.

4. Development of a case study on the sources of conflict and further evolution of inter-ethnic relationships in the commune of Minai Kogalniceanu (in the district of Constanta).

The **RESEARCH OBJECTIVE** was to collect information on the main aspects of life: family, children, school attendance and education level of children and adults, living conditions, health, trades, occupations, income sources, estimates of the standard of living.

3. CHARACTERISTICS OF THE SAMPLE IN THE STUDY

The sample covered by the questionnaire comprises 1804 families. The size of the sample is large enough to meet, with a probability of 0.95 at a margin of error of maximum 2.5%, the requirements of an adequate sampling pattern.

There were 87 localities covered by the study: 35 towns (11 large towns, 14 middle-size towns and 10 small towns) and 52 villages, located in 27 of Romania's 41 districts and the city of Bucharest. 160 sampling zones were formed.

The field workers were very much helped by local leaders of various Romany organizations (including "bulibaşa", or traditional "kings").

Considering the design and the working methodology, the tools used and actual performance of the research work in the field, we judge that the reliability of the data is high.

The analysis of the empirical data had two objectives:

a. **To diagnose the present situation of the Romany population**, in its different components.

b. **To determine the variations** of this situation caused by or associated with different factors. These variations can indicate the direction of likely changes, to their rate and extent.

4. ESTIMATING THE NUMBER OF THE ROMANY POPULATION

It is vital to know the size of this population in order to understand the real extent of the socio-economic problems of the Romany population.

Estimating the number of an ethnic population is not only difficult, but in principal uncertain to some extent. There is usually a large segment of the population which is of ambiguous ethnic status or even of changed status. In the case of Romany, this segment is quite large. There is also a population segment of Romany origin that does not acknowledge its origin and is not identified as being Romany by others either. But in certain circumstances, part of this group would act in accordance with its ethnic origin.

Our sample is highly representative, not for the entire Romany population defined as such by various criteria, but for that segment of this population (apparently representing the great majority) characterized by a traditional way of life, or which is close to the traditional way of life, with relatively distinct and observable particularities.

As a result, it is not surprising that there are different estimates of this population, according to the approach and the methodology used.

1. The census of January 1992 provides a figure of 409,723 Romany people, representing 1.8% of the total population, the second ethnic minority in Romania, after the Magyar minority (7.1%). Compared to 227,398 recorded by the census of 1977, the number of Romany shows an increase by 172,000 persons, that is by 80%, while the national population has increased only by 5.6%; at present Romania's population is 22,760,449. It is difficult to interpret this growth: to what extent it is a real growth and to what extent it is a growth in the number of those who are willing to acknowledge their being Romany. It is likely that both sources of growth are of significant importance. That is why the relation of each of them is difficult to estimate.

According to census enumerators, the figure represents a significant underestimate of the actual Romany population. Many Romany stated that they were Romanians, Magyars or Turks.

2. Our estimate. One of the research objectives was to estimate the size of the Romany population more accurately. There

are great difficulties in reaching such an objective. Some Romany organizations have claimed that there are 2,5 million Romany, which is more than 10% of the total population. There are limitations in principle in estimating precisely the size of what we could call **the Romany population**. In our analysis we have confined ourselves only to **that segment of the Romany population that lives the traditional Romany life, or close to this way of life**.

We can estimate, on the basis of the various data available to us, that the Romany population, characterized in different degrees by traditional ways of life, or by ways of life close to their traditions, is at present approximately: 1,010,000 - that is 4.6% of the total population.

5. ATTITUDES TOWARDS ROMANY IN THE TRADITIONAL ROMANIAN SOCIETY

All over the world Romany are perceived as an ethnic population associated with a low social status, against which the majority population manifests, in various degrees, a rather negative attitude. But it would be completely wrong to say that Romany have aroused exclusively negative feelings in the Romanian community. We would rather say that the reaction has often been ambivalent. "Țigan" (gypsy) is a term that is not entirely negative in its connotation. It often conceals a certain amount of understanding and regard.

We may say that to Romanians this mixture of feelings, sometimes contradictory, could be described as follows: The gypsy lives a life of poverty (there are also "folk tales" of rich gypsies owning important amounts of gold), has a low social status that nobody envies, and a life-style unacceptable to others. He is often skilful at certain specific jobs, but rouses various fears, too: in addition to the fear originating from fantastic ethnic stereotypes, there is also a more practical fear of potential thefts, characteristic of the life-style of some gypsies. At the same time gypsies are not "humble" individuals, but independent persons who shape their own life, on the outskirts of society, outside any constraints, according to their own rules that they observe quite stringently. This is the myth of the "free and happy gypsy". Although living on the outskirts of society, the gypsy population has never been represented in the collective mind as a fragmented community, broken by poverty and humiliation, but as an autonomous community, with its own organization.

Another important characteristic of the attitude of the majority population towards gypsies: they have never been explicitly identified

with a particular social class, or with a certain socio-professional status; the wish of some gypsies to live in the same way as the majority population has never been hindered; the barrier between gypsies and the rest of the population has always been fragile, although in most cases evident due to the specific life-style of gypsies. But there has never been a significant external attempt to make gypsies abandon or preserve their specific way of life. Nevertheless they have often been encouraged to be "like everybody else", to be "good householders".

In the collective mind, the specific way of life seems to be the main characteristic of gypsies. This traditional way of life appears to be the crystallization of a long history of slavery, marginalization, discrimination, and deep poverty. In many of its elements, this kind of life is a strategy of adaptation to hard socio-economic conditions, and is reinforced by the existence of difficult circumstances.

In the history of the Romanian community, there has never been any tradition of violent mass rejection of Romany, resulting from collective or individual fear. People used to say "a gypsy will not kill a Romanian, even if he is a robber". Gypsies have been tolerated rather than rejected: a category of people that can render specific services to the community, not too nice to mix with, capable of causing a lot of inconvenience, but not dangerous.

But no one so far has asked the question "What do gypsies live on?" They can manage and they do this in a manner that is not dangerous to society. It is probable that the non-aggressive reputation which gypsies enjoy represents a kind of secret pact, crystallized over generations, between gypsies and the rest of the population: it was the price of their acceptance and toleration.

In the common awareness of the majority population, Romany have not been one of the major problems of our society, with some few exceptions. Most often the Romany issue has been perceived as something unpleasant you do not want to think about, always pushed to the edge of or even outside consciousness. In fact such an attitude expresses the traditional mentality of Romanian society: Romany have been labelled as a foreign body, with a strange way of life, source of both benefits and troubles. Consequently, they have been tolerated on the outskirts of society and ignored.

Throughout our history, with rare exceptions, the Romany issue has not constituted a problem formulated as such and highlighted in order to seek solutions for it. Romany have caused worry, but a kind of passive, sometimes helpless worry, rather than a wish to find a positive solution. The whole behaviour of the Romanian community, as well as the actions of the state machinery, have been oriented

towards keeping Romany on the outskirts of society: tolerating somehow their mode of life that, frankly speaking, sometimes disturbed others, but firmly discouraging any tendencies which would be excessively disruptive for the life of the majority population. In fact, such an attitude can be seen in all European societies: rejection combined with a mixture of tolerance/intolerance. While tolerance has traditionally prevailed in Romania, other societies have been characterized by tough measures meant to drive Romany away (for example, traditional German society). But during the forties, under the influence of fascist racism, various "total" solutions were formulated in Romania as well: the total expulsion of Romany population or at least of some of its groups.

6. ROMANY UNDER THE SOCIALIST REGIME

Socialism promoted an ideology of ethnic non-discrimination. Formally, any anti-gypsy attitude was actively discouraged. Romany had the opportunity to integrate themselves in modern life, from the economic, professional and social point of view, even if that integration was often forced. Parents were obliged to send their children to school. Romany were offered jobs in the modern production system. With the objective of a fully employed labor force, those who were still living a nomadic life were forced to settle down. Many Romany families were given council flats or dwellings left after the emigration of Germans and Jews. Great pressure was also exerted towards "modernizing" their way of life, without granting them the right to constitute an ethnic minority free to promote its own cultural tradition. This was probably a reflection of a more general attitude towards Romany at the world level. The implicit principle of the policy towards Romany was assimilation.

Socialism destroyed the traditional types of Romany trades and consequently many of the components of their traditional life. The traditional trades have survived in a certain semi-legal way. Most Romany started to "melt" into the new way of life. Maybe the period of history was too short for the complete modernization of Romany life and the development of a modern ethnic culture for which there were significant pressures, although the official position was hostile to such development.

The increasing disintegration in the last decade of the socialist regime, associated with the ever-deepening economic crisis, led to a halt in the modernization process and to the revival and amplification of traditional means of adaptation to difficult living conditions, but in a new context.

7. SOME CHARACTERISTICS OF THE PRESENT SITUATION OF THE ROMANY PEOPLE

Our research has highlighted the following general characteristics of the Romany population which lives more or less according to Romany traditions.

FAMILY TYPE AND MARRIAGE

- Extended family. The average number of persons in a family covered by our sample is 6,6. This is more than twice the size of the average family at the national level, which is 3.1 according to the data gathered in the census of 1992.

- Great preponderance of children in the total population. Children and teenagers aged under 16 represent 43.5% of the total family members, almost one child per adult. Children with their spouses (if they are married) together with their offspring (grandchildren) make up the majority of family members: 63.3 %. In a third of the families (35.8 %) there are between four and ten children and teenagers aged under 16, and nearly two-thirds of all the children and adolescents live in families where there are at least four children under 16 years of age. This fact gives Romany families a specific human profile, but it also generates the economic problems typical of large families.

- The share of non-legalised marriages, traditional to Romany, is still very high: about 40% of the present adult population. There are no signs that the young generation is tending to change this pattern. Moreover, there seems to be a slight increase in the number of non-legalised marriages, probably caused by economic difficulties and by fewer opportunities for wage-earning jobs. This tendency may create a number of problems in gaining access to of rights related to legal marriage.

- Marriage age, an important variable in accounting for demographic behaviour, is significantly lower than that of the majority population: 17 years for girls (compared with approximately 22 years for the entire population) and 18 years for boys.

The younger generation does not show any signs of tending to increase the age at marriage. On the contrary, there is a slight tendency for it to decrease.

- Not only do women marry very young, but they become mothers very early. A fifth of the women had their first child by the age of 16. More than half of them became mothers by the age of 18.

BIRTH RATE

• A high birth rate is a defining characteristic of the traditional life style of the Romany population. Our calculations indicate that it is probably at least double that of the birth rate of the majority population. From the last generation to the present one, the decrease in the birth rate has been very slight: about 3.5 children per family on average. The very young generation also has quite a high average number of children, higher than the average of the majority population.

- Older generation (parents of present adults)	5.10 children
- Present adult generation (fertility not complete) Probably this will approach	4.35 children 4.75 children
- Next generation - married children of present adult generation (Very low average age, now at the beginning of fertility)	2.38 children

• There are indications that the birth rate of the Romany population has decreased fast since 1990. Some surveys in Bucharest indicate an even faster decline in the birth rate of the Romany population than in the majority population.

• More than three-quarters of the women of fertile age want to plan the size of their families, and are interested in using techniques of birth control. But 17% of them share the traditional mentality according to which they are going to have "as many children as come". An interesting fact is that the desire to have fewer children is not related to income, as many would be tempted to think; education and professional integration in the modern economy are much stronger factors.

• While the desire to control births is relatively high, the ability to do that, associated with the necessary knowledge, is low.

	Want more children	Don't want any more children
Use contraceptive means	64 (19.2%)	429 (44.5%)
Don't use any contraceptive means	270 (80.8%)	534 (55.4%)

Almost two-thirds of the women in the sample (62%) do not use any means of contraception. 27% use the hardest means: abortion.

More modern and effective means (the pili and intra-uterine device) are used only by 3% of women. Of the women who do not want to have any more children, 55% do nothing in this respect. Young women under 20 years of age, with very high fertility, have neither the educational background nor the opportunity to use birth control.

CHILDREN'S HEALTH

Although the study did not focus especially on children's health, some limited data were obtained. While data obtained from respondents themselves about a technical subject - like their own health may be less than totally reliable, all the same some preliminary conclusions can be drawn.

Of a total of 7,665 children born to women in the sample, 881 (11.4%) had already died at the time of the survey. Some 458 mothers (30.4%) had suffered the loss of at least one child. Most of these children had died at an age younger than 18:

Under one year	55%
1 - 5 years	23%
6 - 18 years	13%
over 18	6%
not specified	3%

484 children died at less than one year old, representing an overall infant mortality rate of 63 per 1,000 children included in the sample. Assuming that the information supplied by parents is correct, the infant mortality rate in the Romany population appears to be extremely high (the rate for the general population in 1992 was 23.4% per 1,000).

The health status of children is judged by their parents to be satisfactory in 79% of the families with children aged under 16. However, 21% of families stated that their children had more or less serious problems:

	% of families with children under 16
- mental handicap	11.2
- physical handicap	5.8
- chronic illness	4.7
- accidents heading to disability	1.0
- sensory handicap	1.0

In some cases, children have more than one type of handicap: mental and physical (40 cases), chronic illness and mental handicap (11 cases). For the total of 5,160 children whose health status was

estimated, at least 429 (8%) suffer either from a handicap or a chronic illness.

The most frequent conditions were: mental disability (67 cases), neuro-psychiatric illnesses (37), tuberculosis (20), cardio-vascular illness (18), digestive and liver disease (14), respiratory diseases (11), motor disabilities (10), deaf-mutes (10), traumatic injury from accidents (10), paralysis (7), blood diseases (4) and other handicaps not defined by the enumerator (60).

The incidence of handicaps and chronic illnesses seems to be higher in single-parent families and in rural areas.

Assessment of medical care.

31% of parents with children under one year of age (337 cases) stated that they were not satisfied with the medical care received by the children. They criticised: the non-provision of free drugs and milk powder (46 cases), inappropriate consultation and treatment (25), discrimination against gypsies (16) and corrupt behaviour by medical staff (12).

A similar situation was found in families with children aged between 1 and 7. Of the 1,054 families in this category, 308 (29%) were unsatisfied with their children's medical treatment: they do not receive free drugs (142), the children are discriminated against because they are gypsies (55), the treatment given is inappropriate (49), medical staff are corrupt.

From a total of 597 families with children aged under 3,

169 parents (28%) stated that one or more of their children had not been vaccinated. If this assertion is correct, the situation is quite alarming.

Family care.

Breast-feeding, a natural means of protecting children, is extensively used by gypsy mothers. Mothers generally state that they breast-feed for long periods:

	number	%
- never	28	5.2
- 1-3 months	79	14.6
- 4-8 months	76	14.0
- 9-12 months	163	30.1
- 1-2 years	170	31.4
- 2-3 years	25	4.6

Two-thirds of mothers breast-feed for more than 9 months, and some mothers (8 in all) were still breast-feeding at 3 years.

Do gypsies use modern medical treatment for their children's health, or is their attitude more a traditional one, or even one of indifference? To try to find out, the following question was included:

When a Child has fever, what do you do?

According to the enumerators, many of the respondents had a significant reaction to one of the possible answers to this question: "*We cast a speli over him*". These respondents felt insulted by the idea that their behaviour was primitive. In fact, all our observers noticed the special care which gypsies give their children. The replies to the question were: we treat the child at home with massages, tea, drugs (41%), we take the child straight away to the doctor (30%), or after a certain time when we see that the child is not getting better (13.5%); however 20% of respondents said that they do nothing and another 3.2% said that they cast a speli over the child.

In conclusion, we may consider that the conditions of life of gypsy children are particularly precarious. The lack of economic resources and the consequent lack of food and clothing is particularly evident. Many uncertainties and difficulties limit the economic potential of families, and the population in general is compromised by a low level of education. Rising delinquency and criminality threaten family life. There is a risk that the lack of opportunities to improve the gypsy community's economic prospects will produce a counter-productive reaction. Levels of school participation are continuing to fall, and children are being encouraged to take to easy ways of making money (begging, petty theft); while these may temporarily improve the family's economic situation, they destroy the child's chances of integrating normally and effectively into modern life.

In addition, the birth-rate of the Romany population does not seem to be in any way affected by the economic crisis: those who are facing the most severe economic problems are those who do not intend to protect themselves by limiting the number of their children.

We may close with the desperate comment of a father, "I must do something, even steal, so that I can provide for my children".

HOUSING CONDITIONS

The housing conditions of the Romany population are much poorer than those of the rest of the population: 3.03 persons/room, compared with 1.29 persons/room for the total population (including Romany).

In more than 10% of families, five or more persons live in one room.

We have also encountered incredible cases: 12,14 and even 21 persons living in one room. Such cases cannot be explained only by "traditional customs", but by a housing shortage that is more marked among Romany. 38% of the families in our sample consider that their living conditions are modest and 36% poor. It is absolutely certain that the housing situation is going to get worse for the Romany population at a faster rate than for the rest of the population.

HOUSEHOLD FACILITIES

Household facilities are extremely modest, even poor. About 65% of the households have only a couple of ill-assorted pieces of furniture, most often very modest. 3% of the households lack practically any kind of furniture.

Even basic appliances are relatively rare:

	- households -
-gas stove	44%
-refrigerator	20%

Although there is a high preference for owning television sets, radios, cassette recorders, they are not very frequent either:

	- households-
-television set	48%
-radios	29%
-cassette recorders/tape recorders	34%

TRADES / QUALIFICATIONS

• Contrary to common belief, only a small proportion of the Romany population practices traditional trades (7 % of adult men). Neither does a high proportion of the older generation have a traditional trade (14 %). This data suggests that traditional trades have disappeared among most of the Romany population in the last 50 years. There is a fairly high segment (35 % of adult men) with trades specific to the modern economy. **But the largest proportion of the adult population has no trade, either traditional or modern: 58 % of men and 85 % of women.**

• The professional qualification situation of the entire adult population in the sample is extremely low: about 80 % have no trade.

Of those who are employed, 60 % are unskilled and only 1.8 % have middle-level or higher-level qualification.

- "The employment situation clearly expresses the precarious character of professional qualifications. Of the adult population (couples with families):

- a quarter are employed: more men (38 %) than women (15%)

- a quarter of the male "heads of family" **are jobless** (only 4 % with unemployment benefits). About 70 % of the women are jobless.

- 16 % (25 % of the men and 8 % of the women) are "self-employed".

If we consider the situation of all adults, the employment situation is even more precarious:

- 23 % are employees or employers

- 17 % are "self-employed"

- 5 % are pensioners

- More than 50% are jobless (only 3% get unemployment benefits).

The qualification / employment situation of the Romany population is extremely disquieting. The unemployment rate is several times higher than that of the majority population. This is due first to the lack of skills, but also to discriminatory stereotypes: Romany are the first to be fired and the last to be hired. **In the future the employment situation of the Romany population is going to get worse more rapidly than that of the entire population.** Legal sources of income are much more scarce in the case of the Romany population; they are decreasing at a much faster rate.

- 27 % of the population have never attended school or have attended school for only a few years, therefore they are practically **illiterate: 19% of adult men and 27 % of adult women.**

- Only 4.5 % of adults have attended high school or college.

The educational situation has deteriorated even more in the last years and indicates a worsening trend.

The new Romany generation will have significantly lower levels of education than the present generation; hence even lower social opportunities.

- About 40 % of 8 year-old children have not attended school at all or have stopped going to school.

- The school drop-out rate increases rapidly from the age of 9.

- Only some 50 % of the children between the age of 7 and 10 years attend school regularly.

The low level of education, which is currently declining further, represents a damaging factor for the Romany population in many respects:

- First, it will lead to a very high rate of unemployment and therefore of poverty, a factor in the further reduction of opportunities for young Romany.

- Secondly, significantly lower educational levels will negatively affect the modernization of the Romany population in terms of both their way of life and their cultural and spiritual expression.

INCOMES

- **The incomes** of the Romany population are extremely difficult to estimate accurately, We can safely estimate:

- Incomes from legal sources. They are much less common and lower (because of poor skills) than in the majority population. Calculating incomes stated by respondents, we got an average of 5,113 lei/person in May 1992, a significantly lower level than for the rest of the population as a whole.

- The incomes of those still working in traditional trades (a minority, as shown). They are, in the present economic circumstances, substantially higher, even in comparison with the average of the entire population.

- The incomes of those who are "self-employed" or occasionally employed. Such incomes are very uneven. On the one hand they fluctuate depending on demand and on opportunity. On the other hand, they are at the limit of legality, representing a major source of social problems for the families involved.

- There are great discrepancies in stated incomes. Most Romany appear to live in conditions of acute poverty. The direct observations of the field workers, relative to living conditions, food and clothing, confirm that. A very low proportion of the population has very high incomes. The "fairy-tale" picture of the "rich gypsy" is a myth in the case of 90-95 % of Romany.

- The available incomes are reduced by three factors:

- a) most women do not work, or their earnings from occasional jobs are insignificant;

- b) the large number of children per family:

- c) the small number of old people getting pensions.

STANDARD OF LIVING

Of those asked to estimate their own standard of living, 40% consider that their incomes are not enough even for strict necessities, and 47 % estimate that their incomes are barely enough to meet their minimum needs.

Considering the incomes stated, even though they may be underestimated to a greater extent than in the case of the rest of the

population, the differences in the poverty level between the Romany and the general population are very marked. In order to determine the poverty levels, we have used the criteria of **minimum decent level of living** and **subsistence level**, calculated by the Research Institute for the Quality of Life.

Number of families under minimum level:

	decent (DL)	subsistence (SL)
Romany population	80.9 %	62.9 %
Total population	42.0 %	16.0 %

No matter how high a correction we may apply, these data illustrate the disquieting proportion of poverty among Romany.

The families that are most affected by poverty are those with many children; hence it is the children who are most affected by poverty. The data shown below illustrates the very great differences in the standard of living, depending on the number of children.

	Income/pers.
•Families with children younger than 16 years	4,339
•Families without children	6,662
•Families with 4 children under 16 years	3,196
•Families with 5 children under 16 years	2,097
•Families with 6 or more children under 16	1,071

80 % of the total number of children under 16 years live in families with per capita income levels below the average of the sample. 45 % of the children, compared with 39 % of the adults, live in families which estimate that **their incomes are so low they cannot meet even their basic needs.**

8. PROBLEMS OF THE ROMANY POPULATION

There is a general belief that the Romany population presents particularly complex social problems. Therefore it is essential to define fairly accurately **a general outline of their problems, their nature and extent.**

What is the essence of the Romany problem? is it an ethnic problem, and if yes, it is a purely ethnic problem? Or is it rather a complex social problem with marked ethnic characteristics ?

It is our impression that the schemes usually used for analysis are excessively rigid and simplistic and ignore the **social dimension** and its **dynamics** as well.

The problem that really worries Romanian society is not the problem of Romany as Romany. Therefore it is not an ethnic

problem. It is true that it refers to Romany, but only to a part of the Romany population, the size of which it is difficult to assess. This clarification is very important in its consequences. An ethnic problem usually originates in discrimination and intolerance on one side or the other. Its solution lies in fighting discriminatory behaviour. In fact, the problem under consideration in our analysis is an **economic and social problem, coupled with a cultural one.**

While the ethnic aspects of the problem cannot be ignored, they are secondary, maintained and amplified to a great extent by the issue of social and economic relations between the two populations. The Romany population, most of it experiencing fast deepening economic and social crisis, requires active and urgent support by the whole community in order to overcome the difficulties facing it.

The crisis, as it modifies the traditional way of life of Romany, generates new tensions between the Romany population and the majority population; such tensions increase and amplify the traditional tensions that have so far existed in a more or less latent state.

The central problem, economic and social in character, of the Romany population must be considered as part of the present process of transition. At the moment, the living conditions of the Romany population have changed drastically, as a result of the rapid changes occurring in our society. Some very attractive opportunities have arisen for a small segment of the Romany population. But the great majority is experiencing a severe economic crisis. The change in the social and economic conditions have rendered many of the traditional life strategies irrelevant, plunging them into crisis. On the other hand, chaotic trends in adaptation are emerging.

The most serious process, affecting a large part of the Romany population, is a dramatic reduction of opportunities to obtain the necessary resources for living. There are a number of factors which account for this tendency:

a. **Crisis in the traditional way of getting resources.** There are several traditional methods, still specific to an important segment of the Romany population, which are themselves or include numerous sources of problems and tensions:

- **Traditional trades** (blacksmiths, spoon makers, etc.). Such trades were greatly discouraged by the socialist system. In most cases they have survived at the limit of legality or even in illegal forms, more or less tolerated. In the new economic context some traditional trades have a good chance of reappearing, at least in the medium term. According to the data in our research, there are a relatively small number of persons who can still perform such trades. The Romany population in general lost the skills necessary to carry them out. Some of these traditional trades have been marginalized because

of the modernization of the production system. Finally, another problem is the **number** of people practicing such trades. These trades can survive economically only if a relatively small number of people practice them. It is obvious that the opportunities to practice such trades profitably are extremely limited, if we consider the labour supply of the Romany population at present.

There is another danger related to traditional trades: their **closed character**. In a modern society in which certain trades are declining, the persons performing them should have the opportunity of retraining. But occupational mobility is conditioned by a certain level of education and by a general background of modern technical training. And the traditional way in which Romany acquire the necessary skills for their traditional trades was working with and learning from their parents; this means that they did not have any schooling, therefore they did not have any access to the scientific and technological knowledge underlying the modern production system. In this sense Romany traditional trades present a **closed** character, hence they are extremely vulnerable to the present dynamics of the economy.

This is why the young generation particularly is greatly affected. Young people are not encouraged by their families to go to school and get the skills necessary in a modern production system. Only much later do they become aware of the limited opportunities to perform traditional trades; then, when they are adults, it is already too late. Hence the risk of a major occupational crisis, particularly affecting the young Romany generation: at the beginning of their adult lives they find themselves without any opportunity of professional growth in a modern system. Then the only alternative is to seek some marginal means of getting resources.

- **Exploiting some minor opportunities available in the community.** But they are time-consuming and poorly paying: buying empty bottles from people and returning them for refunding; selling old clothing, buying feathers, picking wild berries, selling roasted sunflower seeds, boiled corn, and all kinds of cheap products of doubtful quality.

These sources of living in turn raise many other problems.

In particular, they are extremely unstable; they can disappear "overnight", plunging those who depend on them into great difficulties. Another fact is that the people performing such jobs cannot be covered by the social security system (granting them medical care, pensions, unemployment and sickness benefits).

By performing such jobs, these people keep themselves at the economic, social and cultural outskirts of the community, and this is an important factor of self-marginalization.

- **Marginal exploitation of the community, bordering on criminal behaviour.** In addition to some economic activities considered useful by the community, some groups of Romany resort to other means to "supplement" their resources; such means are beyond the border of legality and the understanding of normal community relations (they are mainly petty thefts from households : poultry, pigs, fruits, vegetables, wheat, maize, linen, household implements; and begging in different forms). Perhaps we may include **profiteering** in the same category. As we can hardly talk about any organised market economy, there is always opportunity to get scarce products at relatively low subsidized prices and then re-sell them at a much higher price. The majority community considers such practice as marginal exploitation: "subsidized goods are not available on the market not only because they are scarce, but also because they are bought by Gypsies and then re-sold at a higher price". Or they re-sell stolen things at low prices. Of course, such behaviour should not be exclusively associated with Romany. But Romany are more visible in this respect. For example, they sell Romanian cigarettes - which are much cheaper than foreign ones - at higher prices because they are not always available in the shops.

Such a way of life maintains marginality and poverty; it maintains negative ethnic stereotypes, fueling the hostile attitude of the rest of the population.

Some Romany groups have moved towards delinquency in order to get the necessary resources: they are pickpockets, robbers, highwaymen, horse thieves. Such delinquency does not characterize Romany alone, but also persons of other ethnic origins. And it is very difficult to say if Romany are more numerous in absolute or relative terms. But an aggravating factor is that, unlike others for whom such a way of life is a personal option, in the case of Romany it is a life-style transmitted from one generation to another and carried out in groups with a distinct ethnic profile.

The traditional way of obtaining resources for living, with the exception of some traditional trades, perpetuates poverty for a large proportion of Romany, and the status of a marginal population as well. **Marginal** ways of getting resources are included in this category. Such resources in the present society are more and more fluctuating and problematic.

b. Elimination or at least reduction of some sources of income which were created by the socialist regime.

- First, as the above-mentioned data illustrate clearly, increasing unemployment caused by the introduction of a new

economic system, based on a free market, has greatly affected the Romany population. A disquietingly high proportion of Romany are jobless; the young ones can find jobs only with great difficulty. In the circumstances of increasing unemployment, Romany are the most exposed to losing their jobs or to not being hired. This is because of their lack of training, and of the stereotype that Romany are not reliable, are lazy and undisciplined, etc. Using such a stereotype as a selection criterion, no matter whether or to what extent it fits the reality, may generate a systematic discrimination with catastrophic consequences.

- Secondly, the dramatic decrease in the number of jobs in cooperative farming. Romany received very little land after the break-up of production cooperatives in the countryside. Some of them did not have any land before, or they sold it (traditionally they were not involved in farming). Others may not have known how to claim what was rightfully theirs. To all this can be added discrimination by the local authorities. Such discrimination is not necessarily based exclusively on ethnic issues. It may also be of a general character: the discrimination to which the weak and the ignorant are subjected in the competition for resources.

Until the Revolution, about 48-50 % of Romany labour was occupied in agriculture, cooperative farms or state farms. In particular they used to work in the animal breeding sector (cattle, pigs, poultry), in the farming sector (grain crops, fruit growing, vegetable growing, vine growing) or in irrigated systems and rice plantations. After the land was given back to farmers, the opportunities for Romany to find jobs in agriculture declined dramatically. Many Romany living in the countryside are experiencing an extremely difficult economic situation, being forced to change their lives and even to migrate to towns where the environment is not very hospitable.

- A special case, but very important in terms of its importance, was a possibility typical of conditions under the socialist regime: "theft from state property". State property was poorly protected. This was particularly true in agriculture. The disappearance of agricultural cooperatives, where the whole population, including Romany, provided for themselves through a sort of "legalized" stealing, has led to the disappearance of an important source of living for the Romany having no land. Stealing from other people, or from private businesses, is no longer accepted, and it has become a source of conflict. Because of the privatization of agriculture, unprotected sources are no longer available. But Romany go on stealing: from farmers' households, from yards, from the fields. Under these

circumstances it is likely that clashes with the village population will get worse. Serious conflicts are likely to appear.

c. Markedly fluctuating character of new opportunities: the explosion of opportunities, and the rapid disappearance of many of them.

For some segments, relatively small, of the Romany population, new economic opportunities have opened up: some of them can now perform their traditional trades as self-employed while others have become entrepreneurs in trading. But quite often they carry on such activities at the level of the underground economy, in illegal ways or at the limit of legality.

Because of a complex of factors, the traditional ways of making a living, whether at the limit of legality or beyond it, are changing in crucial ways. On the one hand, many tolerated traditional forms of earning a living are no longer possible. On the other hand, new forms are apparently better suited to the new opportunities. A typical example is "black marketeering". The socialist system, characterised by scarcity of goods, created special opportunities for Romany: buying goods that were scarce and selling them on the black market at a higher price. In general, such types of operations emerge either in periods of shortage, or as an extension of illicit activities: starting with stealing and ending with tax evasion. Such circumstances continue to exist after the Revolution as well, despite the fact that goods are no longer as scarce as before.

Illegal import and export facilitated by the nearly complete lack of control after the Revolution offered a small number of Romany, and not only Romany, the opportunity of huge earnings by selling low-quality imported goods at high prices and without paying duties and taxes. At the same time Romanian products bought at low prices (subsidized by the state) were sold in other countries. Certainly Romany were not the only ones to be involved in such things.

As goods are no longer so scarce, the opportunities provided by this kind of trading are declining. The opportunities which remain are only those which are completely illegal, based on theft and tax evasion. Hence there are two possibilities of evolution :

- a) development towards legal trading, which requires certain preconditions (skills and maybe some capital) or
- b) development towards illegal operations.

Since the opening of borders after December 1989, another extremely attractive opportunity for Romany has emerged: taking advantage of resources available in great abundance in western countries. Germany in particular has become, due to its high level of development and its geographical position, a source of easy income, very attractive to the Romany from România. The benefits provided

by the German state to immigrants, and particularly to those seeking political asylum, illegal work, petty thefts of goods which have a high value in România, begging and swindling, bring Romany, after relatively short periods of time in Germany, considerable financial resources in comparison with what they can have in România. But it is very likely that this source, too, is going to be less and less available.

A typical activity in this context is hard currency trafficking. As hard currency is difficult to obtain and it is the only means to buy some goods, hard currency trafficking is inevitable.

In circumstances in which different illegal forms of trading represent the only source of income for many Romany, the process of tightening social control, which will reduce such possibilities further, will aggravate their situation; moreover, such sources of income cause a chronic conflict with the law, with all its destructive social consequences.

There is still another factor. After the Revolution, the opportunities for illegal activity have increased considerably, even explosively. But normalization of our society with time, an increasing ability of the police to control the situation, as well as the will of the community to defend itself, will gradually lead to fewer possibilities of obtaining resources illegally and therefore diminish an important source of income for Romany. Due to the difficulties of normal integration into the labour market, such a process may become extremely frustrating, generating either despair or more acute forms of violence and criminality.

The dramatic decline in economic possibilities for a significant part of the Romany population is very likely to deepen poverty and to fuel delinquency.

A new concern has arisen recently: rapidly growing criminality among the Romany population and a change in its character.

Pressure towards deviance and delinquency is increasing because of the precarious socio-economic situation. And the appearance of illegal opportunities to get rich quickly is, at the other end of the continuum, a stimulant to deviance. Growing deviance amplifies, in its turn, negative stereotypes held by the majority population and increases discrimination. Democratization and the decreasing control of state authority have created the possibility for collective manifestations against Romany. Such manifestations are still exceptions, but they have taken place and were characterized by a relatively high degree (though not very high) of violence. There have been cases when Romany households were set on fire, but none of killing and only exceptionally of physical violence against persons. They took place against the background of structural tensions

generated by the marginal way of life of Romany, turning personal conflicts, based on centuries-old stereotypes, into demonstrations against certain Romany communities. Unless this trend is stopped, it will inevitably lead to broader inter-ethnic conflicts.

Criminality among Romany tends to take forms that are increasingly well organized, more serious and violent. Violence caused by a wide range of frustrations is also tending to increase. Two other important sources of violence may appear: violence caused by poverty-driven despair and violence resulting from the clash between social and economic aspirations and the obstacles, both internal (lack of education, training and resources) and external (discrimination, prejudices, competition) to those aspirations. These two sources may develop significantly as the social and economic situation becomes more stable.

We can conclude that most Romany are experiencing a relatively out-of-control social transition. Tensions are growing and are likely to burst out more and more frequently. This is taking place against the background of the aggravated socio-economic situation of most Romany, and of more and more delinquency and violent manifestations caused by despair.

9. RESOURCES AVAILABLE TO THE ROMANY POPULATION

The transition process under way in this country affects the entire population negatively. The essential problem is the availability of resources for different segments of the population to face and overcome their difficulties.

In this respect, the majority of Romany are in an extremely disadvantaged situation because of such factors as:

- Lack of training
- Low educational level
- Those elements in their traditional way of life that hinder effective integration into a modern society and keep Romany on its outskirts.
- Negative stereotypes held by the majority population that cause extensive discrimination, intensified by the present crisis in our society.

• **Training.** As the data illustrates, the training level of the Romany population is very low. In general women have no skills. Some men, fewer than generally estimated, have traditional trades, other have modern professions, but they are low-level skills; most of them are unskilled. Most of the traditional trades were lost during the

socialist regime. There is a large male population without any specific training.

Probably for a period of time many of the traditional trades - blacksmith, brick-maker, silversmith, coppersmith - can still survive or even develop, manual labour being cheap.

Some people can become skilled workers, or small entrepreneurs with their own shops. But those who want to maintain their itinerant working traditions will probably disappear gradually.

Due to population growth, the number of Romany today exceeds by far the number of traditional professions/unskilled jobs that society can now offer. As proof of this fact most adult Romany (males) have no skills and no jobs at the moment. Thus demand for such jobs will be much higher than supply.

- **Education level.** The present Romany population is characterized by its low educational level. The number of illiterates, and of those who have attended school only for a few years, and are in effect illiterate, is very large, very much larger than in the case of the majority population. This is true for both the adult population and the young generation. The changes in recent years have adversely affected children's school attendance; the present low level of attendance is even lower than a generation ago.

In its turn, the low level of education is an obstacle to training. In particular, when training requires a certain level of formal schooling, the lack of it constitutes a fundamental obstacle.

For this reason, we consider that the issue of education is a critical point in the medium and long term and that any policy to support Romany should take this into account.

- **The traditional way of life** of Romany includes a number of elements that, on the one hand, have negative consequences for each individual's social opportunities and, on the other hand, generate tensions with the majority population. This way of life has crystallized as an expression of marginalization and poverty. But it also preserves such a state continuously, and in its turn is maintained by marginalization and poverty.

The patterns of life traditional to Romany generate a lack of interest in school attendance. This fact drastically limits social opportunities. Orientation towards marginal ways of making a living is clearly an obstacle to vocational training and to integration into a modern economic system.

What characterizes the present situation of the majority of Romany is a combination of two fundamental socio-economic and cultural parameters, leading to a process of deterioration which, unless stopped, will inevitably lead to an explosive situation:

- A disadvantaged social/economic/vocational/educational situation characterizing a significant proportion of Romany.

- Certain patterns of life that hinder the use of available resources and opportunities to overcome difficulties.

There is another aggravating factor that influences the system: **the number of children per family.**

At present the number of children in Romany families is at least double the number of children in other families. The more traditional their way of life is, the more children they have. Due to declining infant mortality, the number of children who survive to adulthood is much higher than in the past. But since most children are born in poor economic conditions, and brought up in an environment marked by traditional patterns, they will get little education and will not be trained in modern skills. For this reason, they will find themselves in an extremely critical situation in their adult lives, replicating and amplifying the present state of poverty and the tendency towards deviance and criminality.

The problem is not the number of children, but the fact that more and more children will follow the same disadvantaged and marginalizing social pattern. Moreover, the more children poor families have, the more marked their social handicap. The large number of children coupled with scarce resources hinders any attempt to shift the emphasis to the **quality** of children's upbringing and education. Thus, a large number of children in a family sustains traditional patterns of living, thus aggravating further the poor social and economic situation of the Romany population. And all this leads to low education, lack of skills, lack of proper living conditions, poverty and delinquency.

The state towards which this situation of conditions of life develops can be characterized as follows:

- **formation of some pockets of chronic poverty, where people are gradually deprived of any chance to get out of it;**

- growing criminality and violence, related to rapid reduction of opportunities; development of organized criminality with a marked ethnic character, steadily fueled by a chronic lack of hope;

- growing tensions between Romany and the rest of the population; deepening of negative ethnic stereotypes, greater intolerance and marginalization, and, as an unintentional side effect, deeper isolation and poverty. All this will reduce even more the chances of acquiring badly needed resources;

- increase in self-marginalization and marginalization intensifies in its turn the isolation and delimitation of ethnically homogeneous pockets of poverty and criminality. The pockets of poverty emphasize the lack of hope and worsen even more relationships with the majority population.

The pockets of poverty and criminality are only going to become larger, more isolated and, therefore, more hopeless.

The danger is that the situation may come to resemble that confronting American society: large racial communities, more and more isolated, where both unemployment and delinquency increase rapidly.

10. STRATEGIES TO ADDRESS THE PROBLEM OF THE ROMANY POPULATION

Our study shows that now is the crucial moment to adopt a, coherent package of actions aimed at solving the problems facing the Romany population at present.

The direction and forms of this package of actions depends on the overall diagnosis of the issue. The opinion of our research team is that the problem is not ethnic relationships between Romany and the rest of the population, but that segment of the Romany population that, because of its traditional way of life, is in a situation of socio-economic crisis which is worsening rapidly.

The relationship between the Romany population and the rest of the population also has an ethnic component. This component has two distinct but complementary sources:

- a. The negative traditional stereotypes that are still quite active within the majority population.
- b. The present situation of Romany which serves only to intensify such stereotypes.

The attitude of the Romanian population towards Romany has been ambivalent. On the one hand, an attitude of relatively high tolerance; on the other hand, marginalization, isolation. As the social and economic problems of the Romany population become more severe, there, is a tendency towards greater tensions that may lead to conflicts.

The negative stereotypes of the majority population contribute towards aggravating the situation of the Romany population, and must be combatted energetically, but it is very clear that combatting them will be only marginally effective. Solving the complex problems of Romany is much more complicated than just combatting inter-ethnic stereotypes.

The principal impediment to tackling the issue arises not simply from the ethnic hostility of the majority population, but from their indifference towards Romany and their problems. At the moment, the majority population and political and administrative institutions **pays**

no attention to the general social and economic problems of the Romany population. This neglectful attitude represents the major obstacle to undertaking effective actions in support of the Romany population.

The solution should be based on a set of converging **social and political attitudes:**

- An active and responsible attitude of the majority population, in particular of political and administrative institutions, oriented towards understanding the problems facing the Romany population;
- The will of the majority population to support the Romany in overcoming their difficulties;
- The desire of the Romany population to understand the nature of their difficulties and to approach them constructively, with the support of the majority population and political and administrative institutions.

THE PROGRAMME OF ACTION IN SUPPORT OF THE ROMANY POPULATION SHOULD CONTAIN THE FOLLOW-ING IMPORTANT POINTS:

1. Improving, by a variety of methods, the level of school attendance of Romany children.

2. Developing an education system through which Romany teenagers and young people can complete their basic general and technical education, so that they can get real opportunities to integrate into a modern economy.

3. Developing ways to promote Romany culture that can give Romany the awareness of ethnic identity within in a modern cultural and social context: courses in Romany language, Romany culture and history; magazines, radio and television programmes in Romany and/or which address the specific problems of Romany.

4. Supporting the revival of traditional professions in which Romany are skilled.

5. Supporting Romany in carrying out legal economic activities; creating jobs for Romany.

6. Reviewing legislation and various regulations so that they can offer a legal framework for the performance of traditional economic activities by Romany.

7. Establishment of a system of special social protection to deal with Romany problems. This social protection must be provided in close cooperation with Romany political, cultural and social organizations. The social protection system for Romany must be based on the aspirations and efforts of Romany themselves to overcome their difficult living conditions; to stimulate a positive attitude towards the modernization of their living patterns, in a cultural-ethnic

form which each individual chooses: education, professional life, family planning, profitable economic activity, community development.

8. Helping children in very poor families. This support should in particular be in the form of goods and services: canteens, food, clothes, school supplies, health and medical care.

9. Providing support for family planning.

10. Combatting the negative stereotypes and ethnic prejudices of the majority population.

11. Active struggle against any forms of discrimination against Romany.

12. Very active promotion of understanding by the entire population, both Romany and the majority, of the complex problems facing the Romany. In this respect the press can make a crucial contribution. Romany are most often presented by the press as a source of worry, threat and fear. Very seldom are they shown in a positive light, or simply as a group that has to cope with great hardships and that should be helped sympathetically. It is important that the press should contribute to making people aware of the serious social problems the Romany population has to cope with, in order that collective resources may be mobilized.

13. Promoting the active co-operation of the whole population, including political and administrative bodies, in solving jointly both the problems facing Romany, and the problems that may emerge between Romany and the majority population.

Methods of de-polarization and mutual understanding have to be promoted both nationally and locally. The prevailing population must better understand the problems facing Romany and their aspirations, and the impact of discrimination on Romany. In their turn, Romany must understand the rules by which the majority population live, and try to find a constructive way of living together, observing everyone's options.

We consider that it is absolutely necessary to develop a Special Government Programme (for a period of 3 to 4 years) that would embody the main objectives, forms of organization and programmes to support the solution of the serious social and economic problems of the Romany population. It is vital that this Programme should involve specialists and representatives of Romany organizations.

ROMANIANGYPSYSTUDY QUESTIONNAIRE

I. STRUCTURE OF THE FAMILY

1. Composition of the household

1. Couple (man/wife)
2. Single man
3. Single woman _____
4. Children (how many _____)
5. Father of husband
6. Mother of husband
7. Father of wife
8. Mother of wife
9. Grandparent(s) (how many _____)
10. Son-in-law (how many _____)
11. Daughter-in-law (how many _____)
12. Grand children (how many _____)
13. Other relatives or persons (mention the relationship with other members of the family) (how many _____)

Total number of persons _____ of which under 16 _____

2. If you live alone (question L, points 2, 3), specify:

1. Unmarried
2. Widow
3. Divorced
4. Separated

3. Type of marriage (for couple)

1. Civil marriage
2. Church
3. Mutual understanding (concubinage)

4. Age of husband _____ years

5. Age of wife _____ years

6. Was the husband married before?

1. No
2. Yes - Specify present status:
 1. Divorced
 2. Separated
 3. Widow

Are there any children from previous marriage? 1. No
2. Yes(_____)

7. Was the wife married before?

1. No
2. Yes - Specify present status:
 1. Divorced
 2. Separated
 3. Widow

Are there any children from previous marriage? 1. No
2. Yes (____)

8. Age of wife at first marriage _____ years

9. Age of wife at first birth _____ years

1. How many children born alive.? _____

2. How many are still alive? _____

10. How many more children do you wish to have?

1. As many as will come 2. None

3. One 4. Two

5. Three 6. Four

7. Five or more

11. Is the wife using birth control?

1. Abstinence 2. Condoms

3. Abortion 4. Pills

5. LUD. 6. None

7. Don't know (husband)

12. Deaths in the family (husband/wife, children, brothers, parents)

Relationship

Age at death

13. Husband: how many brothers/sisters does he have _____

-were there brothers who died before the age of 1? _____

14. Wife: how many brothers/sisters does she have _____

- were there brothers who died before the age of 1? _____

15. Children with health problems:

1. Mental handicap

2. Physical handicap

3. Chronic disease

4. Accident

16. Married children:

Sex	Age at marriage	How many children	Where living**

** Where living:

1. In this family

2. With other family (of husband, of wife)

3. Alone

36. Educational situation of students under 16

Sex	Age	Educational situation	Last class

- **
1. Goes to school regularly
 2. Not regularly
 3. Does not go to school (for the moment)

37. Who brings income to the household

	Frequently	Occasionally	Never
Husband			
Wife			
Child oldest next			
Son/daughter in law			
Mother of husband			
Father of wife			
Mother of wife			
Other			
Father of husband			

Notes for incomes:

1. Salaries
2. Pensions
3. Children's allowance
4. Unemployment benefits
5. Incomes by own means

Frequently and Occasionally - write 1...5 and the amount. For instance 1=8500. If there are allowances for children and if the sum is known separately from the salary, mention "3" plus the total allowance. Otherwise mention 1=8500.

38. How many permanent incomes are in the family

1. Salaries _____
2. Pensions _____
3. Allowances for children _____
4. Unemployment benefits _____
5. Income from own business (permanent) _____
6. Occasionally _____

39. Referring to the total income of the household, is it enough or not?

1. Not enough for living
2. Enough only for siirvive, no chance to buy anything nor save
3. Manage tq save some money or buy, but with difficulty
4. Quite surflcient for what we need

40. What would you to get/replace, by savings?

1. House
2. Furniture
3. Clothes
4. Refrigerator
5. Freezer
6. TV
7. Vacuum
8. Cassette
9. Record player
10. Car

41. What property do you own?

1. Land
2. Horse
3. Cart
4. Shop
5. Tools
6. Truck, four-wheel drive car

42. What are the driving conditions of your children within the family?

1. Good
2. Bad. - What do they need?

43. Do you think your children under 1 year are well treated at the dispensary?

1. No child under 1
2. Yes
3. No. - Why? _____

44. What about your children aged 1-7 years?

1. No child under 7
2. Yes
3. No. - Why? _____

45. Do you think your children are well educated by their teachers at school?

1. No school child
2. Yes
3. No. - Why? _____

46. Do you have any child in a:

1. Orphanage (how many) age
2. Hospital for handicapped (how many) age
3. Special educational school (how many) age
4. Adoptedbyanotherperson (howmany) age
5. Adopted from another person
6. Who left home (howmany) age
7. None of the above

Anexa 1. STRUCTURA EȘANTIONULUI

PE PROVINCII ISTORICE	Nr.	%
1. Banat	150	8,3
2. Crișana - Maramureș	165	9,1
3. Dobrogea	50	2,8
4. Moldova	170	9,4
5. Muntenia	335	18,4
6. Oltenia	149	8,2
7. Transilvania	484	26,6
8. București	315	17,3
TOTAL	1804	100,0
VÂRSTA SOȚULUI (1585)	Nr.	%
MEDIANA: 41 ANI		
• Până în 21 ani	41	2,6
• 21-25	163	10,3
• 26-30	211	13,3
• 31-35	225	12,4
• 36-40	295	18,6
• 41-45	224	14,1
• 46-50	140	8,8
• 51-55	112	7,1
• 56-60	89	5,6
• 61-65	42	2,6
• Peste 65	43	2,7
VÂRSTA SOȚIEI (1661)	Nr.	%
MEDIANA: 36 ani		
• Până în 20 ani inclusiv	100	6,0
• 21-25	215	12,9
• 26-30	251	15,1
• 31-35	269	16,2
• 36-40	278	16,7
• 41-45	238	14,3
• 46-50	119	7,2
• 51-55	101	6,1
• 56-60	97	5,8
• 61-65	46	2,8
• Peste 65	47	2,8

PROFESII	Nr.	%
Bărbați:		
• Profesii tradiționale	116	7,6
• Profesii moderne	547	34,6
• Nici o profesie	916	58,0
Femei:		
• Profesii tradiționale	187	10,6
• Profesii moderne	11	0,6
• Nici o profesie	1564	88,8
OCUPAȚIA		
Bărbați:		
• Salariat	614	38,5
• Afaceri cont propriu	404	25,4
• Patron	34	2,1
• Fără lucru	287	18,0
• Șomer cu indemnizație	69	4,3
• Pensionar	121	7,6
• În închisoare	34	2,1
• În armată	5	0,3
• Plecat în străinătate	25	1,6
TOTAL	1593	100
Femei:		
• Salariat	275	15,6
• Afaceri cont propriu	148	8,4
• Patron	5	0,3
• Fără lucru	1212	68,8
• Șomer cu indemnizație	35	2,0
• Pensionar	85	4,8
• în închisoare	2	0,1
• Plecat în străinătate	-	-
CALIF. SALARIAȚILOR		
Bărbați:		
• Muncitor necalificat		56,8
• Muncitor calificat		42,2
• Calificare medie și superioară		1,0
Femei:		
• Muncitoare necalificată	198	68,5
• Muncitoare calificată	83	28,7
• Calificare medie și sup.	8	2,8

TIP DE COMUNITATE	Nr.	%
• Comunități omogene	1222	67,3
• Locuire dispersată în masa colectivității	521	28,7
TIP DE LOCALITATE		
• Oraș mare	740	40,7
• Oraș mijlociu	511	28,1
• Oraș mic	94	5,2
• Sat	447	24,6

Anexa 2. PROCENTUL ROMILOR ÎN TOTALUL POPULAȚIEI CONFORM RECENSĂMÎNTULUI.

DINAMICA POPULAȚIEI DE ROMI ÎNTRE RECENSĂMINTE

Populația de romi înregistrată la Recensământul din ianuarie 1992 a crescut față de datele Recensământului din 1977 cu **80,2%**.

Modificările în numărul de romi între ultimele două recensăminte sînt însă diferite între sat și oraș:

Creștere a pop. romi %

- Sat 56,1%
- Oraș 131,9%

Ritmul creșterii populației de romi la sate a fost semnificativ mai scăzut decît la orașe. Se pot presupune două explicații ale acestei creșteri diferențiate, probabil ambele corecte, dar dificil de spus care este contribuția fiecăreia dintre ele: un proces accentuat de migrație de la sat la oraș și o tendință mai ridicată a celor de la oraș de a nu se autoidentifica drept romi la recensământul din 1977, decît la ultimul Recensământ.

DISTRIBUȚIA POPULAȚIEI DE ROMI PE JUDEȚE

Deși există o variație importantă între județe, populația de romi este prezentă în mod semnificativ în toate zonele țării.

a. Județe cu proporții reduse ale populației de romi:

• Botoșani	0,44%
• Tulcea	0,50%
• Vaslui	0,57%
• Neamț	0,68%
• Suceava	0,71%
• Constanța	0,74%
• Iași	0,82%
• Vîlcea	0,84%

c. Județe cu proporții ridicate:

• Mureș	5,69%
• Sibiu	4,10%
• Bihor	3,63%
• Giurgiu	3,54%
• Călărași	3,34%
• Ialomița	3,22%
• Alba	2,97%
• Arad	2,77%

**VARIAȚIA POPULAȚIEI DE ROMI ÎNTRE CELE DOUĂ
RECENSĂMINTE**

• Scăderi:	- Sălaj	-57,08%
	- Covasna	-27,14%
• Creșteri mici:	- Prahova	19,71%
	- Harghita	27,14%
	- Brașov	32,88%
	- Caraș-Sev.	33,05%
	- Alba	37,00%
• Creșteri mari:	- Dâmbovița	37,63%
	- Bistr. Năsăud	295,79%
	- Iași	255,83%
	- Botoșani	205,59%
	- Constanța	195,63%

Interesantă este de asemenea analiza localităților în care prezența/absența s-a modificat între cele două recensăminte.

ORAȘELE

Existau romi în:		Nr.	Procente
1977	1992		
• Da	Da	232	88,2%
• Nu	Da	24	9,0%
• Nu	Nu	6	2,0%
• Da	Nu	1	0,3%

COMUNE

Existau romi în		Nr.	Procent
1977	1992		
• Da	Da	1192	44,5%
• Nu	Da	505	18,8%
• Nu	Nu	784	29,0%
• Da	Nu	197	7,3%

Conform datelor recensământului, 36,3 % dintre comunele țării nu au sau nu mai au persoane care se autoidentifică drept romi. Din 7% au dispărut asemenea persoane.

Anexa 3. DIFERENȚIEREA ÎNTRE NEAMURI

În conștiința comună, populația de romi se diferențiază în funcție de **neam**. Analizele întreprinse de noi sugerează faptul că diferențele dintre neamuri nu sînt chiar atît de clare pe cît se crede. Mulți romi se identifică pe ei înșiși într-adevăr cu un neam anume. Mulți însă nu o fac. Mai mult, întrebați din ce neam fac parte, ei au răspuns că sînt **romi pur și simplu** sau **țigani**, alții **români (romi românizați)**, **maghiari** sau **turci (țigani turci)**. Neamurile tradiționale primesc denumiri diferite în diferite zone ale țării.

Neamul (după declarație):	Nr.	%
1. Romi nediferențiați pe neamuri	577	31,7
2. Vătrași	251	13,8
3. Căldărari	108	5,9
4. Rudari	81	4,5
5. Spoitori	68	3,7
6. Mătăsari	59	3,2
7. Ursari	49	2,7
8. Cărămidari	28	1,5
9. Gabori	25	1,4
10. Florari	22	1,2
11. Lăutari	20	1,1
12. Ciubotari	17	1,0
13. Argintari	15	0,8
14. Pieptănari	13	0,7
15. Corturari - nomazi	11	0,6
16. Lăieși	9	0,5
17. Cocalari	8	0,4
18. Tismănari	6	0,3
19. Fulgari	5	0,3
20. Zlătari	5	0,3
21. Cositorari	4	0,2
22. Răcari	3	0,2
23. Bidineri	3	0,2
24. Geambași	2	0,1
25. Ciurari	1	0,1
26. Se declară români	213	11,7
27. Se declară maghiari	120	6,6
28. Se declară turci-tătari	18	1,0
29. Non-răspuns	77	4,3
TOTAL	1804	100

Obiectivul cercetării noastre nu a fost analiza acestei probleme. Datele culese de noi însă aruncă o lumină interesantă asupra acestor diferențieri interne. Din acest motiv am considerat util a include în această anexă unele date referitoare la diferențierile din cadrul populației de romi în funcție de modul în care ea însăși se autoidentifică și se diferențiază.

Se observă că aproape o treime dintre romi, deși se autoidentifică ca romi, nu se mai definesc ca aparținând unor neamuri anume. Aproape 20% se identifică cu alte populații împreună cu care au conviețuit de veacuri. Urmează grupul mare al **vătrașilor**, în jur de 13%. Vătrașii sînt considerați a fi fost primii romi care s-au sedentarizat, ocupînd profesii tradiționale în "vatra satului". Restul, puțin mai mult de o treime, se identifică cu alte neamuri, cele mai multe dintre ele definite în termenii unei anumite profesii specifice respectivului grup.

Interesantă este analiza structurii, pe diferite dimensiuni, acestor grupuri de romi. Să începem cu tipul de profesii.

	Prof.moderne		Prof. tradiț.		Fără prof.	
		%		%		%
Id. neam specificat	135	25,7	65	12,4	325	61,9
Vătrași	86	41,9	-	0,0	119	58,0
Maghiari	28	25,4	3	2,7	79	71,8
Romi	180	35,9	38	7,6	284	56,6
Români	103	56,0	7	3,8	74	40,2

- Cu diferențe semnificative, toate aceste grupuri diferențiate prin modul de autoidentificare prezintă un număr foarte mare de persoane **fără nici o profesie**. Proporția cea mai mică o prezintă romii-români (40%). Cea mai mare romii-maghiari. Celelalte grupuri se plasează între 57% și 62%.

- Contrar așteptărilor, proporția celor cu profesii tradiționale este foarte mică în toate grupurile. Conform așteptărilor, cei mai mulți sînt în grupa de romi care se autoidentifică cu un neam anume (12%). Excepție fac vătrașii care nu prezintă nici o profesie tradițională. Profesiile tradiționale par a se fi stins practic sau sînt pe cale de stingere, dacă nu intervine un factor de reînviore.

- Profesii de tip modern pot fi găsite în mod special la romii-români (56%), urmați de vătrași (42%), apoi de "romi" cu 36%.

- Din eșantionul nostru reiese că romii-maghiari au o situație profesională extrem de dezavantajată în raport cu toate celelalte

grupe. Acest lucru trebuie luat sub rezerva reprezentativității eșantionului nostru pentru aceste subgrupe.

Luînd în considerare doar romii salariați, vom observa că gradul de **calificare** prezintă de asemenea variații substanțiale în funcție de modul de autoidentificare.

	SALARIAȚI:			
	Necalificați		Calificați	
		%		%
Romi-români	26	31,6	56	68,3
Vătrași	77	61,1	49	38,9
Id. neam	118	66,3	60	33,7
Romi	97	48,5	103	51,5
Romi-maghiari	50	75,8	16	24,2

Proporția cea mai mare de salariați calificați apare la romii-români, urmați de romi și vătrași. Cei care se identifică cu un anumit neam și romii-maghiari prezintă gradul cel mai scăzut de calificare.

Din punctul de vedere al **veniturilor** (regulate și ocazionale) situația nu este foarte diferențiată. Cei mai dezavantajați sînt romii-maghiari și vătrașii. Romii maghiari probabil pentru că nu au profesii, nici moderne, nici tradiționale. Vătrașii pentru că au profesii moderne, dar slab calificate. Ei au renunțat la profesiile tradiționale care par acum să aducă venituri ridicate, cît și la afacerile pe cont propriu.

Venit/persoană - lei.

• Români	13.331
• Romi	11.464
• Id. neam	10.848
• Vătrași	8.130
• Romi-maghiari	6.477

Tipul de comunitate și de localitate sînt dimensiuni în raport cu care grupurile de autoidentificare se situează de asemenea diferit. Dar pentru că locuirea în comunități omogene de romi sau dispersat în cadrul colectivității variază la rîndul ei în raport cu **tipul de localitate** este util a avea mai întîi o imagine asupra acestei relații.

	Omogen		Dispersat	
		%		%
• Oraș mare	437	59,2	301	40,8
• Oraș mijlociu	392	81,8	87	18,2
• Oraș mic	71	89,9	8	10,1
• Sat	322	72,4	123	27,6

În orașele mari, deși majoritatea trăiesc în comunități relativ omogene, proporția celor care trăiesc dispersat este de asemenea foarte ridicată. Probabil că și sistemul de distribuție a locuințelor de stat în regimul socialist are o anumită contribuție la creșterea locuirii dispersate.

În orașele mijlocii și mici cea mai mare parte trăiește în comunități relativ omogene, locuirea dispersată este relativ rară.

În sate, există o proporție relativ ridicată de romi care trăiesc în comunități omogene, dar o proporție ceva mai ridicată decât în orașele mici și mijlocii de romi dispersați.

Tipul de comunitate: Romii-români trăiesc în majoritatea lor dispersați. O situație intermediară o prezintă "romii" și vătrașii. Romii care se identifică cu alte neamuri decât vătrașii și romii maghiarizați tind să trăiască mai mult în comunități omogene.

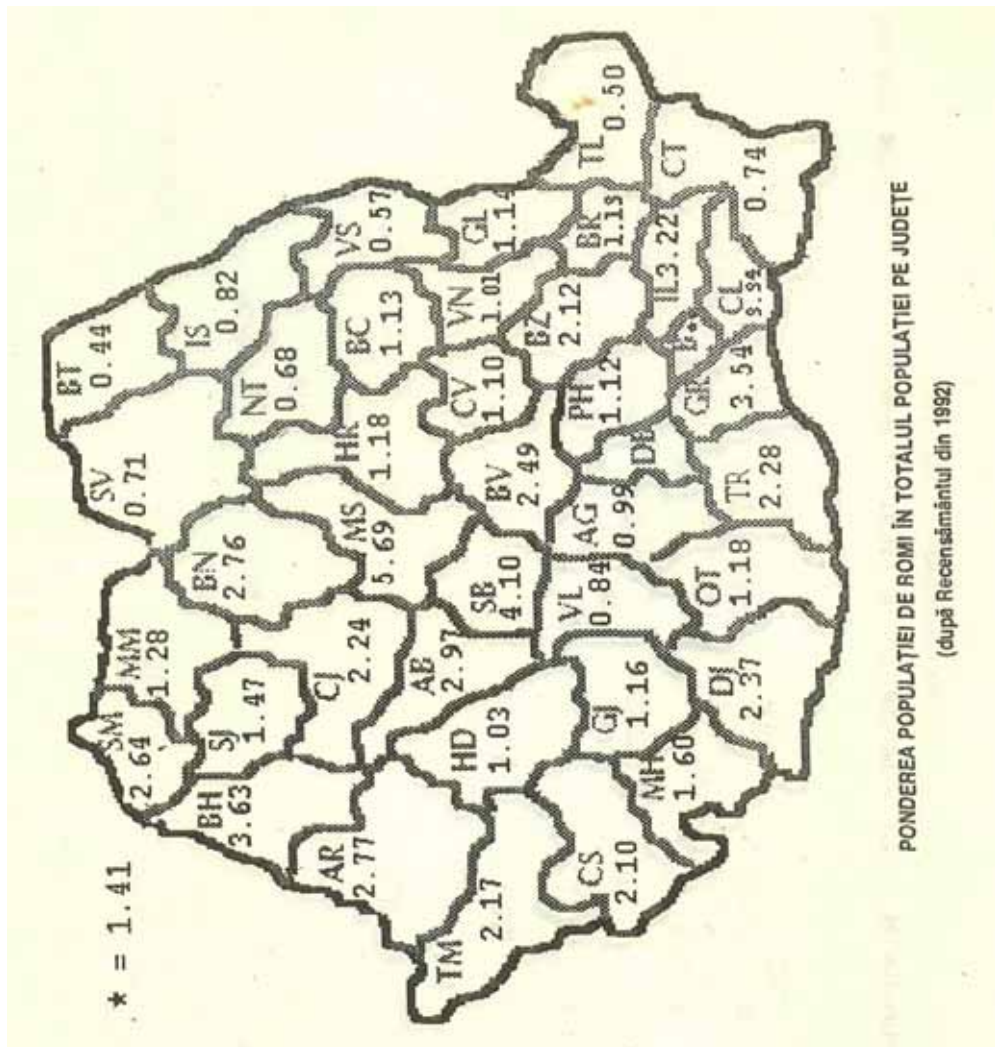
	Omogen		Dispersat	
		%		%
Romi - români	95	46,1	111	53,9
Romi	374	68,4	172	31,5
Id. neam	445	77,2	131	22,7
Vătrași	171	39,5	75	30,5
Romi - maghiari	99	83,1	20	16,8

Tipul de localitate: Romii-români și vătrașii trăiesc preponderent în marile orașe. La sat distribuția este practic egală. În orașele mici și mijlocii trăiesc relativ mai mulți "romi" și în special romii maghiari. S-ar putea ca o mare parte dintre problemele pe care aceștia din urmă le au să provină din faptul că ei trăiesc în orașele mici și mijlocii, unde posibilitățile economice sînt mai reduse.

	Sat		Oraș mic/mijlociu		Oraș mare	
		%		%		%
• Romi - români	60	28,2	19	8,9	134	62,9
• Vătrași	53	21,1	41	16,3	157	62,5
• Id. neam	158	27,2	192	33,1	230	39,6
• Romi	145	25,2	243	42,3	187	32,5
• Romi - maghiari	20	16,7	87	71,7	13	10,8

Datele prezentate în această anexă sugerează faptul că modul de autoidentificare al romilor exprimă situații economice și sociale

diferite. Romii care se definesc pe ei înșiși ca români au un grad de integrare în viața modernă (tip de profesii, grad de calificare, venituri) mai ridicat decât celelalte categorii. Ei trăiesc mai dispersat și pot fi găsiți în mod special în orașele mari și la sat; mai puțin în orașele mici și mijlocii. Cei care se definesc ca "romi" par și ei să se fi depărtat de sistemul tradițional de profesii și de neamuri, prezentând un grad mai ridicat de integrare în modul de viață al populației din jur decât cei care se identifică cu un neam anume.

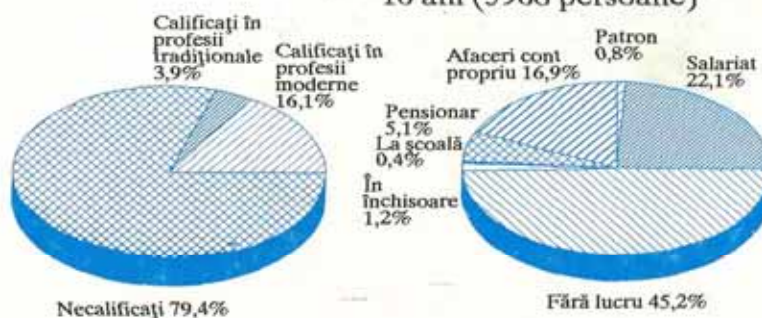
O POSIBILĂ EXPLOZIE SOCIALĂ?

MAREA MAJORITATE A ROMILOR NU AU NICI O CALIFICARE

MAI MULT DE JUMĂTATE NU AU LOC DE MUNCĂ

Calificarea populației

Ocupația populației de peste 16 ani (5968 persoane)

44% DINTRE BĂRBAȚI ȘI 59% DINTRE FEMEI NU ȘTIU SĂ CITEASCĂ

FEMEI

BĂRBAȚI

